

Filosofická fakulta univerzity Karlovy

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vědomí rodinné historie jako součást sebepojetí

Sence of Family History as Part of Self-identity

2009

Bc. Kateřina Neubauerová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce, kterým je Doc. PhDr. Jaroslav Kořa, za odbornou konzultaci a její vedení. Mé poděkování patří také respondentům – seniorům za čas a důvěru s níž se mnou hovořili o své rodině a svých předcích. Chtěla bych zde poděkovat páterovi Františku Eliášovi za odbornou konzultaci v oblasti křesťanských tradic a Mudr. Tatjaně Horké za to, že mi poskytla své zkušenosti z psychiatrické praxe s lidmi, kteří byli počati asistovanou reprodukcí za pomoci dárce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 24.7.2009

Podpis Neubauerová

Anotace

Záměrem výzkumné práce *Vědomí rodinné historie jako součást sebepojetí* je zmapování hloubky a rozsahu informací, které mají respondenti o svých předcích. Zároveň sleduji, jak míra tradování rodinné historie působí na rodinný systém a na jedince. Teoretická část se zabývá formami přenosu rodinného dědictví. Zejména, jaký význam mají tradiční rituály na rodinný systém jako celek a na jedince. Patří sem tradice svateb, křtin, pohřbů, předávání jmen, vyprávění rodinných legend, mýtů a rodinná tabu.

Cíle výzkumné práce jsou zmapovat podmínky tradování rodinné historie, zmapovat hloubku vědomí rodinné historie a v příbězích respondentů hledat možná východiska pro posílení vědomí rodinné historie v podmínkách postmoderní společnosti. Pro naplnění těchto cílů jsem zvolila kvalitativní metodu sběru dat - případovou studii. Informace jsem získala metodou rozhovoru a analyzovala je pomocí metody otevřeného kódování.

klíčová slova: rodinná historie, tradice, narace, rodové kořeny, rodinná identita

Annotation

The aim of research work *Sence of Family History as Part of Self- identity* is mapping depth and extent of information that have respondents about their ancestors. At the same time I pursue how transmission rate of family history acts upon family system and upon individuals. The theoretical part concerns with the transmission forms of family heritage. In this research I'm writing about effect of traditional rituals on the family system as a whole but also on individuals. There are traditions of wedding, christening, funerals, the transmission of names, stories of family legends, myths and family taboos.

The objectives of this research work are: mapping of transmission conditions and knowledge depth of family history and looking for possible starting points for strengthening the sence of family history in the conditions of postmodern society in stories of respondents. To fulfill these objectives, I chose a qualitative method of data collection - a case study. The information were extracted with the help of interview method and analyzed by using open coding method.

keywords: family history, traditions, narace, family roots, family identity

Obsah

Teoretická část

Úvod

1. Systemické pojetí rodiny	12
1.1. rodina jako systém	12
1.2. vztah celku a jeho částí	14
1.3. linie mužů a linie žen	15
1.4. hranice systému	17
1.5. řád a dynamika systému	18
2. Formy předávání rodinného dědictví	21
2.1. rituály	21
2.2. tradice	23
2.2.1. iniciační rituály	24
2.2.2. zasnuby	25
2.2.3. svatba	26
2.2.4. křtiny	28
2.2.5. jméno	29
2.2.6. pohřeb	31
2.3. narace, vyprávění rodinných příběhů	33
2.3.1. rodinný mýtus	34
2.3.2. rodinné legendy	35
2.3.3. rodinná tabu	35
2.3.4. rodinné stříbro	36
3. Význam vědomí rodinné historie pro vývoj sebepojetí	37

3.1. vědomí rodinné historie	37
3.2. vývoj rodinné identity v průběhu života	41
3.2.1. dětství	41
3.2.2. dospívání	43
3.2.3. dospělost	46
3.2.4. stáří	51
4. Fenomén vykořenění	53
4. 1 strom života	53
4. 2 příčiny citového vykořenění	54
4. 2. 1 ztráta domova a majetku	54
4. 2. 2 proměny sociálních podmínek rodiny	55
4. 2. 3 vytrácení tradičních obřadů a rituálů	57
4. 2. 4 děti bez kořenů	58
5. Genealogie	60
5.1. jak začít s genealogickým pátráním	60
5.2. struktura příbuzenských vztahů, grafické znázornění	61
6. Jak posílit vědomí rodinné historie	65
6.1. pedagogické působení	65
6.2. poradenské a terapeutické působení	67
7. Závěr teoretické části	68

Praktická část

8. Kapitola o metodologii	70
8.1. určení výzkumného tématu	70
8.2. definování výzkumných otázek	71
8.3. volba výzkumné strategie	72
8.4. výběr metody sběru dat	73
8.5. kritéria výběru respondentů	73
8.6. průběh výzkumného šetření	74
8.7. charakteristika získaných demografických dat	75
.	
9. Analýza příběhů	77
9.1. rodinná soudržnost	77
9.1.1. vypráví se, naslouchá se	77
9.1.2. nevypráví se v rodině	80
9.1.3. příběhy bez potomků	83
9.1.4. silné příběhy rodu – emigrace	85
9.1.5. rodinný příběh dvou sester	88
9.2. rozvolnění rodinných vazeb	93
9.2.1. muži	93
9.2.2. ženy	98
10. Analýza proměnných kategorií	102
10.1.1. hloubka a obsah vyprávění	102
10.1.2. ve vyprávění je důraz na celek	103
10.1.3. ve vyprávění je důraz na jednotlivce	104
10.1.4. rodinné kontakty, tradice a rodinná soudržnost	105
10.1.5. význam rodových kořenů, vyprávění a naslouchání	110

10.1.6. význam rodových kořenů	111
10.1.7. tradování rodinných příběhů	113
10.1.8. naslouchání rodinných příběhů	114
11. Závěr výzkumného šetření	116
11.1.1. rodinná soudržnost a kontakty	116
11.1.2. vědomí rodinné historie a význam rodinných kořenů	122
11.1.3. tradování rodinné historie a možnosti jejího posílení	124
12. Závěr	130
13. Použitá literatura	136
14. Přílohy	142

Úvod

Předmětem závěrečné práce je vědomí rodinné historie a proces jejího nabývání v kontextu s rodinnou soudržností a sebepojetím člověka. Toto téma jsem zvolila, protože vědomí rodinné historie je nedílnou součástí identity člověka. Rodina a rodové kořeny jsou kotvou v každodenní realitě postmoderní společnosti plné nabídek a možností ale také nástrah a překážek. Prostřednictvím rodičů proudí k dítěti hodnoty a zkušenosti předků prověřené časem. Dávají smysl životu a určují jeho směr.

Teoretická část práce zahrnuje základní informace o systemickém pojetí rodinného systému, jeho dynamice, hranicích a struktuře subsystémů. Dále se zde věnuji formám předávání rodinného dědictví z generace na generaci prostřednictvím tradičních iniciačních rituálů, narace, vyprávění rodinných příběhů a vnímání dějinnosti. Význam vědomí rodinné historie pro vývoj sebepojetí zahrnuje kapitoly týkající se vnímání dějinnosti a vývoje rodinné identity v průběhu života jedince od narození ke smrti. Jsou zde vytyčeny zejména životní údobí vhodná pro podporu tradování rodinné historie. Pojednání o fenoménu vykořenění a jeho základní příčina upouštění od tradičních přechodových rituálů a nové riziko v podobě umělého oplodnění dárce z obou stran předchází kapitole o genealogii. Zde jsou základní údaje, jak začít s genealogickým pátráním a o struktuře příbuzenských vztahů. Teoretická část je uzavřena pojednáním o možnostech posílení vědomí rodinné historie pedagogickým, poradenským a terapeutickým působením.

Praktická část začíná metodologií výzkumu a pokračuje analýzou příběhů. Tato kapitola je rozdělena na příběhy rodin s nízkou mírou rodinné soudržnosti a vysokou mírou rodinné soudržnosti. Poté přistupuji k analýze jednotlivých proměnných z hlediska obsahu a hloubky vyprávění. Jsou zde sledovány rodinné kontakty, tradice, rodinná soudržnost, význam rodových kořenů pro respondenty, jejich tradování a naslouchání.

Literatura, z níž jsem čerpala je z oboru rodinného poradenství, konkrétně pojednávající o rodinných konstelacích, vývojové psychologie, sociologie a kulturní antropologie. Zhlédla jsem také stránky genealogických společností a stránky určené pro seniory.

Hlavním cílem práce je zmapovat míru informovanosti a podmínek procesu tradování rodinné historie a jejího vlivu na rodinný systém a jednotlivce. Od ní se odvíjí podrobnější výzkumné otázky. Oslovila jsem členy nejstarší generace rodinného systému – seniory, protože mohou podat svědectví o svých předcích, ale také zhodnotit, jak rodinné tradice pokračují do budoucnosti.

Pro naplnění cílů diplomové práce, jsem zvolila kvalitativní výzkum formou kazuistiky. Výběr respondentů byl náhodný, převážně v domovech seniorů. Metodou sběru dat je nestandardizovaný rozhovor, při kterém mi jako opěrný bod sloužila baterie otázek. Rozbor dat jsem dělala metodou dekodování a následnou analýzou příběhů a jednotlivých kategorií proměnných v jejich vzájemném vztahu.

Získaná data představují subjektivní pohled respondentů na danou problematiku. Avšak pro objasnění zejména vnímání rodových kořenů potomky a ujasnění jejich zájmu o rodové kořeny zde schází jejich výpověď. Také chybí druhý upřesňující rozhovor s respondenty pro ujasnění některých souvislostí.

Moderní pedagogika se snaží o všestranný rozvoj osobnosti. V současnosti, kdy se lidé obrací k budoucnosti a minulost nechávají minulosti, je jednou z možností, jak posilovat sebepojetí a identitu jedince, návrat k rodinným kořenům. Ráda bych na základě teoretického a praktického zpracování tématu dospěla k závěrům, jak lze pedagogicky podpořit zájem mladých lidí o rodinnou historii a jak podpořit seniory ve vyprávění. Teoretické zpracování tématu může posloužit k edukaci, co se týče významu tradičních rituálů pro rodinný systém a jeho členy. Zejména proto, že je nutné si uvědomit význam rodové kontinuity.

1. Systemické pojetí rodiny

1. 1 rodina jako systém

Od poloviny dvacátého století přebírají rodinní terapeuti z kybernetiky poznatky o řízení technických systémů a převádějí je v systemický rodinný výzkum, který se začíná vyvíjet zhruba od roku 1950 v Americe. Na rodinu se začíná pohlízet jako na ohraničený systém, jenž se skládá z částí, jejichž vzájemné vztahy jsou intenzivnější než vztahy k ostatním v okolí. Tento rozdíl tvoří hranici mezi systémem a okolím (Gjuričková 2003/ 41).

Systém je tvořen třemi a více lidmi. Ti si vytváří pravidla, normy a tabu závazná pro všechny členy. Tak vznikají z mezilidských vztahů organizované systémy. Dle Lewinovy teorie pole jsou vnitřním zdrojem pohybu jedince ve skupině jeho cíle, potřeby a motivy. Systém musí být ohraničen od okolí, aby se v něm nerozpustil, a zároveň musí s okolím komunikovat, aby nezanikl. Propustností hranic reguluje míru komunikace s vnějším prostředím. Normy a hodnoty systému jsou chráněny konvencemi, které nutí své členy k jejich dodržování pod hrozbou vyloučení.

Normy tvoří základ autoregulačního systému, dítě je nekriticky přebírá v předškolním věku od osoby, s níž se identifikuje (Vágnerová 2000/122). Usnadňují mu orientaci v sociálním prostředí a jsou součástí identity. Reguluje podle nich své chování a získává pozitivní zpětnou vazbu, čímž si u svých nejbližších potvrzuje svou hodnotu. Jiné prostředí nemá v přebírání norem v předškolním věku takovou úlohu, především protože nedisponuje takovým emocionálním tlakem jako rodina. Na konci tohoto vývojového období dítě pociťuje vinu, i když nebylo přistiženo. Dítě je neustále vystaveno tlaku norem ze strany rodinného systému. (Vágnerová 2000/121). Musí respektovat normy společnosti, v níž žije, aby bylo akceptováno a dosáhlo určitý společenský status skrze přidělení určitých rolí. V rámci systému

rodiny dítě dodržováním norem společnosti dosahuje saturace potřeby přijetí a pocitu sounáležitosti s referenční skupinou.

Bert Hellinger pojednává v tomto směru o svědomí rodinné skupiny. To by mělo být v souladu se svědomím jedince, který, aby neporušil vyšší řád systému, musí respektovat jeho zákony – musí respektovat právo ostatních na členství v systému, musí být udržována rovnováha mezi dáváním a bráním, a musí být respektována časová hierarchie členů systému. Hellinger přesně nedefinuje pojem svědomí rodinné skupiny, ale přirovnává ho k proudu řeky. Když plavec respektuje proud vody, může si plavat do stran, kam chce. Pustí-li se však proti jejímu proudu, bude záhy vyčerpán a utopí se. Hranice systému zde tvoří fakt společně sdíleného osudu členů rodiny myšleno jak horizontálně - předků, současníků a potomků, tak frontálně všech žijících současníků pobočných příbuzenských linií.

Fungování celku je závislé na povaze jednotlivců a na způsobu jejich organizace. A tak jsou všechny součásti v systému nanejvýš významným činitelem. Zasluhou důležitosti každého z jednotlivých členů systému a jejich provázanosti, přispělo systémové pojetí k pochopení chování lidí ve skupině.

Sociální systémy jsou sebe-vytvářecí, čili autopoetické. Skládají se z prvků, skrze něž jsou zároveň reprodukovány. Reprodukce je hlavní cíl systému. Momentální struktura systému ovlivňuje to, v jakých mezích se mohou její části měnit. Přijatelné jsou pouze ty změny, které odpovídají struktuře systému.

Homeostáza je v systému udržována negativní zpětnou vazbou. Pozitivní zpětná vazba ho naopak oddaluje od stavu rovnováhy tím, že člena podporuje v jeho chování, které se následně stupňuje. Homeostáza se projevuje opakujícími se předvídatelnými vzorci. Její charakter ovlivňuje stabilita manželského vztahu, který je středem rodinného systému.

Schopnost rodiny vyrovnat se s těžkostmi, a tedy zachovat svou existenci je podporována sociální sítí, kterou představují rodinné koalice a přátelé z nejbližšího okolí. V případě neblahých událostí, jako je například rozvod nebo těžké onemocnění dítěte, se ukazuje být důležitá míra opory sociální sítě rodiny na schopnost

adaptability systému. Pokud si členové postižené rodiny zachovají kontakt s co největším počtem příbuzných, mají možnost se s problémem dříve a lépe vyrovnat.

1. 2 vztah celku a jeho částí

Aby mohl systém dobře fungovat, musí se od určitého stupně svého vývoje diferencovat do subsystémů. Zajistí si tak stabilnější existenci. Každý subsystém má své funkce a vymezené hranice, pokud jsou nejasné, je ohrožena stabilita rodiny. Jasně hranice mezi subsystémy jsou nutné pro sebejisté rozhodování členů rodiny.

V případě širší rodiny jsou za subsystémy považovány jednotlivé nukleární rodiny, mladší a starší generace a důležitou podskupinou rodu napříč všem generacím a rodinám je linie žen a linie mužů. Význam rodu na rozdíl od nukleární rodiny se pro přežití v současné době vytratil. Stále má však význam na utváření pocitu sounáležitosti jedince a podílí se na utváření jeho identity. V současnosti již nevytváří vnitřní vazby spojené se sociální kontrolou. Avšak stále je jednou z nejdůležitějších sociálních sítí.

Pro život systému je důležité, jak se vymezují subsystémy vůči sobě. Opouští-li člen původní systém, rodinu a přechází do dalšího, musí si nejprve uspořádat vztahy s jeho členy. Musí se zřeknout lásky k rodičům. Uvolnit se z jejich vazby. Podporu pro toto tvrzení lze nalézt v Novém zákonu, kde se píše, že vcházíme-li do nového systému, musíme opustit ten předešlý (Bible/ Nový zákon). Aby manželství fungovalo, musí oba partneři přehodnotit způsoby chování a hodnoty, které si přinesli z původní rodiny od svých rodičů, a nahradit je hodnotami, které budou odpovídat jejich manželství, avšak hodnoty rodin rodičů obou partnerů musí být nadále ctěny. Svou původní rodinu musí přijímat se vším všudy, takovou, jaká je. Rodiče předali dětem tolik lásky, kolik bylo v jejich silách. Aby bylo dospělé dítě skutečně svobodné, musí plně akceptovat své rodiče se vším, co k nim patří i co schází. Kdo toto nedokáže, nemůže se cítit svobodný. Neustále ho totiž zaměstnává a vyčerpává

boj a snaha o únik z jejich pout. Svobodný se stává ten, kdo přijme své předky takové, jací jsou. Až když se uvolní z příliš svazujících pout, může cítit jejich oporu.

1. 3 linie mužů a linie žen

V rodinném systému hrají podstatnou roli podskupiny mužů a žen. Linie žen a linie mužů prolíná jednotlivé generace a významně ovlivňuje stabilitu nukleární rodiny. Představuje řadu předků stejného pohlaví od syna přes otce, dědu, pradědu atd. Stejně tak u žen. Z minulých generací na současné a budoucí se přenáší pojetí mužství a ženství. V pojetí Helingera se zdravé mužství a ženství projeví tak, že jedinec dokáže být dobrým partnerem, manželem a rodičem. V partnerském vztahu se milenci vzájemně doplňují. Žena potvrzuje mužovo mužství a muž ženino ženství. Avšak zároveň je oslabují neustálým vzájemným kontaktem. Proto by měli oba vyhledávat společnost svých vrstevníků téhož pohlaví. Aby muž byl s muži a dělal to, co dělají muži, a stejně tak žena s ženami. V rodině z tohoto důvodu mají smysl také koalice muže se synem a matky s dcerou.

Otec podporuje ve své dceři ženství tím, že vyzdvihuje její tradiční ženské projevy, jako je závislost, pasivita a podřízenost (Matoušek 1993/56). Ženy zase zvyšují mužnost svých synů pochvalou za statečnost, sílu a samostatnost. V dítěti pěstujeme znaky jeho pohlavní identity také tím, že si jich vážíme a vyzdvihujeme je u svého partnera.

V rámci nukleární rodiny je manželský vztah centrem formace rodinných vztahů (Nekonečný 2000/243). Proto je důležité, jak muž a žena dokáží naplnit role pojící se k partnerství, manželství a rodičovství. Což závisí na biologicky daných předpokladech k ženskému a mužskému chování, ale také na postojích a vzorech, které děti získávají od svých rodičů. Tak se základní výchovné metody předávají z generace na generaci a přetrvávají s určitými obměnami podle toho, na kterých výchovných postupech se novopečení rodiče dohodnou při výchově svých dětí. A

možná především zde je zřetelně znát, že sňatkem se snoubí mimo jiné také dvě rodinné tradice, protože výchovné metody jsou jednou z nejčastějších rozepří i jinak fungujících harmonických manželství.

Muž a žena se ve své podstatě od sebe velmi liší. Muž je biologicky vybaven k tomu, aby dokázal rodinu uživit, ale také ochránit před vnějším nebezpečím. Praxe rodinných konstelací ukazuje, že děti mají největší pocit bezpečí, když zodpovědnost za rodinu lpí na bedrech muže (Helinger 1998/59). Žena má naproti tomu biologický základ uzpůsoben ke zpravování vnitřních záležitostí rodiny a k péči o děti. V manželství mívá větší důležitost, protože rodí děti a její vztah k nim je intimní a silný. Má však menší volnost, která vyplývá z nutnosti péče o potomky. Před nástupem industriální společnosti korespondovala vrozená výbava obojího pohlaví s tím, jak se mužská a ženská role doplňovaly. Pokud chceme, aby muž a žena zastupovali jeden druhého ve svých rolích, přetěžujeme je a jdeme proti skrytým přírodním zákonům. Těmi je zde míněn „původní řád“ (Helinger 1998/59). To může vést k nespokojenosti členů rodiny a k jejímu rozpadu. A to proto, že mužský princip slouží ženskému, přičemž muž vede a žena následuje. Vzájemně se doplňují ve funkcích ve jménu zachování systému rodiny a přežití rodu, protože základem fungování rodiny je právě rozdílnost muže a ženy (Matoušek 1993/27). Muž a žena s ostrým rozdělením rolí a pozic v rodině byli nezaměnitelní a navzájem nezastupitelní. V současnosti je v nevýhodě muž, který je mnohdy nahrazen v nejzákladnějším úkolu rodiny – reprodukce.

V období prepuberty se dítě identifikuje s rodičem stejného pohlaví. Pro dívky představuje matka model jejich budoucí role a pro chlapce ochránkyni jejich pocitu jistoty a bezpečí. Otec má velký význam především pro syna. Předává mu specificky mužský postoj k hodnotám a životu vůbec. Tím, že se chlapec s otcem identifikuje, cítí se stejně významný, čímž si potvrzuje mužskou identitu (Vágnerová 2000/174). Pro dívky otec představuje model komplementární role k její roli ženy. Matka by v žádném případě neměla v očích dětí hodnotit otce kriticky, chlapec tak ztrácí svůj přijatelný model mužství a pociťuje ve své roli muže nejistotu. Kritika ze strany

matky vůči otci může zároveň nabourat její vztah se synem. Děti obecně čerpají jistotu a pocit bezpečí ze stabilního vztahu rodičů. Ten se pak stává modelem vzájemného vztahu mezi mužem a ženou. V současné době, kdy rodiny žijí spíše izolovaně od ostatních příbuzných, schází dětem další varianty interakce mezi oběma pohlavími, a pokud vztah matky s otcem není stabilní, je plný konfliktů a neporozumění, dítě tak nemá možnost získat kompetence k vytvoření vlastních stabilních vztahů s opačným pohlavím. Zkušenosti se vztahem rodičů generalizuje na všechny vztahy tohoto druhu a přenáší si je do svých mezilidských vztahů a hlavně do vlastních partnerských vztahů.

1. 4 hranice systému

Hranice systému umožňují vymezení celku vůči okolí. Vytvářejí identitu systému definovaného svými prvky a funkcemi, jež bude plnit. V sociálním systému vznikají hranice dohodou, na základě smyslu, cíle, jež jednotlivé členy spojuje. Přecházení z role do role náležících do rozličných podskupin získává člověk pocit odlišnosti, osobitosti a zvláštnosti.

Minuchin definoval hranice subsystému jako pravidla, která určují, kdo a jak může být v rodinném podsystému zahrnut. Vymezuje subsystém rodičovský, manželský a sourozenecký. Všechny subsystémy musí mít hranice jasně definované. Na základě toho, jak je tato podmínka splněna, rozlišuje hranice difúzní čili nejasné, kdy se členové rodiny nejsou schopni domluvit. Rigidní neboli nepropustné hranice znemožňují komunikaci mezi subsystémy, které pak štěpí rodinu na soupeřící nebo ignorující se části.

Virginia Satirová rozlišuje na základě propustnosti hranic dva druhy systémů:

Otevřený systém, kde jsou členové rodiny vzájemně propojeni. Jsou vůči sobě vnímaví a citliví. Otevřený systém dovoluje výměnu informací s okolím. Jeho členové mají více možností volby. Komunikace je tu přímá, jasná, vede k růstu

zúčastněných. Členové takovéto rodiny mají možnost variability rolí, uplatní svou kreativitu, flexibilitu a mají určitý prostor pro možnost seberealizace. Pravidla jsou jasně daná, odpovídají současnosti a mění se na základě potřeby jedinců. Děti pocházející z takovéto rodiny jsou většinou sebevědomí a disponují vnitřní silou.

V uzavřeném systému jsou jeho části přísně propojené, anebo naopak zcela uvolněné. V obou případech je znemožněn volný tok informací, které prosakují dovnitř nebo ven, ale nejsou adresné. Komunikace je zde nespecifická a nepřímá. Role jsou přísně definovány a lpí se na nich. Ti silnější vědí, co je dobré pro ty slabší. Pravidla jsou nejasná, zastaralá a členové skupiny jim musí podřídít své potřeby. Sebehodnocení je založeno na síle a výkonu. Ovládání vztahů a organizace systému z pozice moci. Z těchto rodin vycházejí lidé většinou závislí na jiných lidech.

Dle Marie Vágnerové pravidla, která jsou v rodině zaváděna, jsou závislá na schopnosti těch, co je zavádějí. V rodinách s nižším sociokulturním standardem je patrná větší stereotypie v chování a převládají autoritářské vztahy. Pravidla jsou zde rigidní, jednoduchá, a tudíž srozumitelná. Jsou zdrojem jistoty a korespondují s kompetencemi těch, kteří je zavádí. V rodině s těmito pravidly jsou také nižší očekávání vůči dítěti ohledně školního výkonu a života ve společnosti vůbec. To se řídí danými pravidly, která také později bude předávat dál.

1. 5 řád a dynamika systému

Poznatky fyziologie a fyziky o chování molekul, které se v určitých podmínkách začínají chovat ve prospěch celku, jako by se byly domluvily, byly převedeny na sociální systémy s fakty, že se v systému sebeorganizovaně vyvíjí uspořádaný vzorec bez určitého pokynu zvenčí. Hanken zavedl pojem „pořadatel“, což jsou struktury, které vnucují prvkům řád. Jsou to déletrvající a pomalu se měnící veličiny. Mezi ně řadí například jazyk, zvyky, obyčeje, školu, kulturu a rodinu. Naproti tomu

jsou tu ovládané části celku, které žijí krátce a jsou velmi proměnlivé. Struktura systému je složena z jednotlivých členů a zároveň tyto členy ovládá.

Škola, jeden z „pořadatelů“, reprezentuje obecné hodnoty společnosti a může se stát místem střetu hodnotového systému rodiny a školy. Děti přejímají postoj ke vzdělání od svých rodičů, a pokud není v souladu s obecnou normou společnosti reprezentovanou školním systémem, působí demotivačně na školní výkon dítěte. V přebírání postojů a dodržování norem rodinného systému jsou pro jedince od útlého dětství významné hodnotící reakce od ostatních členů. Silná potřeba dítěte být přijat a pozitivního hodnocení ho vede k dodržování norem.

Řád má zajistit předvídatelnost chování jednotlivých členů systému pro ostatní. Dle Virginie Satirové řád spolupráce jednotek v rodině má zaručit sebeúctu všech členů, pravidla a komunikaci. Pravidla systému jsou vzájemnou dohodou jeho členů, jak si budou skutečnost vysvětlovat. Dávají tak najevo ostatním svá očekávání. Pravidla se pak mohou projevovat jako popisy anebo jako návody k jednání. Určují, jak se má kdo ke komu chovat. Jejich součástí mohou být rodinná tabu, komunikační modely, nebo způsob zacházení s emocemi či vyjadřování vlastních potřeb.

Řád dává formu naším rolím a funkcím. Ti, kteří se nepodřídí konvencím skupiny, se stávají nečitelnými, jsou zdrojem konfliktů a dříve či později jsou vyloučeni anebo odcházejí sami od sebe. Avšak co přiměje jedince, aby redukovali své téměř neomezené možnosti a zajistili tak svou předvídatelnost jednoho pro druhého? Odpověď lze nalézt u Berta Helingera. Je jí potřeba sounáležitosti jedince se skupinou, v níž zažívá úzké citové vztahy. Dle autora je to právě svědomí, které nás svazuje s lidmi, které potřebujeme k přežití. Jsme mu poslušní bez ohledu na to, co od nás tito lidé vyžadují (Helinger 1998/22). Svědomí jedince je čisté, když je v souladu s normami a především hodnotami skupiny. Pokud se od nich odchyluje, ohrožuje své místo ve skupině, a přicházejí pocity viny, jež vymezují směr životní cesty a udržují spojení s rodinou či blízkou komunitou, které pak určují podmínky této cesty. Druhou základní potřebou jedince, která udržuje soudržnost společenských skupin, je potřeba bezpečí. Ta je uspokojena, mimo jiné, existencí řádu. Ten dává

jedinci ve společnosti jistotu předvídatelného. Dle Nellesse jsou vnější pravidla druhotná. Důležitý je vnitřní řád neboli původní, který je založen na přirozené časové hierarchii v rodinném systému.

Ti, kteří vstoupili do systému dříve, v něm zaujímají vyšší místo a mají oproti později příchozím určitá práva a priority spočívající v rovnováze mezi dáváním a braním, uctění ukřivděných a přiznání místa vyloučeným. Pokud je „původní řád“ respektován, jsou vztahy v rodině vyrovnané bez potíží. Pokud je tomu naopak, objevují se zde konflikty a nemoci. Pojetí řádu je dle Berta Hellingera zformulováno na základě práce s rodinnými konstelacemi, v rámci nichž může klient prožít vnitřní řád rodiny a uvědomit si v ní své místo, ale i místa všech ostatních členů, kteří do systému náleží, anebo těch kteří by náležet měli, avšak byli vytěsněni, protože rodinný systém je celek a jeho členové se cítí dobře jen tehdy, pokud je jejich součástí celý systém bez chybějících vytěsněných částí (Nelles 2004/143).

Z opačného úhlu pohledu je skupina dynamický celek, kde změna v jedné části se projeví změnami v celé struktuře. Důležité jsou také vnější podněty, které usilují o rovnováhu v systému. Jedinec je tedy neustále v interakci s prostředím a zároveň je jím utvářen.

2. Formy předávání rodinného dědictví

2. 1 rituály

Základní psychickou potřebou člověka je pocit jistoty, který spočívá v tom, že se může spolehnout na očekávané. V tomto směru jsou jedinci od narození ke smrti k dispozici každodenní a každoroční rituály dodržované v rámci rodinného kruhu nebo rituály udržované v rámci společenství, ve kterém žije. Rituály plní především úlohu redukce úzkosti. Prostřednictvím nich se má dítě i dospělý na co těšit a zároveň na co vzpomínat. Rituál, obřad je jakákoli činnost, která má charakter slavnosti nebo se pravidelně opakuje. Rituály propojují život jedince s proudem času, přírodními cykly a životem společnosti, kde žije. Fázují ho, pomáhají udržet řád a strukturu systému, ale i života jedince. Nedílnou součástí rituálu je duchovní náboj a hluboký emocionální zážitek, který zúčastněné vytrhne z každodennosti. Sugestivita rituálu vytrhává z každodennosti, zastaví čas a přivede přítomné do stavu katarze. Rituál je tak prožíván hlouběji jak realita sama.

Rituál, jinak řečeno obřad, je sledem symbolů a symbolických gest. Rituály jsou prostředkem pro reprodukci a produkci sociálních jevů, protože si jedinec či komunita mohou význam rituálů interpretovat po svém a může ho obohatit či modifikovat na základě vlastní prožité zkušenosti, kterou považuje za vhodnou pro předání dalším generacím. Mnohé modifikace obřadů jsou však v důsledku toho, že jejich původní význam byl zapomenut, spíše redukcí rituálních doprovodů.

Rodinné tradice mají být pro aktéry zábavou a radostí ze společného trávení volného času. Vytváříme tak drobné události, které naplňují čas všech jejích členů stejným obsahem, avšak s odlišným vnímáním každého z nich. Prožitím očekávaných společných chvil se objevují nová témata ke společným hovorům, které členy rodiny stmelují. Zhruba od osmi let má pro dítě společné trávení času s rodiči významný vliv na utváření rodinných vztahů. Hromaděním společných zážitků se naplňuje rodinná historie, která při každém rodinném setkání ožívá. Rituály tak plní v rodině

funkci komunikační a stabilizační. Jsou však období, kdy je nutné rituály přehodnotit a popřípadě na nich přestat lpět. Dle Dr. Špitze dokáže zdravá funkční rodina měnit rodinné tradice a rituály tak, jak to vyžadují vývojové změny. Nesmí na nich rigidně lpět. Nesmí se jim urputně bránit. Mají se průběžně obměňovat (Šulová 2005/164-168).

Každý rituál vyžaduje kolektivní spolupráci, čímž výrazně podporuje rodinnou jednotu a vzájemné porozumění ve společenství, ve kterém se udržuje. Jeho součástí je očekávání, ale také možnost vzpomínání na společně sdílené zážitky. Drobné každodenní rituály rodiny jako je společné stolování, rodinné výlety, pravidelné návštěvy prarodičů podporují společné trávení času rodičů s dětmi, které obohatí všechny zúčastněné. Aby se rodinné rituály ujaly, musí představovat příjemně strávený čas a zábavu pro všechny členy rodiny. Děti si velice rychle zvyknou na pravidelné aktivity s rodiči a moc se na ně těší, jako dospělí na ně po letech rádi vzpomínají.

Antický člověk nalézal jistotu v racionálním řádu světa obraceje se k minulosti. Rituál mu umožňoval pochopit a přijmout realitu, která ho obklopovala. Zároveň se učil žít v jejím souladu. Moderní člověk vzhlíží k nejisté budoucnosti. Nic není dané. A navíc na místo proseb k Bohu, jak činili lidé ve středověku, mu zbývá se spoléhat pouze sám na sebe. Preferuje praktičnost a flexibilitu a neuvědomuje si, že rituály mají podstatný význam pro jeho duševní život. Moderní společnosti jsou však tradice vnímány jako svazující, omezující pocit svobody. A to proto, že jsou časově náročné. Jejich zanedbáním se však stává život bezbřehým úsekem od narození ke smrti. Pustým ostrovem přítomnosti v moři času bez vázanosti na minulost. Prostý pocitu podpory rodičů a předků a zároveň nejistý ve vztahu k budoucnosti.

Rituály mohou vnímat jejich aktéři různě. Jedni jako rigidní, prázdné, postrádající smysl, jiné jako zábavné nebo obohacující. Nedostatek rituálů pociťují lidé v situaci kulturních zlomů (migrace) anebo v oblastech života, které jsou prohlášeny společností za tabu (soužití homosexuálních párů). Rituály, které mají

pro dítě hodnotu, učí je, jsou příkladem správných pravidel a korespondují s vnitřním řádem rodiny respektující časovou posloupnost, se stávají tradicí.

2. 2 tradice

Tak jako rituály budují pocit sounáležitosti jedince s celkem, tak činí také tradice přecházející z generace na generaci. Zvyšují stabilitu rodiny vůči vnějším a vnitřním negativním vlivům a přispívají k jejímu stmelení. Podporují intergenerační porozumění a dávají jedinci zažít pocit sounáležitosti s rodem, předky a jejich osudy, které integrují do svého sebepojetí jako součást vlastní identity.

Pokud v sobě tradice nese hlubší smysl a hodnoty respektující řád celku, jedinec se spontánně podřizuje její ceremonii. Děti jsou vedeny tradicí a normami rodu. Formou nápodoby se je učí od svých nejbližších příbuzných. V knize Isabelly Hauserové – Schonerové „Děti potřebují prarodiče“ je uveden příklad rodinné tradice, kterou založil nejstarší žijící muž rodiny s manželkou. Výročí svého vztahu neslavili v den svatby, ale v den, kdy se poprvé potkali. Ráno s celou rodinou vyrazili na místo svého prvního setkání, kde si udělali piknik. Tato tradice vychází z individuální historie rodiny a velmi pěkně odráží fakt, že kdyby se ti dva nepotkali, nikdy by se jejich děti a vnoučata nenarodili. Všichni si tak mohli uvědomit, že mají co slavit (Hauserová – Schonerové, 1996/47).

V předmluvě ke knize Uzdravení skrze svátosti autor Michael Marsch vystihuje podstatu tradice velmi výstižně jako paměť rodu, v níž jsou zahrnuty prožitky, vědomí a zkušenosti generací po staletí nazpět (Marsch 1992/4).

Bohužel, mnohé tradice se v současné době udržují jako pouhá zvyklost, jež se přenáší z generace na generaci, přičemž ty nejmladší již nemají tušení, proč se tak děje. A to především proto, že v průběhu času byl zapomenut její původní smysl nebo ztratil v nových společenských podmínkách na významu. Avšak i tradice zdánlivě beze smyslu, pojatá jako nástroj nutný k realizaci bezprostředních potřeb

v současnosti, má svůj význam v redukci úzkosti jedince a podporuje sounáležitost generací i různých skupin.

Při spříznění rodin sňatkem se některé tradice dostávají do střetu s protichůdnými zvyky nově příchozích členů rodiny. Vznik nové mladé rodiny znamená střet dvou systémů, jejich tradic, které jsou zdrojem legitimacy pro ně, tak pro jejich nejbližší. Rodina si tradice připomíná uschováváním památných předmětů, předávání dovedností anebo příběhů vyprávěním či psanou formou v rodinné kronice. Fotografie, předky připomínající předměty, jejichž význam nezasvěcený nezná, v interiéru ukazují na respekt k rodinným tradicím. Tak každá rodina udržuje vazby mezi svými členy a pěstuje svou tradici. Proto také svatba, jež je spojením dvou rozdílných tradic je od prvopočátku velice důkladně propracovaný obřad, který s tímto počítá a snaží se svými rituály o co největší spříznění sešvagřených rodin.

2. 2. 1 iniciační rituály

Iniciační rituály jsou jednou z podskupin rituálů. Jsou to rituály přechodové, které převádějí jedince z jednoho životního cyklu, z jedné sociální skupiny, role do druhé. Jsou to rituály na poprvé, což má význam samo o sobě zvláště v moderní společnosti, kdy není nic jisto jistě pouze poprvé mimo prvního dítěte a smrti. Svatební obřad, který je prvním v životě jedince, je jiný než ty následující. Zakladatel pojmu iniciační obřad L. van Gennep pod ním viděl všechny obřady, které se týkají přechodu mezi dvěma životními obdobími narození – puberta – manželství – smrt.

V pojetí přírodních národů jsou tyto rituály jasnou hranicí mezi starým a novým. Dítě musí nejprve „umřít“, aby mohlo přijít jako dospělý člověk, přičemž není návratu zpět. Průběh obřadů představuje fáze rozloučení, pomezí a přijetí. Fáze rozloučení dává jedinci prožít definitivum konce jedné etapy, do které není návratu. V rituálech je jasně definována smrt a je zakomponována do života jako jeho součást. Fáze pomezí zasvěcuje a připravuje novice na jeho budoucí roli a sociální pozici. Bývá časem odloučení od společenství a zakončena zkouškou. Ta je u přírodních

národů konána buďto formou operací zmrzačujících tělo (obřízka, tetování, vytloukání zubů) nebo nutností dokázat, že je novic schopen zastat novou roli ve společnosti formou zkoušky. Proces přijetí je akt uznání novice členem nové sociální skupiny. V mnohých rituálech je zakomponována sociální podpora určená tomu, kdo je aktérem přechodu, ale i všem ostatním, kterých se změny vyplývající z něho týkají.

2. 2. 2 zasnuby

Zasnuby jsou symbolem vážnějšího vztahu, jejich významem v minulosti bylo legalizovat vztah, aby se snoubenci mohli stýkat na veřejnosti, což v současné společnosti ztrácí smysl, a tak tento obřad upadá v zapomnění. Oproti současné praxi „bydlení na zkoušku“, představují zasnuby závažnější krok. Vztah se přestává dotýkat pouze snoubenců. Osobně jsou do něho zapojeni také nejbližší členové rodin, kteří mají možnost se během obřadu seznámit. Muž a žena jsou následně podrobeni sociální kontrole svých rodin. Takže se oba spíše snaží řešit problémy ve vztahu a pokračovat životem dál. Nezasvěcenost brání navázání vztahů partnera s rodinnými příslušníky a anonymita rodin dává dětem volnost a nezávislost na názorech rodičů. Mladí se tak mohou bez vysvětlování kdykoliv rozejít.

Zasnuby jsou výhradně rodinnou záležitostí. Pozváni bývají ti nejbližší - rodiče, sourozenci a prarodiče. Okamžik zasnub je slavnostní chvíle, během níž si muž a žena předají dárky. Většinou drobnosti, které je možné nosit při sobě. Dary mohou mít na sobě vyryté jméno a datum zasnoubení. Připomínají vzájemný slib společného života. V případě rozchodu se vracejí. Během obřadu otec anebo snoubenec oznámí zasnoubení a pronese krátkou řeč. Na obřad se neposílají pozvánky a nedávají se velké dary, protože zasnoubení je pomíjivější svazek, než manželství.

Součástí zasnub bylo věno, které dávali rodiče nevěsty ženichovi jako správci, majiteli rodinného jmění. Před sňatkem se uzavírala notářsky ověřená „smlouva o věno“ mezi mužem a rodinou ženy. Bylo mimořádným prostředkem pro zabezpečení rodiny. Dávali se obvykle peníze nebo spotřební věci a reality. Manžel byl správcem

věna po dobu trvání manželství, pokud zaniklo úmrtím ženy, musel jej vrátit její rodině. Býval zaveden také institut „obvěnění“, což znamenalo, že pokud žena muže přežije, je zajištěna po jeho smrti částí věna, které bylo vhodnými investicemi rozmnoženo. Naproti tomu v dnešní době je stále více populární instituce předmanželské smlouvy, která fakticky počítá s tím, že manželství není svazek nekonečný, protože řeší majetkové vypořádání v případě rozvodu.

2. 2. 3 svatba

Sňatek je názorným příkladem tzv. přechodových rituálů, neboli iniciačních. Od pradávna byl doprovázen magickými symboly pro zajištění jeho zdárného naplnění. Tak kupříkladu byl den svatby spojen s určitým ročním obdobím nebo se věřilo, kolik zrněk rýže ulpí ve vlasech nevěsty, tolik budou mít manželé dětí. Dlouhé bílé šaty nevěsty jsou známkou nevinnosti a čistoty, proto ženy, které se vdávají podruhé a více, by si je již neměli na obřad obléknout. Svatební rituály obsahují stopy jednoduchých přednáboženských představ o uspořádání světa řízeného skrytou vyšší mocí (Možný 1999/53).

Už v 18. století byla svatba podrobně propracovaný rituál tak, aby členové spojujících se rodin zvládli psychologické, ekonomické a vztahové aspekty tohoto životního mezníku. Obřad a jemu předcházející rituály předurčoval role muže a ženy v manželství, pomáhal psychicky zpracovat protichůdné pocity z obřadu u členů rodin a snoubenců. Před sňatkem bylo zajištěno hospodářské zajištění nové rodiny. Důležitou roli v něm hrála družba, neboli tlampač. Jeho úkolem bylo dělat prostředníka mezi rodinami. Role družby připomíná úlohu rodinného terapeuta. Hlavní aktéři obřadu se verbálně neangažovali, veškerá dojednání zajistila družba, aby předešli situaci, kdy by se jeden ze snoubenců nebo členové rodin nemohli v důsledku emocionálního hnutí vyjádřit.

V současné době je svatební obřad co do počtu rituálů zredukován. Odpadly formální námluvy. Právní pozice muže a ženy je vyrovnaná, oproti minulosti, kdy bylo dáno, že muž je povýšen nad ženou. Ekonomická podpora původní rodiny je

stále potřebná, avšak se o ní nehovoří. Snoubenci již nepotřebují ke svatbě souhlas rodičů. Za své rozhodnutí jsou odpovědní sami. Dalším podstatným rozdílem je, že v padesáti procentech přistupují k oltáři nevěsty v požehnaném stavu.

Při přípravách, obřadu a hostině bývá mezi účastníky napětí. Sňatkem se pojí dvě rodinné tradice. Novomanželé je musí přehodnotit, dohodnout se na těch, které budou společně dodržovat a obohatit je o své prvky. Přitom se však nesmí zavrhnout tradice a hodnoty původních rodin. Novomanželé by měli hodnoty orientační rodiny respektovat a zároveň si uchovat vlastní autonomii. Průběh svatby může být ukazatelem, jak se jim to daří (Matoušek 1993/55).

Jsou však obřady, kdy novomanželé vyloučili účast rodičů. Hosty obřadu a často následné oslavy bývají pouze přátelé. Taková svatba však postrádá hlubší smysl tradiční veselice, která respektuje fakt, že si sňatkem nebereme pouze partnera, ale také jeho rodinu – a to především matku, otce, sourozence atd. Svatební hostina je v tomto pojetí slavností na rozloučenou s původní rodinou.

Člověk, aby mohl založit novu rodinu, musí opustit tu starou. V tom také tkví hlubší smysl svatebního obřadu. Dává členům rodin zažít přechod dětí z jednoho subsystému rozšířené rodiny do druhého. Během tradičního obřadu vede otec dceru k ženichovi, čímž symbolizuje její odchod z původní rodiny. Nevěsta je tak propuštěna otcem a snáze se uvolní z původní rodiny pro novou. Přistupuje-li nevěsta po boku otce k oltáři, jde po jeho pravici, protože je považována za nejdůležitější osobu obřadu. Avšak po té, co jsou novomanželé oddáni, otočí se oba o devadesát stupňů. Pak novomanželka odchází od oltáře po levém boku novomanžela, což je správné z hlediska systemického postavení rodin. Muž vede ženu po levém boku, aby měl pravici volnou na její ochranu a ochranu společných dětí a aby žena měla klid a pocit bezpečí při zajišťování rodinného života.

Sexuální přitažlivost je mezi mužem a ženou základem rodiny, protože v sexuálním vyjádření lásky vidí především nevyhnutelný následek, kterým je rodičovství, jenž spojuje muže a ženu, ale také členy jejich rodiny (Hellinger 1998/45). „Dítě stvrzuje vazbu, je to pouto z masa a kostí“ (Nelles 2004/65). Pokud

vazba vzniká až narozením dítěte, tak člověku lpícím na tradicích doprovázejících vznik nového manželství, musí dozajista záležet na tom, do jakého rodinného prostředí se dítě narodí. Snad proto také byla v dávné minulosti zavedena tradice, že se s intimním životem může začít žít až po svatbě.

2. 2. 4 křtiny

Narození dítěte je naplněním cíle rodiny - pokračování kontinua rodu. Je to událost hodná oslavy. V současné společnosti je zakotvena tradice, že novopečení tatínkové jdou v den narození potomka slavit s přáteli. Avšak uvítání nového člena rodiny by mělo být spíše rodinného charakteru. Oslavit příchod dítěte na svět, že vše dopadlo v pořádku a zároveň potěšit matku, a to vše v rodinném kruhu. V křesťanských rodinách se koná tzv. první svátost čili křtiny. Konají se v šesti týdnech života dítěte v kostele za účasti nejbližší rodiny a kmotrů. Kmotra určí rodiče, měl by to být někdo z rodiny nebo někdo rodině velmi blízký. Od člověka v této roli se očekává, pokud rodiče nemohou o dítě pečovat, že se postará on. V současnosti se od kmotra požaduje příslib, že bude nápomocen při dobré výchově. V rámci rituálu křtu kmotr dává dítěti drobný dárek jako památku.

Příbuzní v širší rodině chtějí poznat svého nového člena a přijmout ho do svého rodinného systému, do svého vědomí. Chodí na návštěvy k novopečeným rodičům, aby dítě poznali a uvítali ho mezi sebou. Rituál křtu sleduje tentýž záměr, protože se ho dle Marsche snaží včlenit do rodinných vazeb. Autor rituál křtu definuje velice pěkně a výstižně: Křest člověka „osvobozuje od jeho neposlušnosti, od jeho svévole a tím i od jeho vyhnanství, jeho bezdomovectví“ (Marsch 1992/ 19). Ač jsou tato slova myšlena v duchu křesťanském, dá se říci, že v kontextu rodiny jako systému je lze také aplikovat. Dítě je uvedeno mezi své příbuzné. Je vzato na vědomí a je podrobno očekávání svých rodinných příslušníků. Musí se však chovat tak, aby ho nekriticky přijímali. Omezovat své možnosti a korigovat je na základě hodnot vlastní rodiny. Pak má opravdový domov. Místo, kam náleží a kde jsou jeho kořeny. Sounáležitost s domovem přispívá ke spokojenosti a dává pocit svobody. Domov

dává člověku pocit bezpečí, sounáležitosti a přijetí. Místo, kam se rádi vracíme a kam se vrátit můžeme. Je to místo, s nímž jsme vnitřně spjati. Jsou to lidé, s nimiž jsme spřízněni, ke kterým neodlučitelně patříme, i když se odstěhujeme. Tato pouta nelze zpřetrhat, pouze je oslabit anebo vyvolat touhu po jejich opětovném užívání. Budou zde celý život. Rodina a rodný dům, kraj, vlast se vtiskne do sebepojetí člověka na celý jeho život.

2. 2. 5 jméno

Jméno sice nepatří mezi přechodové rituály, avšak je s nimi úzce spojeno. Staré společnosti dávali jméno svým členům až během iniciačních rituálů dospělosti. Do této doby je nepovažovali za rovnoprávného člověka. V křesťanství se jméno mění během životních etap spojených s vírou. Jméno získané při křtu se mění při biřmování a posléze se tak děje také při vstupu do mnišského řádu. Oslovíme-li druhého jménem, uznáváme ho jako člověka.

V současné společnosti přetrvává tradice změny příjmení ženy při svatebním obřadu. Což je ilustrační případ toho, jak žena přechodem z jednoho systému do druhého modifikuje svou identitu tím, že se identifikuje s manželem. Příjmení je dědičné, vyjadřuje příslušnost jedince k rodině, kterou zároveň označuje a ohraničuje navenek, je součástí identity jedince a výrazem rodinné identity. Příjmení se prosadila již v rodových zemědělských rodinách, neboť každý jedinec je nejprve nositelem tradic a po té soukromou osobou (Sokol).

Křestní jméno má za úkol rozlišit jednotlivé členy rodiny a označit jejich totožnost. Křestní jméno se v dřívějších dobách dávalo dětem při křtu podle patrona, světce, a později také podle kmotra dítěte, čímž se zakládalo tzv. duchovní příbuzenství. V současné době v důsledku sekularizace společnosti převládá nábožensky neutrální výraz rodné jméno, které v současnosti podléhá spíše módě než tradici.

Rodné jméno je první slovo, které dítě rozeznává. Svým charakterem ovlivňuje utváření osobnosti jedince, ale i to, jak ho vnímají ostatní lidé. Říká se: „dostál

svému jménu“, mnohdy však i příjmení. Může znít příliš tvrdě jako Igor nebo příliš měkce jako například Míla. Některé jméno je opředeno předsudky Matěj, Kuba. Říká se „ty jsi ale Kuba, Matěj“, pokud nám někdo přijde hloupější. Jméno může být zdrojem posměchu anebo naopak vyzní vznešeně a snadno zapamatovatelně, pokud je jeho nositelem veřejně známá osoba a jméno je zvukné a méně časté.

Se jménem se člověk sžije, ať je jakékoliv. Vždy je to jednodušší, když je zdrojem rodinné tradice, kdy kupříkladu prvorození chlapci dostávají jméno po mužských předcích v rodině. Jsou-li zde tři čtyři generace Josefů, Jiřích, Petrů atd. Je pak snadné porušit tuto tradici? Svazující tradice, avšak obohacující nositele tohoto jména, který prochází životem se jménem, jež mu stále připomíná, kdo je a odkud pochází. Jméno tak vyjadřuje sounáležitost s rodinným společenstvím a spojuje jedince s předky. Poukazuje na původ jedince na základě místa, příbuzenství anebo etnického příslušenství. Hebrejští muži se například představovali tak, že zároveň se svým jménem zmínili také jméno svého otce - Jan Turek z Hronova. Dávají tím najevo podstatný fakt, který dnes mnohým nedochází, že vyzdvižením této části rodokmenu vyjadřuje pocit sounáležitosti a identity s předky, za něž se nestydí, ale hrdě je zmiňuje zároveň se svým jménem. Jméno otce, neboli patronymum se v Evropě stalo dědičným od 10. století a v 16. století se začala patronyma zapisovat do církevních matrik.

Jméno však může být také nositelem negativního poselství. Například jméno Adolf dá svému synovi málokterý rodič, protože si při jeho vyslovení okamžitě vzpomeneme na známého diktátora Adolfa Hitlera. Jméno nebo příjmení může tímto způsobem působit jako stigmatizace. Mnohdy je jméno opředeno zvláštní historií, jak vzniklo na základě postojů rodičů, zvláštní situace nebo jejich zálib, opředeno historií, proč bylo vybráno a za jakých okolností. I tak pro jeho nositele nabývá na významu a dodává mu pocit jedinečnosti, i když se v okolí nachází spousta dalších lidí se stejným jménem. Jméno je v rámci jazyka projevem individuality jedince. Je souhrnem identity a jedinečnosti, ale zároveň odráží rodinnou tradici a historii. Jeho součástí jsou v mnohém osobní naděje rodičů (Pelcová 2004/10). Dle Matějčka je

jméno znakem vnější identity. Doprovází nás od narození až do smrti a zpřítomňuje nás v naší nepřítomnosti. Čím více nás jím druzí oslovují, tím více si uvědomujeme sami sebe. Avšak jak je tomu v pozdním stáří, kdy muž či žena ovdoví, nemá přátele, pouze rodinu. Tak je pro své nejbližší babičkou, maminkou nebo paní Novákovou pro sousedy. Aničkou, Janou, Josefem atd. je pro stále méně lidí. Jméno v sobě koncentruje celou totožnost jedince a jednotlivé role vyjadřující vztah k druhým lidem jsou vždy jen částí našeho „já“, které kompletně pojímá křestním jméno, a tak po smrti, „je-li něčí jméno zachováno a připomínáno, pak se smysl jeho života naplňuje v životě těch, kteří ho připomínají“ (Moravec/cuni.cz).

2. 2. 6 pohřeb

Úmrtí znamená definitivní fyzický odchod člena rodiny ze systému, avšak na úrovni duchovní je stále jeho součástí. Smrt patří neodmyslitelně k životu a je jedinou jistotou každého z nás. Toto respektovali rituály a tradice doprovázející umírání a následné poslední rozloučení se zemřelým. Lidé umírali doma, kde rodina ve vši úctě a při zachování důstojnosti umírajícímu poskytla odcházejícímu příbuznému podporu a zemřelému poslední péči, která spočívala v očištění těla a obléknutí na „poslední cestu“. Ta vedla z rodného domu na hřbitov v doprovodu rodiny, přátel a sousedů. Určitý čas před touto cestou se měli možnost pozůstalí s nebožtíkem rozloučit u jeho lůžka. Dodnes při pohřební ceremonii je možno uložit mrtvého do rakve tak, aby ho mohli pozůstalí naposledy zhlédnout a plně si uvědomit skutečnost. Pohřebním rituálům byly přítomny také děti. Smrt se tak stala součástí jejich života od útlého věku. Především pro ně je to životní zkušenost, protože mohou zjistit, že umírání a smrt není nic děsivého, čeho se musí zoufale bát. Vidět umírání a účastnit se posledního rozloučení je důležité proto, aby se člověk vypořádal se smrtí blízkého člověka, ale i s tou vlastní (Hauserrová 1996/90). Pak se také naučíme smysluplně prožívat vlastní život. Pohledu na proces umírání, který končí tělesnou smrtí, se však moderní člověk vyhýbá. Lidé umírají v nemocnicích a ústavech, kde

není často respektována důstojnost umírajícího. Smrt je tabu postmoderní společnosti. Čím méně je jí vidět, tím více se jí však lidé obávají.

Pohřební rituály měly vždy v tradičních společnostech podstatný význam. Patřili k nejstarším kulturním projevům člověka. Jejich smyslem je definitivně oddělit zemřelého od světa živých a posílit sociální vazby mezi živými. Ve vztahu ke smrti se váže silný emocionální náboj. Dle doktora Klimeše dávají pohřební rituály pozůstalým možnost plně vyjádřit svůj zármutek a zajišťují synchronizaci truchlení, kdy celá komunita oplakává mrtvého ve stejnou dobu, a tudíž budou v téže fázi truchlení s podobnými emocemi. Budou si lépe rozumět. V minulosti navazovalo na pohřeb období smutku. Pozůstalý měl konvencemi společnosti vyhrazený čas na vyrovnání se se ztrátou, kdy se mohl distancovat od společnosti. A po tuto dobu se nosil černý šat.

V tradičním přístupu k úmrtí je vidět, že truchlící měli právo na vyjádření svých emocí, což společnost plně akceptovala. Tendence současného člověka být nad věcí a být ho omezuje vyjádřit v plném rozsahu svůj smutek. Dnes zemře nejbližší příbuzný a na pozůstalém není mnohdy ve velmi krátké době znát, že prožil tragickou ztrátu. Emoce se potlačí a jde se do zaměstnání, jako by se nic nestalo. V současnosti se také smuteční oděv nosí pouze v den obřadu. Pro lidi je však důležité se se zemřelým rozloučit a vyjádřit emoce spojené se zármutkem. Pokud se tak nestane, může to být zdrojem pozdějších duševních problémů.

Česká republika drží v současnosti světový rekord v počtu úmrtí bez následného pohřebního obřadu. Antropoložka Olga Nešporová z Fakulty humanitních studií UK vidí důvod tohoto prvenství v sekularizaci společnosti, která v Čechách započala před vznikem první republiky a byla stvrzena v období komunistického režimu, kdy byly tradiční církevní pohřební rituály nahrazeny novými světskými, které současné společnosti nevyhovují a pohřební ústavy nenabízejí lepší alternativy. Následkem je neschopnost člověka vyrovnat se svou konečností a se svým životem. Z pohledu psychologa Jeronýma Klimeše tkví důvod upouštění od pohřbů v tom, že se již nemusíme spoléhat na své děti, že se o nás postarají. Nebudeme je potřebovat. Jsou

zde totiž zdravotnické a sociální instituce. Již není nutné pěstovat v dětech úctu ke stáří, abychom neumřeli hlady v chudobinci. Tak chátrá morálka jedince, která měla pro systém sebezáchovný charakter (Cihelka/Lidové noviny). Jan Sokol v trendu Čechů opomíjet pohřební obřady vidí místo materialismu hluboký rozpad společenských vazeb a vztahů.

Dalším z možných důvodů upuštění od pohřební ceremonie je podle psychologa PhDr. Klimeše to, že pozůstalí, kteří mají pohřeb zajistit, jsou ve vyšším středním věku kolem padesáti let a prodělávají krizi vlastní identity pramenící z pocitu nenaplněnosti života a jeho marnosti. Tito lidé pak nedokáží být oporou umírajícímu rodiči, jeho smrt jim připomíná vlastní, a proto ji také tiše přejdou bez náležitého pohřebního rituálu.

2. 3 narace, vyprávění rodinných příběhů

Teorie vyprávění, čili narace, je prosté vyprávění příběhu, jeho analýza pak zkoumá obsah vyprávěného a kdo komu a jak vypráví. Akcentem na vyprávění, naraci, došlo ve chvíli, kdy si vědci začali všimnout více idejí jedince a idejí systému, nežli jeho hranic, řádu a hierarchie. Vyprávěné příběhy obsahují významové vzorce zprostředkované jazykem, které vytvářejí realitu v systémech. Skutečnost je dle tohoto pojetí tvořena z příběhů, o kterých se v rodinách mluví tím, že si ji členové rodiny interpretují předem očekávaným způsobem. Narativní terapie nesleduje pouze konkrétní příběhy, jasné mýty, ale věnuje také pozornost komunikaci mezi členy rodiny a v ní hledá formulovaná očekávání a hodnocení. Každý člen rodiny užívá pro interpretaci skutečnosti společný systém pojmů „narativní tradici“ platnou pro specifickou rodinu. „Vyprávěcí tradice“ označuje prožité za pravidlo anebo za typickou věc. Strhuje na sebe pozornost, a tak se jiné příběhy zdají být jednorázové, méně významné. Dle Boeckhorsta určuje vládnoucí tradice, jaké aspekty skutečnosti volíme a jak je interpretujeme.

Člověk si prostřednictvím vyprávění konstruuje svůj vlastní životní příběh a v něm si přisoudí roli na základě jemu vlastní percepce skutečnosti a hodnocení, které se mu dostává od těch nejbližších. Hodnocení ze strany rodiny je vázané na "rodinný kodex". Tímto termínem se označuje soubor rodinných etických norem zformovaných na základě zkušeností. Formuje se tak rodinná paměť, která v konečném důsledku utváří běžné chování všech členů rodiny (Matoušek 1993/38). Předávají se tak rodinná přesvědčení. K rodinnému kodexu mají vztah rodinné památky, rodinné legendy a mýty.

2. 3. 1 rodinný mýtus

Některé mocenské formy komunikace vycházejí z tradice. Mezi ně patří rodinné mýty a rituály. Rituály poukazují na mýty a zpřítomňují hodnoty a normy rodiny. Vycházejí z toho, co se událo a osvědčilo. Mýtus interpretuje skutečnost jako ideál, který lze realizovat, byť pouze zčásti, a zároveň musí být pro posluchače symbolem. Nediskutuje se o něm, protože se opírá o osvědčenou autoritu. Tak mýtus vytváří vzory chování hodné nápodoby, čímž se stimuluje sociální chování

Rodinný mýtus je ustálená nedotknutelná verze příběhu. Většinou je založen na skutečnosti, která je procesem tradování pozměněna a přizpůsobena potřebám stávající generace, avšak stále v sobě nese symbolickou hodnotu. Mýtus vyzdvihuje pojetí kontinuity času, protože současnost a budoucnost pojímá a předkládá jako pokračování minulosti.

Rodinný mýtus bývá vyprávěn bez ohledu na to, zda odpovídá skutečnosti. Jako takový bývá označován za obranný mechanismus rodiny, protože se snaží o zachování zaběhlého řádu předáváním konkrétních norem a hodnot, které jsou obsahem poselství mýtu tradovaného z generace na generaci. Rodinným mýtem se snaží členové rodiny vysvětlit a ospravedlnit mezi sebou chování svého člena. Mimo rodinu však toto vysvětlení neobstojí. Snaží se jím objasnit současnou realitu, a podporovat tak zavedené stereotypy. Rodina tak získává pocit jistoty, stability a smysl života. Na druhou stranu je pro její členy omezena možnost svobodné volby už

tím, že poselství nepřipouští možnost dalších variant řešení situace. Určuje význam chování a věcí, předepisuje, co se má jak dělat, co je správné a co nikoliv. Také se mohou členové rodiny snažit prostřednictvím mýtu si upravit rodinou situaci pro své potřeby, kdy na příklad rodiče vytvořením mýtu o neschopnosti a nesamostatnosti dítěte mu brání v procesu osamostatňování.

2. 3. 2 rodinné legendy

Rodinné příběhy se vyprávějí nejčastěji při rodinných oslavách a sešlosti. Nad fotografiemi si může rodina povprávět o „významných činech“ svých žijících, ale i zesnulých příbuzných. Tato vyprávění přispívají k upevňování mezigeneračních vztahů a zvýraznění kontinuity mezi nimi. Při takto významných chvílích nemohou chybět rodinné legendy, které jsou propracovaným příběhem, jež obsahuje pro rodinu významné morální ponaučení. Legendy jsou předávány z generace na generaci a jednotlivé generace si je mohou měnit podle svých potřeb. Dle anglického rodinného terapeuta Byng – Halla má legenda v rodině upevňovat stávající stav. Může také posloužit jako návod, jak se zachovat v určité situaci anebo jak zvládat určité problémy. Formuje postoje a ovlivňuje hodnotový žebříček členů rodiny a ovlivňuje jejich očekávání jak vůči sobě, tak ostatním. Jsou legendy o hrdinech, které mají motivovat a ilustrovat, že všechny peripetie života se dají zvládnout. Jsou také legendy pojednávající o zbabělci, legendy, které mají pro své posluchače odstrašující příklad. Jsou však v rodině osudy, příhody, které se netradují - rodinná tabu, která by zúčastnění nejraději ze svého rodokmenu vymazali.

2. 3. 3 rodinná tabu

Rodinná tabu jako potraty, sebevražedné pokusy, oběti trestných činů, psychicky nemocní, zločinci a mnohé tragické osudy opletené příkořím působí v rodinném systému problém, avšak nejčastěji se tento problém ukáže u nejslabšího člena, který se nedovede dobře bránit. Herriet Lernerová říká, že mnohovrstevnost člověka je přiměřené vidět až v souvislosti několika generací (Hauserová 1996/39). Poukazuje

na nebezpečí toho, kdy předkové nevyprávějí svým potomkům o poruchách a zvláštěnostech, které jsou také součástí jejich historie. Tabuizovaná témata, ač jsou popírána, či právě proto, že jsou popírána, působí v následujících generacích rodu spíše destruktivně. Tabu nedovolí jedinci zpracovat psychické trauma z dané situace, a nemůže být v tomto případě oporou pro potomky. Na druhou stranu se stává zdrojem úzkosti a konstruktů, které ovlivňují vztahy a chování jednotlivých členů rodiny čili dynamiku systému. Ač je určitá oblast v rámci rodiny prohlášena za tabu, odráží se její stopa v životě potomků prostřednictvím dojmů a postojů předků, kteří ovlivňují život potomků (Hauserová 1996/41) .

2. 3. 4 rodinné stříbro

Pod pojmem rodinné stříbro jsou zahrnuty předměty, dovednosti, znalosti a historky. Předměty bývají vzpomínkou na uplynulý čas. Pro zainteresované členy rodiny mají vysokou hodnotu, přičemž pro cizího jsou nečitelné, protože mají „pouze“ symbolickou hodnotu a jsou bezcenné. Jejich cenu nachází člověk až v dospělosti, kdy si začneme uvědomovat význam předků pro jeho vlastní život. Takový předmět může znamenat vzpomínku, na doby, kdy se rodině vedlo lépe. Rodinné stříbro je hmatatelným dokladem našich kořenů, naší identity. Často ho lidé opráší ve chvílích vzpomínání při výročích, ale také v horších časech, kdy si potřebují upevnit svou sebejistotu a posílit vědomí vlastní identity. Mnozí však své upomínkové předměty na milované lidi a doby, kdy se rodině vedlo lépe, vystavují v interiéru domácností, čímž dle Matouška projevují respekt vůči tradicím.

Dovednosti a znalosti se předávají z generace na generaci jak formou živností, tak formou životního postoje. V podobě sociálního dědictví získáváme od svých předků schopnosti péče o potomky, přístup k péči o bydlení a existenci. Ač mnohé životní příběhy nevyprávíme anebo chceme vyprávět, ale nenalzáme posluchače, stejně se jejich poselství přenáší na následující generace. Ty tradované lze právem nazvat rodinným stříbrem, protože rodinné historky vytvářejí povědomí typu „my jsme“ a jsou jedním z důležitých zdrojů identity jedince.

3. Význam vědomí rodinné historie pro vývoj sebepojetí

3.1 vědomí rodinné historie

Dějinnost člověka znamená, že si uvědomuje svou minulost, přítomnost a má svá očekávání do budoucnosti. Neřídí se přírodními podmínkami ani ručičkami hodin. Je to čas očekávání, idejí, plánů a čas vzpomínek. Jedinec se v něm snaží naplnit své předem neznámé možnosti a upíná svou existenci do nejisté budoucnosti. Narození a smrt jsou přírodními ději, které ohraničují přidělený čas člověka na zemi. V životě jedince se pak střídají konkrétní, předem očekávané životní epochy od narození ke smrti. Přestupujeme-li z jeho jedné fáze do druhé, máme možnost rekapitulace a hodnocení, jak jsme završený úsek života prožili. Zda jsme čas v něm nepromarnili. Lidský čas není cyklický. Není návratu do dětství, dospívání ani do období dospělosti. Možná si to člověk neuvědomuje u sebe jako vedle svých dětí.

Uvědomujeme si svou minulost, která je hotová, nezměnitelná. V mnohém konečná, v jiném zasahující do přítomnosti, která nám dává možnost časového nadhledu. Přítomnost dokážeme konfrontovat s minulostí a na základě toho předjímat budoucnost plnou očekávání. Jedinou danou jistotou do budoucnosti je smrt. Ta dává lidskému času hodnotu. Což si bohužel lidé uvědomují až ve chvíli, kdy se smrt stane součástí jejich života a jak ukazuje zkušenost smrtelně nemocných lidí, pro něž má čas hodnotu zlata, která změní tempo a prožívání života. Stane se hlubší a mnohé hodnoty a cíle ztratí na významu.

Jistota, základní psychická potřeba, pramení mimo jiné z jeho sounáležitosti s vyšším celkem, který ho přesahuje. V rámci vyššího celku má pak smysl o něco usilovat. Skrze něj dostává život smysl. Mohou ji uspokojit náboženští vůdcové, tvůrci filosofických systémů a v současnosti také různé sekty. Výsledkem neuspokojení této potřeby je potřeba účasti na řešení globálních problémů společnosti (Nešporová/Respekt).

Sága rodu, dlouhý příběh jednoho systému, jehož členové se snažili, aby nebyl nikdy ukončen. Vzhledem k tomu, že člověk je tvorem dějinným s potřebou vlastního přesahu, která je uspokojena mimo jiné narozením potomka, jsou kapitoly ságy rodu psány dál a dál. Jejich příběh zrcadlí kontinuitu generací rozprostírajících se v průběhu časové osy lidstva a celistvost ohraničeného rodinného systému, jehož strukturu lze pojmut jako plynule se střídající generace jedna za druhou v rámci pravidelného střídání přechodových rituálů pojících se k důležitým reprodukčním mezníkům systému – narození, svatba – narození potomků – smrt. Každý rituál je pečlivě propracován, aby zajistil vně systému soulad a hladký přechod člena z jednoho subsystému do druhého. V řadě generací se pak ztrácí hrozba konečnosti jedince.

Během doby se měnily kulturní politické a sociální podmínky, které ovlivňovaly hodnoty a tradice uznávané v jednotlivých rodinách. Ale co se v toku času nezměnilo, byl a je hlavní cíl rodu – předávat život dál. Podíváme-li se na problematiku z tohoto úhlu, lze říci, že „život nepochází od rodičů, ale jejich prostřednictvím“ (Nelles 2004/46). V tradiční společnosti byl život pojímán pouze jako část dlouhého životního příběhu jednoho rodu, který je přesahem jedince a součástí jeho identity. Přičemž v pojetí moderního člověka je vlastní život jedince středem jeho zájmu. Je to ostře ohraničený úsek bytí naplněný strachem z vlastní smrti. Generace na sebe navazují bez vědomí kontinuity zřejmě v důsledku migrace obyvatel, prohlubujících se mezigeneračních rozporů a akcentu na přítomnost. Tak vzniká chaos. Pomyslný náhrdelník generací se roztrhl, rozsypal se. Dlouhý příběh, sága rodu, je rozčleněn do kapitol bez vzájemné návaznosti. Už nám nepřijde na mysl, že jsme jedním z posledních článků v dlouhém řetězci generací sahajících do daleké minulosti. Kdyby v tomto řetězci jeden z předků vypadl, nebyli bychom zde. Kdo si toto uvědomí, přijme zodpovědnost z úcty k předkům za pokračování rodu.

Když se v rozhovoru začne hovořit o příbězích ze života předků a jejich osudů, zbystří všichni přítomní pozornost. Nemusí se vyprávět legendy plné hrdinných skutků, zaujmou i drobné příběhy každodenního života. Jak si rodiče, prarodiče hráli,

jaké měli oblíbené hračky, kamarády, jak se potkali, zamilovali, vzali a jak spolu žili. A okouzlí nás spousta malých všedností, které v běhu života rády upadají v zapomnění jako věci nepodstatné, ale vracíme-li se k nim ve vzpomínkách v čase zpět, nabývají na důležitosti a pospolu vzájemně vytváří jeden celek, který člověka obohacuje a rozšiřuje hranice našeho „Já“. Poznáváme svou historii, jež je naší součástí a zároveň nás přesahuje.

Ještě dříve, než dítě pochopí plynutí času a to, že již před ním se psal příběh jeho života, slyší rády historky z dětství rodičů a prarodičů. Že byli také nezbední, neposední a své rodiče zlobili. Jsou stejní a nejsou špatní, přesto – že je jim často vytýkáno jejich chování. Babička s dědou také museli mámu a tátu občas potrestat. Jsou to opakující se vzorce dávající dítěti jistotu, že i když zlobí, je jim hubováno, rodiče je neopustí, protože babička s dědou také mámu a tátu neopustili. A v době, kdy dítě pochopí, že existuje čas, který ono samo neprožilo, začne se ptát: „Co bylo přede mnou?“ Historky se začnou stávat jeho osobní historií, budou posilovat identitu dítěte a ono začne zakoušet svou dějinnost. Zde jsou téměř nepostradatelní prarodiče. Umožní dítěti najít vlastní místo ve světě a smysl života, jehož proměnlivost mu zprostředkují již svou přítomností. Dilthey píše, že člověk poznává svůj lidský svět nikoliv jako vnější pozorovatel, ale musí ho spoluprožívat a poznávat pomocí vcítění (Pelcová 2004/94). Dítě, když poslouchá příběhy z úst aktérů, učí se tomuto vcítění a nasává atmosféru doby, ve které se příběhy odehrávaly. Zmíněný stoupenec hermeneutického konceptu dějinnosti byl přesvědčen, že ze stylu života jedince a jeho podmínek lze poznat i ducha doby (Pelcová 2004/65). Vědomí doby lze zprostředkovat skrze vyprávění aktérů příběhů, jimiž jsou nejčastěji prarodiče. Vždyť čas jejich dětství a mládí je současným dětem tak vzdálený, že jeho poznáváním jsou obohaceni novými perspektivami života. Naproti tomu jako diváci televizoru jsme pouze pozorovateli. Zdrcující příběhy vymyšlených postav vzbuzují pocity hrůzy, úzkost nebo úžas. Avšak vypráví-li příběh člověk, který ho opravdu prožil, vnímání posluchače se rozostří, snaží se vcítit do vyprávějího a cítí bolest, příkoří, nespravedlnost, které jsou příběhem protkány. V takovém vyprávění je cítit

dobová atmosféra. Dítě poznává hrdiny všedního života a má před kým „smeknout“. Pocítí respekt, úctu a vážit si někoho pro to, co prožil. Což nelze prožít během sledování televizních pořadů. Tam může porovnávat fazónu, životní standart a styl. Průměrný člověk tak srovnává své úspěchy a neúspěchy s dosaženými cíli a činy hrdinů obrazovek. Má možnost žít jejich životem v případě, že se děsí svého. Naproti tomu život skutečně prožitý obohacuje svou moudrostí podloženou zkušenostmi, a pokud je to život předka, stane se součástí jeho rodinné identity, jeho sebevědomí.

Prarodiče předávají vlastní zkušenosti a dojmy z období, které je mladým generacím vzdálené. Vyprávění má důvěrný a závazný charakter, protože se týká osobního prostoru dítěte či dospívajícího, ale i aktéra, kterého dítě poznává plastičtěji z vícero perspektiv. Dějiny rodiny a jejich příslušníků se prolínají s dějinami společnosti a jejich poznávání může probudit zájem o historii země a posílit vlastenecké cítění. Svou dějinnost si plně uvědomíme prostřednictvím historek ze života našich předků. Z pocitu sounáležitosti často vyrůstá vědomí zodpovědnosti, a to zejména vůči těm, jež se stávají součástí naší identity. Z úcty k nim pak lze snáze přijmout jejich tradice a hodnoty.

Kolik osudů se muselo proplést v kontextu s dobou, abychom zde mohli být? Kolik životních rozhodnutí mnoha lidí předcházelo příchodu člověka na svět takového, jaký právě je? Skutečnost tak vzrušující a omračující stejně jako její vyústění – příchod novorozence na svět. V období komunistické vlády v Čechách měli rodiče manžela možnost se odstěhovat do zahraničí, ale maminka to odmítla. Bylo to zásadní rozhodnutí, které mi dává si uvědomit, že kdyby se rozhodla opačně, nikdy bychom se s manželem nepotkali a nikdy by se nenarodily naše společné děti. Historky ze života předků naplní pojem rodinné kořeny konkrétními hodnotami, porozuměním a mnohdy smířením se s vlastním osudem, který je vždy ovlivněn poselstvími z minulých generací.

3. 2 vývoj rodinné identity v průběhu života

3. 2. 1 dětství

Identita se sebou samým vyjadřuje zážitek individuální kontinuity v čase i přes veškeré tělesné změny, které přináší proces stárnutí. Vědomí vlastní identity vzniká v předškolním věku, kdy se dítě začíná vnímat jako subjekt. Avšak co se týče sebehodnocení, z něhož identita vychází, je stále závislé na hodnocení jemu významných dospělých. Dítě v tuto dobu ještě nechápe obsah pojmu minulost a budoucnost, žije přítomností, a tak události, které se děly v minulosti, se mu zdají nereálné a nezajímavé. Také zatím nechápe pojem smrti, a proto jsou pro utváření identity v tuto dobu důležití zejména žijící příbuzní.

Na přelomu druhého a třetího roku života se dle profesora Zdenka Matějčka začíná utvářet rodinná identita neboli vědomí sounáležitosti ke svému rodinnému společenství. Dítě získává vědomí, kdo je a kam patří. V tuto dobu se již označuje vlastním jménem a umí pojmenovat své nejbližší, k nimž patří také nepřibuzní, s nimiž má rodina časté úzké vztahy. Lidé, kterých se děti nebojí, o kterých vědí, že jim mohou věřit, že se na ně mohou spolehnout, a tak pocít životní jistoty, který čerpaly ze vztahu s matkou, se přenáší na širší okruh společenství. (Matějček/cevap.cz). Proto jsou důležité časté úzké kontakty s širším rodinným společenstvím. Rozšiřuje se tak základna důvěrně známých lidí, komunita, k níž dítě náleží. Tyto kontakty jsou podstatné také v období předškolního věku, kdy dítě proniká do širšího sociálního okolí za hranice své rodiny. V tuto dobu si děti vytvářejí vědomí sounáležitosti s rodinou. Získávají vědomí domova, které je součástí vlastního sebehodnocení. Pro sebepojetí je podstatné zejména to, co znamená pro lidi kolem sebe (Matějček/cevap.cz). Začíná oddělovat své „Já“ od ostatních a ty ostatní „oni“ začíná zkoumat. Z vědomí já později vyrůstá sebepojetí, které zahrnuje postoje a očekávání, které má jedinec vůči sobě. V každodenní komunikaci říkají rodiče dítěti, jak ho vidí, co udělalo špatně a co dobře, a dávají mu tak na vědomí, co si o něm myslí, co je v rámci rodiny správné, uznávané a co ne na

základě norem, hodnot a kulturních vzorců společnosti. Dle G. H. Meada se sebepojetí utváří tak, že se člověk poznává skrze druhé lidi, kteří jsou pro něho „zrcadlem“ (Nekonečný 1999/66). Na druhé straně je dítě vybaveno podle Piageta tzv. instinktem konformity, což je snaha malého dítěte podobat se jiným lidem. Saturuje si tím potřebu jistoty, ale také se tím podporuje sounáležitost s nejbližšími lidmi, na kterých je existenčně závislé, protože pokud se dítě někomu podobá, pak dotyčný je vůči němu více empatický a více ho bere mezi „své lidi“.

E. Goffman vidí "já" jako sérii rolí, které lidem umožňují vstupovat do sociálních interakcí. Vztah mezi dítětem a matkou, otcem nebo bratrem či sestrou, babičkou, dědou tetou nebo strýcem pokaždé je ve své podstatě odlišný. Každý má jiná očekávání a jiný přístup vzhledem k dítěti v roli syna, dcery, vnučky, vnoučete nebo synovce a neteře. Je zde široká paleta zkušeností v mezilidských vztazích. Všechny tyto sociální role společně s dalšími mohou být součástí identity předškoláka společně s lidmi, k nimž má blízký vztah.

V období školního věku přestává být dítě omezováno subjektivním pohledem na svět a dovede posoudit realitu z více hledisek a uvažovat o jejich vzájemných vztazích. Následně začíná chápat, že objekty a situace se mohou měnit, ale některé znaky mají stále stejné. Jsou schopné pochopit trvalost objektu, i když se jeho vnější vzhled mění. Mohou tak kolem sedmého roku života plně pocítit zážitek individuální kontinuity v čase, ale i kontinuitu a stabilitu světa, v němž žijí. Avšak stále nedokáží naplnit pojmy minulost a budoucnost konkrétním obsahem. Případají jim nereálné a může se v nich stát cokoliv.

Zhruba v jedenácti letech začíná dítě vnímat svou dějinnost a do rodinné identity dokáže zahrnout také mrtvé předky, které osobně nepoznalo. I když v minulých letech dítě nebylo schopno výše zmíněných poznání a slýchalo příběhy o rodinných příslušnících a době, ve které žili, v tuto dobu může jejich znalost podnítit zájem o hlubší poznávání kořenů rodiny v kontextu s danou dobou. Každý příbuzný je studnicí rodinných příběhů a historek o rodičích a prarodičích. Takže zvědavé dítě v tomto období má možnost získat o svých prarodičích a rodičích, ale i o době,

ve které žili, spoustu cenných informací. Více zdrojů a odlišných pohledů ho podněcuje k analýze a porovnávání informací. Tázáním si pak může již získané znalosti doplňovat a objasňovat, což přispívá k rozvoji dialektického myšlení. Dítě si utváří vlastní mínění a zjišťuje, že každý má na věc, osobu či situaci odlišný názor vycházející z jeho pozice v síti sociálních vztahů v rámci rodinného společenství. Získává zkušenost relativnosti pravdy a rozvíjí se schopnost empatie. Svět se v množství rozličných zkušeností nejeví jako černobílý, buď a nebo. Ukazuje se v pestrých barvách, plný možností a variací, jak se k němu postavit.

Gadamer ve své knize *Problém dějinného vědomí* píše, že pojmem dějinné vědomí je schopnost člověka uvědomit si dějinnost přítomných věcí a relativnost názorů. Prostřednictvím vyprávění účastníků příběhů se stává minulost reálnější. Posluchač nasává atmosféru doby, v níž rodiče a prarodiče vyrůstali. Zjištěním různých úhlů pohledů na jednu konkrétní věc, situaci zažívá jedinec skrze vyprávění svých předků, zkušenost různorodosti názorů pramenící z rozličného vnímání každého jedince, ale také z různosti podmínek, které spoluutvářely toto vnímání. Příbuzní, přímí účastníci, hrdinové příběhů mu mohou společně poskytnout prostřednictvím vyprávění příběhů plastický obraz rodinných kořenů prorůstajících do minulosti v terénu podmínek dané doby.

V období prepuberty je pro dítě nejvýznamnější příslušnost k rodině, ta je součástí jeho identity, identifikuje se s ní. Jeho sounáležitost s rodinou je potvrzována společným příjmením a domovem. V nejbližší době se však staré jistoty otřesou, protože opuštění dětského já a snaha nalézt novou identitu znamená zmatek a nejistotu, krok do neznáma, jak píše Říčan.

3. 2. 2 dospívání

Toto období je charakteristické krizí identity, kdy ztrácí svou dětskou identitu a hledá identitu dospělého (Říčan 2006/261). Dospívající hledá svou pozici ve společnosti a smysl života. V tuto dobu nabývá na aktuálnosti význam otázek: Kdo jsem? Odkud pocházím? Kam patřím? Kam směřuji? Vágnerová píše, že

dospívající hledá nový smysl vlastního sebepojetí (Vágnerová 2000/222). Dospívající je zaměřen na sebe, přičemž se snaží o hlubší sebepoznání a hledá své nové vymezení vůči světu kolem sebe (Vágnerová 2000/223). Odvrací se od původních identifikačních modelů a autorit, kterými jsou rodiče. Přestože se uvolňují rodinné vazby a dospívající revoltuje proti vizi světa předkládané rodiči, stále potřebuje mít jistotu jejího trvání. Je zde důležité, aby se rodinné tradice a rituály nadále dodržovaly, protože, ač je podrobuje ostré kritice, nadále znamenají pro dospívajícího „ukotvení v realitě“ a navíc podporují soudržnost rodiny a časem se stávají cennými vzpomínkami. Nelze však rigidně lpět na starých zvycích. Období dospívání je obdobím změn pro všechny členy rodiny. V tuto dobu je prostor pro modifikaci zvyků rodiny a přehodnocení očekávání, které rodiče od dětí mají a naopak. Důsledkem by pak měla být změna zvyklostí na základě nových kompetencí a potřeb dospívajícího a přehodnocení rituálů.

V období dospívání je jedinec ekonomicky závislý na rodině, což ho k ní existenčně poutá. Zatím nemá profesní povinnosti, které ho od ní budou vzdalovat, jako tomu bude v dospělosti. Podpora identifikace s širším příbuzenstvím v tuto dobu může nabídnout paletu přijatelných vzorů pro identifikaci dospívajícího, které budou pro rodinu akceptovatelné. Dospívající konfrontuje rodiči proklamované normy a hodnoty a často se přiklání k pojetí hodnotového systému prarodičů, a tak stále uznává ty hodnoty, pod jejichž taktovkou vyrůstal v dětství. A není divu, protože rodinné vztahy ob generací bývají většinou méně konfliktní a napjaté. Zároveň jsou prožívány intenzivněji. A tak jsou to stále základní hodnoty a postoje prolamované rodinou, které dospívajícímu pomáhají nalézt směr a smysl života.

Kormidlem života se stává také vlastní vědomí rodinné historie. Co jsme za rodinu, odkud pocházíme, čím jsme jako rod prošli? Rodina má svou paměť, která vyjadřuje vztah jedince k rodině a jeho postavení v ní (Šulová 2005/164-168). Tato paměť se musí posilovat, aby byl naplněn její smysl. Posilují a naplňují ji vzpomínky na společné chvíle, které připomínají rodinné historky, soubor společných činností, památeční věci a místa, fotografie a rituály podporující soudržnost rodiny.

Identifikace s rodinou je nejdůležitější hodnotou jedince a potřeby sounáležitosti a přijetí jsou stále aktuálními potřebami člověka ve vztahu k rodině, jak je líčí Bert Hellinger. Výrazné odchýlení se od jejích norem znamená úzkost, strach z nepřijetí s následným posílením potřeby najít si náhradní identifikační skupinu. V tomto směru se nabízejí náboženské sekty, které pevným řádem saturujícím pocit jistoty a bezpečí, redukuje pocit úzkosti, vytvářejí ztracený pocit sounáležitosti, a nabízejí hodnoty, které jsou trvalé a přesahují život.

Jedním projevem potřeby člověka překročit sám sebe je touha mít a vychovávat děti (Matoušek 1993/56). V tomto vývojovém stádiu není však mladý člověk na roli rodiče zatím připraven, protože se teprve uvolňuje ze své původní rodiny. Ani dějinnost nedokáže zatím vnímat plně v její hluboké podstatě. Toho bude schopen až v období mladé dospělosti, kdy se zbavuje egocentrického pohledu na svět a je otevřen potřebě altruismu. V popředí je zde rozvoj spirituální identity, která odráží potřebu vztahu k něčemu, co člověka přesahuje a čemu se může odevzdat. Dospívající začíná pociťovat potřebu přesahu vlastního života, kterou jsou sekty připraveny uspokojit také. V minulosti byli právě mladí tápající lidé členy radikálních skupin, které se snažily o celospolečenskou změnu, ať to byli již účastníci sexuální revoluce v 60 letech v USA nebo aktivisté Greenpeace.

Proces psychického vývoje osobnosti člověka v samostatnou osobnost se nazývá individuace. Je to termín G. C. Junga. Ten byl započat snahou o diferenciaci, pokračoval obdobím hledání a experimentování, a končí osamostatněním se, avšak při současném zachování citových vazeb s rodiči, s nimiž se vztah na konci období pubescence stabilizuje. Což je znamením samostatnosti dospívajícího jedince, který již ví, kam patří, co od života očekává, čemu věří a v čem tkví smysl jeho života. Najít vlastní identitu znamená být pevně zakotven v tradici a podílet se aktivně na tvorbě vlastní budoucnosti. Dospělý ví o své jedinečnosti a je si vědom svého místa v síti společenských vztahů a ve světě vůbec. A to ne, že jen ví, nýbrž to také vnitřně cítí (Říčan 2006/217).

3. 2. 3 dospělost

Dospělý člověk by měl být psychologicky a ekonomicky nezávislý a sexuálně zralý. Postoj k sexualitě je v tuto dobu ovlivněn potřebou mít dítě. Mladí lidé v tomto směru prokazují vyšší míru zodpovědnosti. Ubývá potratů a rodičovství se odkládá na pozdější dobu, až budou mladí lidé schopni rodinu zajistit. Avšak v důsledku přítomnosti antikoncepce za cenu ochuzení sexuality o přítomné riziko početí s přízvukem smrti, která v minulosti k sexualitě neodmyslitelně patřila, protože často umíraly děti ihned po porodu, ale také rodičky, manželky a matky. Dříve sexualita sloužila péči o vlastní existenci, k reprodukci rodu. Po nalezení antikoncepce se však stala spíše nástrojem potěšení.

V postmoderní společnosti je kladen důraz na osobní volbu a individualismus, který je silným motivem pro plánované rodičovství, ale také příčinou uvolnění rodinných vazeb. Současní mladí lidé nejsou ochotni se vázat na širší příbuzenstvo brzy poté, co dosáhli vlastní identity a „svobody“, protože pevné rodinné vazby svazují a omezují (Vágnerová 2000/303). Nenechají se svazovat rodinnými tradicemi ani vazbami (Vágnerová 2000/303). Příležitostí, jak dohnat v průběhu roku zanedbané rodinné vztahy jsou vánoční svátky, kdy se příbuzní pravidelně navštěvují a kdy se lpí na rituálech a tradicích rodiny.

Období mladší dospělosti je obdobím, kdy se vzdalujeme rodině. Lze ho přirovnat k odchodu „hloupého“ Honzy na zkušenou do světa. Ač je v tuto dobu kontakt s rodinou omezen, posiluje ho pocit sounáležitosti, který lze pociťovat právě prostřednictvím rodinných rituálů a tradic. Užívá si svobody, buduje profesní kariéru a hledá budoucího životního partnera či partnerku.

Dle Říčana se rozhodování, zda v budoucnu vstoupit do manželství, formuje již v předškolním věku (Říčan 2006/ 248). Rodiče a prarodiče svými postoji k opačnému pohlaví, formou ustáleného uspořádání rolí muže a ženy v rodině, ale také na základě jednání v nich, předávají potomkům obraz budoucího partnera a předkládají jim vlastní identický vzor rodinného života. Výzkum (Matoušek 1993/39) potvrzuje, že závažná rozhodnutí jsou dělána s ohledem na širší rodinu. Proto také v období, kdy si

dospělý jedinec začíná připouštět možnost vstoupit do manželského svazku, je při výběru svého protějšku silně ovlivněn očekáváním rodiny a nejbližšího sociálního okolí. Mimo to na možnosti jeho výběru působí také jeho momentální potřeby a tužby, s nimiž chce sladit svůj budoucí život. Podle toho si také vybírá partnera. Při výběru budoucího partnera hraje důležitou úlohu také to, jak byli rodiče schopni naplnit svou rodičovskou roli a do jaké míry dokázali naplňovat potřeby svých dětí. Protože to, co nedostal syn od matky, bude hledat u své manželky. Co nedostal od otce, ubírá mu na jeho mužské identitě. Což lze říci také u dívky.

Součástí tradice svatebního obřadu je změna příjmení ženy. Zde se nabízí otázka, co znamená pro ženu změna vlastního příjmení, které je výrazem její rodinné identity. V minulosti byla změna příjmení ženy dána její submisivitou v manželském vztahu plynoucí z ekonomické závislosti na muži. V současné době jsou však v tomto směru „síly“ vyrovnané. Pozice ženy nemusí být nutně submisivní a záleží na hodnotovém žebříčku a postojích, jakou alternativu při volbě příjmení zvolí.

Vztah k vlastnímu příjmení je ve své podstatě analogií vztahu k rodičům. Pokud dítě nebylo zdravě identifikováno se svými rodiči a posléze se od nich zdravě nesePARovalo, nedokáže přijímat bez kritiky ani své příjmení, které je objektivně, ale také subjektivně významným pojítkem k jeho rodině. Naproti tomu přijetí vlastního jména souvisí s přijetím své vlastní identity. Přijímá-li muž či žena svou individualitu bez výhrad, nedělá mu potíže dát své křestní jméno potomkovi.

Svatba je snad v moderní společnosti jediný rituál, který ostře odděluje období dospívání od dospělosti (Říčan 2006/248). Uzavřením manželství vzniká nový systém. Členové nového, mladého systému by měli být odpoutáni od svých původních rodin, aby zde dokázali být plně pro partnera a potomky. Jejich společnou identitou je shodné příjmení, které je odděluje od ostatních lidí a zároveň vyjadřuje příslušnost ke kořenům. Zde lze podotknout, že ke kořenům muže. K rodičům a svým předkům se odvrací člověk s úctou a díkem za vše, co mu bylo dáno. Narozením potomků však přestává brát a dává dál, většinou však pouze to a tolik, kolik dostal od svých rodičů. To si lze plně uvědomit až tehdy, když máme možnost

porovnat vlastní pojetí role matky či otce s jejím pojetím z pozice svých rodičů. Žena, jak se v současné společnosti zdá, dává do manželství mnohem více. Obětuje svou rodinou identitu skrze změnu příjmení a při péči o děti také podstatnou část své svobody. Z vývojového hlediska to není obět, nýbrž přirozený krok kupředu, který se v nových moderních podmínkách, v paletě příležitostí, obětí může zdát a to je jedním z důvodů krize současné rodiny a také důvodem, proč některé ženy nechtějí přijmout příjmení nastávajícího manžela nebo instituci manželství vůbec.

Dalším významným obdobím v lidském životě z hlediska rodinné identity a vnímání vlastní kontinuity života je období střední dospělosti, Říčan hovoří o krizi životního středu, kdy opět přichází do popředí otázka vlastní identity. Ptáme se, co dál s vlastním životem? Všechna poprvé jsou již realizovaná a každé opakování jak v případě početí dalších dětí, dalších sňatků, nástupů do zaměstnání nebo jen dalších milostných vztahů, je jen jedno z mnoha bez náboje toho „poprvé“. Krize je odpovědí na vládu rutiny v životě člověka. Přichází v období mezi 35. až 40. rokem života. Je to doba okolo čtyřiceti let. Děti dospívají a též prochází vlastní krizí identity, což je příčinou mezigeneračního neporozumění a sporů. Děti jdou vpřed, stoupají vzhůru, stávají se partnery, a člověk v období krize středních let již pomalu klesá, jak co se týče fyzických schopností a vzhledu, tak výkonu. Rodiče ztrácí v rodině dříve tak automatickou dominantní pozici. Zároveň musí sami přehodnotit svou pozici vůči staříčkým rodičům, kteří již pozbyli svých sil a mnohdy jsou závislí na svých dětech a na okolí. Pečují o ně a mnohdy také rozhodují. Zároveň se ozývá potřeba si s rodiči vyjasnit vztah. Tváří v tvář blížící se smrti svých nemocných a závislých rodičů se navrací ke společným vzpomínkám, ke svému dětství, které se snaží pochopit. Ti, co své rodiče pohřbili, se stali nejstarší generací rodu, a tudíž nejzodpovědnější, ale zároveň byly naplno konfrontováni se svou vlastní smrtelností. V kapitole pojednávající o pohřebním obřadu je uvedeno, jak je pro pozůstalé důležité tento prastarý rituál řádně uskutečnit. Mnozí děti zemřelých rodičů tak ale neučiní, protože nejsou sami srovnáni se svou vlastní smrtí a pohřební rituál by pro ně znamenal velkou trýzeň. Pod tíhou poznání vlastní konečnosti je nutná

změna identity, aby byla přijatelná také pro období stárnutí. Opět je zde obrat do svého nitra společně s bilancováním své minulosti a zhodnocení vyhlídek do budoucnosti. Krize životního středu je zároveň momentem ztráty iluze vlastní nesmrtelnosti. Aby člověk snesl úbytek svých sil a svou smrtelnost, musí přestat lpět na svém vlastním životě, své osobě, ale měl by se více věnovat zájmům a potřebám svého okolí, měl by mít ve svém životě něco důležitějšího, než je on sám, protože realita smrti se bude po zbytek života vyjímat na jeho obzoru (Říčan 2006/287).

Následující část dospělosti je především ve znamení vnoučat. Je to životní situace mající náboj „toho poprvé“. Narození prvního vnoučete je jedním z životních mezníků situovaných po dovršení padesáti let života jedince. Každé další vnouče již nevyvolá takové emoce a postoje jako to první. Jeho význam odrážel první iniciační obřad v životě člověka – rituál křtu. Jeho smyslem bylo potvrdit hodnotu dítěte, ale i rodičů a prarodičů pro širokou rodinu a nejbližší sociální okolí. Zrozením vnoučete je opět naplněna potřeba otevřené budoucnosti a potvrzením pokračování rodové kontinuity. Zároveň je pro jedince nově vymezena rodinná identita posunutím mezigenerační příslušnosti a získáním nové role spolu s jejími nároky, ale také náležitým sociálním statusem. Na druhou stranu je tím potvrzena skutečnost vlastního stárnutí.

Rodinné kontakty se obnovují ve stáří, kdy se opět dostávají do popředí jako výrazná složka identity a představují určitou životní jistotu. (Vágnerová 2000/303). Dospělý člověk se v tuto dobu navrácí ke své prokreační rodině v době, kdy se sám stává rodičem. Při narození potomka se podpůrná rodinná síť vztahů semkne a poskytuje novopečeným rodičům oporu (Matoušek 1993/39). Stárnoucí rodiče mohou svým dospělým dětem, novopečeným rodičům, poskytnout spoustu praktických rad v péči o děti a o domácnost a zároveň se podělit o vlastní zkušenosti s péčí o vlastní již odrostlé děti. V tomto období bývá vztah mezi sousedícími generacemi stabilizovaný, přičemž přibývajících společných témat mohou kohezi rodinných vztahů posílit. Dalším podstatným faktem je, že už dospělé dítě se stává

své matce a otci partnerem. Vyrovnává se jim právě tím, že zajistilo pokračování rodu početím potomka a svou roli rodiče přijímá zodpovědně.

Pro stárnoucí rodiče znamená narození vnoučat znovuprožití vztahů s vlastními dětmi, ale také návrat do vlastních dětských let. Je to životní úsek, kdy se snaží dětem a vnoučatům předávat rodinné tradice a své životní zkušenosti. Vedle sebe sousedící generace nyní již rodičů a prarodičů začínají tvořit novou rodinnou tradici a uchovávají tu starou, plynoucí dávno z minulosti od vzdálených generací předků. Z role rodiče přecházejí padesátníci do role prarodičů.

Vnoučata jsou další generací v pořadí, co se týče časové hierarchie. Vztah prarodiče s vnoučaty je oproštěn od zodpovědnosti za výchovu, která je ve vztahu k dětem značně svazující. Prarodiče si již nebudují profesní kariéru a mají tedy více času a energie na vnoučata. Mohou tedy vnášet do interakce s nimi tvořivost, uvolněnost a vřelý cit. Prostřednictvím vyprávění ukazují prarodiče vnoučatům, že byli kdysi také malé a zároveň svou přítomností dávají dítěti názornou představu časové kontinuity člověka, o jeho zrání, úbytku sil a umírání. Vnoučata na oplátku dávají svým prarodičům nový smysl života, jistotu pokračování kontinua rodu a pocit sounáležitosti s rodinou. Bohužel poslední dvě zmíněné etapy života bývají dětem „odklizeny z očí“ za zdi sociálních ústavů a zdravotnických zařízení, abychom je netraumatizovali a neděsili. Přitom v nich pěstujeme strach ze smrti, který je bude doprovázet od chvíle, kdy si uvědomí svou vlastní smrtelnost.

Generace prarodičů a vnuků jdou během svého života pospolu v těch etapách vlastního bytí, kdy si navzájem mohou poskytnout výraznou oporu a společnost. Lze říci, že staří lidé jsou zde především pro děti. Jestliže ty jsou investicí do budoucna, tak kontakt s prarodiči a péče o ně může znamenat tu nejlepší investici rodičů vůči vlastním dětem.

3. 2. 4 stáří

Stáří, jež počíná šedesátým rokem života a končí smrtí, je charakteristické rychleji ubývajícími silami jak tělesnými, tak duševními. Je ve znamení mnoha ztrát a celkového úpadku a zhoršení kvality života. Pro vysoce výkonnou společnost představuje stáří především nemoci, bolest, utrpení a především smrt. Její odmítavý postoj ke stáří, který odráží přesvědčení o jeho nízké hodnotě a nekompetentnosti se dnes nazývá ageismus. Nejenže se staří lidé musí vyrovnat s involučním procesem svého organismu a svých mentálních schopností, ale musí se vypořádat také s odmítavým postojem veřejnosti.

Jejich původní význam pro společnost, kdy byly vyzdvihováni a ceněni pro svou životní moudrost, ztratili zřejmě proto, že jejich rady, které vyvěrají z celoživotní zkušenosti, neobstojí v nabídce poznatků moderní doby. Informace o tom, jak vést firmu, jak vést domácnost, pečovat o děti a vychovávat je raději získáváme od odborníků - z odborných knih. V tradičních společnostech představovaly starci symbolickou autoritu, udržovali tradice a zároveň předávali vlastní zkušenosti a poznatky svým následovníkům. Na těchto základech stála jejich autorita.

Postoj společnosti je obecně ke stáří negativní. Avšak stáří má svůj specifický význam pro její život, který si moderní člověk neuvědomuje. Prarodiče představují spojení potomků s předky. Jsou zde především pro nejmladší generace - pro děti. Ne, aby se o ně starali a vychovávali je, na to už mnohdy nemají sil a navíc, od toho tu jsou rodiče. Nýbrž proto, aby se spolu s nimi těšili z života a provázeli je jeho taji a předávali jim své životní zkušenosti, dovednosti a kulturní tradice. Protože babičky a dědečkové jsou trpěliví vypravěči a vnoučata pozorní posluchači. Krásně je v tomto směru jejich vztah znázorněn ve vyprávění Boženy Němcové v knize Babička. A ne pouze jejich, ale také v kontextu soužití s rodiči vnoučat. Staří lidé jsou v období života vyznačujícím se bolestí, utrpením a závislostí. Péče o staré lidi, kteří s námi žijí ve společné domácnosti, nás učí altruismu, empatii, a je to jedna z nepřínosnějších lekcí školy života. Péčí o rodiče a prarodiče je v rodině možno pocítit proudící lásku,

kteřou si osvojují také nejmladší generace, i když se do péče o babičku nebo dědečka přímo nezapojí.

Říčan se ve své knize *Cesta životem* pozastavuje nad otázkou, proč se člověk vlastně dožívá stáří? Došel k závěru, protože staří lidé byli od pradávna nositeli kulturní a rodinné tradice a studnicí zkušeností, jak jednat v určitých krizových a strategických situacích. Jsou jakousi naučnou knihou rodu, životem napsanou, avšak netištěnou kronikou, jejíž obsah by neměl být pro příští generace ztracen.

Třetí specifická role stáří je těsně spjata se smrtí. Ta dává lidskému času hodnotu. Kdybychom ho měli nekonečně, na vše by ho bylo dost. Ztratil by se řád a utopili bychom se v nudě, chaosu a život by pozbýval smyslu. (Sokol/fysis.cz) Nietzsche proti realitě smrti postavil myšlenku stále se opakujících návratů. Při uvědomění si těchto dvou variant se zdá být trýznivou skutečností právě smrt. Jako odstrašující a trýznivě působící je zde právě možnost opakovaně prožívat důsledky stáří. Smrt je přirozené završení života a proto „jen díky smrti může být z lidského života příběh.“ (Sokol/fysis.cz) Smrtí se završuje celoživotní dílo, jedna kapitola rodu. Smrt tvoří spolu se zrozením začátek a konec života. Sokol ji přirovnává k rámu, který dává obrazu hranice. Smrt je přirozené završení jednoho životního příběhu a jeho životního díla. Člověk, jenž zemřel, už nic nevykoná, už nesrovná žádný spor, ani nenapraví, co pokazil, nedotáhne do konce, co nestihl před smrtí. Proto je právě stáří životním úsekem, kdy bilancujeme a snažíme se všechny kapitoly svého životního příběhu uzavřít.

4. Fenomén vykořenění

4. 1 strom života

Bytí člověka na zemi se velmi často přirovnává k růstu stromu, protože právě strom patří k nejstarším symbolům lidstva. Strom je užíván v mnoha symbolikách a příměrech v kontextu s běžným životem. Znamé české rčení říká: „Ohýbej proutek, dokavad' je mladý“. Jiné rčení zase praví, že „Přestěhujeme-li starého člověka, je to, jako bychom vytrhli ze země strom i s kořeny“. Muži dodnes s oblibou prohlašují, že správný muž má postavit dům, zplodit syna a zasadit strom. V nedávno minulých dobách však otec v den narození svého dítěte opravdu strom zasadil, většinou lípu nebo jasan, který měl novorozence ochraňovat a provázet životem.

Strom jako symbol znázorňuje mnohé aspekty našeho lidství a můžeme skrze jeho podobenství vyjadřovat své místo ve světě, ve vlastním životě, svou sounáležitost s místem a lidmi, ale také své nálady, postoje, hodnoty a charakteristiky. Jako strom můžeme být lépe či hůře zakořenění, kmen může být statný či tenký, ale ohebný. Korunu může mít bohatě rozvětvenou nebo naopak chudou stejně jako je bohatý jeho duchovní život. Na druhou stranu jím lze vyjádřit podmínky života člověka. Můžeme si představit stromek rostoucí na skále. V příkrém srázu mezi kamením. Kořeny si musí hledat cestičky mezi balvany a mnohdy obnaženy jsou nuceny vylézt na povrch. Ale bude houževnatý a ledacos vydrží.

Stejně jako strom přizpůsobuje svůj růst podmínkám, v nichž se nachází, tak se dítě přizpůsobuje prostředí, do kterého se narodí a které ho obklopuje. Chtě nechtě přizpůsobuje svou životní cestu překážkám a možnostem, které mu jsou dány, protože malé dítě jinou volbu nemá. Chce být přijímáno a přijímáno bude, pokud se bude chovat tak, jak se od něho očekává. To je prostředí. Půdou poskytující dítěti výživu je pak rodinné zázemí a láska, kterou z ní čerpají. Skrze rodičovskou lásku sílí a lépe překonávají méně příznivé podmínky pro vlastní růst.

Dle autora projektivní vyšetřovací metody kresby stromu K. Kocha je strom ideálním nositelem projekce, protože patří k nejstarším symbolům lidstva. Koch předpokládá, že kresba vzniká pod vlivem převážně nevědomé struktury osobního prostoru. Dále se domnívá, že kresba stromu je vlastně na symbolické úrovni kresbou sebe sama a je inspirován grafologií.

Symbol stromu může velice dobře pojmut jak téma vlastního nitra, tak téma zasazení sebe sama do okolí a způsob interakce s ním. Portugalec Corboza na základě zadání dětem v první třídě základní školy, jež znělo „nakreslete maminkám k svátku strom“, dospěl ke zjištění, že děti při zadání spontánně namalovaly tři stromy. Při další analýze obrázků s dětmi dospěl k názoru, že do něho děti projektují vztahy mezi dítětem a rodiči. Symbol stromu dokáže uvolnit představy z hlubších vrstev nevědomí. Strom jako symbol má aspekt archetypu, při čemž se dotýká témat naší duše, jež jsou společné celému lidstvu. Vyjadřuje mateřství, čímž je vnímán také symbolem daru života.

Stejně jako jedince lze analogicky pojmut jako strom, tak také celý rod můžeme graficky znázornit pomocí stromu. Přičemž každého jeho člena lze znázornit jako jeho kmen. Se svými kořeny, které činí předci a s potomky, jimiž jsou výhonky koruny stromu. Silně zakořeněný strom je spjat se svými předky a z jejich opory čerpá sílu pro potomky, čili korunu.

4. 2 příčiny citového vykořenění

4. 2. 1 ztráta domova a majetku

Rodinné kořeny jsou pevně svázány s místem, majetkem a s lidmi. Cyklický čas rodinného společenství, který je ohraničen zrozením a umíráním, má svůj hluboký smysl tehdy, když se odehrává na jednom místě, které vyjadřuje jednotu a kontinuitu rodu, v jeho rodišti. Proto není divu, že první známky rozvolnění rodového řádu se objevily již ve dvanáctém století, kdy poboční příbuzní ztratili právo dědit po sobě,

což přispělo k vzájemnému odcizení rodin z dříve sloučených rodů. Jednou z příčin rodového vykořenění je ztráta domova. V dějinách je mnoho okamžiků, kdy v důsledku politické situace byli Češi nuceni opustit své příbytky a mnohdy i svou vlast.

Pevné rodové kořeny má ten, kdo ví, co dělali jeho předkové, odkud pochází a jaký měli život. Tak může člověk pokračovat v rodinném dědictví. Z úcty k předkům bude pokračovat v předky započatém díle. Tato možnost však byla mnoha Čechům odepřena 25. února 1948, kdy jim bylo znárodněno osobní vlastnictví. Tisíce lidí tak přišlo o své firmy, podniky, které sami vybudovali anebo je převzali od svých předků. Vzali jim půdu a pole, které po staletí obdělávali. V časopise *Rodinný život* uvádí autorka článku, který se věnuje rodinným kořenům, ThDr. et Mgr. Ladislava Marešová příklad ze své rodiny, kdy jejímu pradědečkovi zabavili komunisté hospodářství. Pro něho bylo velmi těžké sledovat, jak mu vykáceli ovocný sad, kde byl každý strom vysazen při příležitosti narození dítěte v rodině. Tento muž byl přesvědčen, že hospodářství převezme nejstarším syn stejně, jako to udělal jeho otec a děd před lety. Stromy byly vytrženy i s kořeny. Následně se uvolnily kořeny jeho dětí, které se rozptýlili do všech koutů Čech. Uvedený příklad ilustruje jednu z mnoha příčin rodového vykořenění, kterým je ztráta majetku. Péče o něj je součástí tradice. Dává členům rodiny smysl života, ale i jistotu, protože jejich budoucnost je existencí rodinné firmy svým způsobem předurčena. (Marešová/ Rodinný život)

4. 2. 2 proměny sociálních podmínek rodiny

Od 16. do 19. století byla rodina autoritářskou institucí, od níž její členové neočekávali emotivní podporu. Vztahy jejích členů byly dány spíše vlivem majetku a mocí. Rodina nebyla založena na základě dobrovolné volby manželů. Budoucí celoživotní partner byl vybrán rodiči na základě ekonomických a společenských předpokladů. Právo volby partnera bylo podřízeno rodičům, příbuzným či celé obci. V tradiční rodině byla patrná nadvláda muže nad ženou vycházející z ekonomické

nerovnováhy a nadvláda celku nad jednotlivcem prostřednictvím tradic a etického a morálního kodexu rodiny.

Ve společnosti s tradičním uspořádáním rodiny byly role jasně rozděleny. Muži drželi při sobě spojování svými „mužskými záležitostmi“ a ženy zase spolu se svými „ženskými záležitostmi“. Ve dvacátých letech 19. století se objevilo feministické hnutí, jehož zásluhou byly ženy z rodiny částečně uvolněny a dostaly možnost se realizovat mimo rodinu. Začíná se rozpadat koncept „rodinného hnízda“.

V důsledku velké průmyslové revoluce dochází k významné přeměně charakteru rodinného života s dopadem na kohezi širších příbuzenských vztahů. Mladí odcházejí ze svého rodiště do velkoměsta za prací. Na vesnici upadá zemědělství a zaměstnání lze získat spíše v městských továrnách. Převládá rodina nukleárního typu, pro jejíž vývoj je důležitým mezníkem fakt, že přestává být místem výroby statků, a stává se místem jejich spotřeby. Jako taková se vyčleňuje z širší rodinné komunity, čímž se výrazně oslabuje pocit sounáležitosti k širší rodině a zároveň také vzhledem k vertikální mobilitě dochází k hlubšímu uvolnění rodinných pout. Sociologové v této době začínají diskutovat o přítomnosti fenoménu individualizace neboli ztrátě pocitu sounáležitosti.

Ruku v ruce s těmito změnami se prosazuje citový individualismus. Lidé se začínají ženit a vdávat s tím, koho si vyberou. Základem manželství je, namísto finanční dohody mezi vzájemně si vyhovujícími rodinami, romantická láska. S ní však přichází mnohá očekávání směřovaná k manželskému vztahu, směrem k manželovi a společnému soužití, která se ve střetu s realitou mnohdy nenaplní a manželství se rozpadne. Tradiční manželství stála dle Boswella na pevnějších základech než manželství stojící založené na vzájemném citu. Třebaže bylo založeno z majetkových důvodů, láska se postupně vyvíjela v průběhu let ve vřelý cit a pevnější svazek (Giddens 1999/158). Jak se před nedávnem musel jedinec podřídít celku a sdílet s ním společný osud, tak teď si svou životní dráhu určuje nezávisle na rodinném systému. Prosazuje se nukleární typ rodiny. V rámci rodiny je pocit sounáležitosti pěstován skrze společné hodnoty a normy. Dle Shortera, jak ho cituje

Ivo Možný, je však v moderní rodině patrná hodnotová diskontinuita mezi rodiči a dětmi, a to zejména proto, že hodnotový žebříček dětí ovlivňují masmédia mnohem více, jak jejich rodiče. (Možný 1999/201).

Oslabení pocitu sounáležitosti s rodinou je umocněno navíc opuštěním rodových tradic, které jsou jedním z prostředků uvědomění si rodové kontinuity. V čase bezmezných možností nás mohou navrátit k výchozímu bodu naší existence. Jsou momentem, kdy se můžeme se svými blízkými a příbuznými setkat a posílit tak jejich pocit sounáležitosti.

Od prvopočátku civilizace byla stmelujícím faktorem společnosti instituce dávání a brání, čili skupinový altruismus. Vzájemná výpomoc pomáhala vytvářet vzájemné vztahy a závazky, které upevňovali společnost a bránili ji tak proti případným rozkolům mezi jejími členy. Podporovali tak kohezi skupiny. V archaické společnosti byli lidé štedří a rádi druhému poskytli pomoc, na rozdíl od moderního člověka, který se ostýchá přijímat, aby nemusel dávat. Francois de Singly si myslí, že stát prostřednictvím sociální podpory napomáhá snižování závislosti rodin na podpoře příbuzných a sousedů, ženy na muži a dítěte na rodičích. Tradiční rodinná pouta posilována vzájemnou závislostí tak slábnou, což vede na druhou stranu k větší závislosti rodiny na psychologické, pedagogické, justiční a sociologické pomoci státu. (Singly 1999/37)

4. 2. 3 vytrácení tradičních obřadů a rodinných rituálů

V rituálech ohraničujících životní cykly člověka jako je svatba, křtiny, pohřeb je obsažen původní význam a hluboký smysl, který je velice často současnému člověku neznámý. A to zejména proto, že církevní obřady plné symboliky a duchovního náboje vystřídaly obřady světské, u nichž se průvodní rituály a symboly časem zredukovaly a modifikovaly. V období industrializace v 19. století, kdy začal upadat vliv křesťanství, započal v Čechách již v období první republiky proces sekularizace. Majetek, moc a prestiž církve slábly. Pomalu se měnil hodnotový žebříček lidí a jejich názory, kterými se odkláněli od křesťanského učení podporujícího hodnotu

rodiny ve společnosti. Tento proces urychlili v Čechách komunisté tím, že činnost církve výrazně omezili a kontrolovali. Znárodnili jejich majetek, a tím podstatně omezili vliv křesťanství na jednotlivce.

S úpadkem vlivu křesťanství, se mění také tradiční obřady. Vytrácí se jejich duchovní náboj a mnohé jsou nahrazeny světskými rituály – vítání občánků, svatba na obecním úřadě, pohřeb v krematoriu atd. Avšak jejich zachování, byť ve světské podobě, je důkazem toho, že lidé rituály potřebují. Zde vidí problém doktorka Olga Nešporová v tom, že nebyly nalezeny adekvátní náhrady za církevní obřady, takže lidé od nich často ustupují, protože postrádají jejich původní smysl. (Nešporová/respekt. cz)

Vykořenění, vyčlenění se, či ztráta návaznosti budoucího na minulé. V oblasti rodiny se hovoří o citovém vykořenění plynoucí z opuštění tradic. Nastává ztráta kontinuity generací, které v tradiční rodině plynule přecházela jedna v druhou, přičemž, v daný okamžik měla každá generace pro bytí rodiny jako jednotného systému, jak ji definuje Copans jako strukturovanou sociální a lokální jednotou, nepostradatelný význam (Copans 2001/133).

4. 2. 4 děti bez kořenů

Jednou z příčin pocitu rodového vykořenění v celé jeho hloubce a šířce je asistovaná reprodukce za pomoci darovaného vajíčka, spermie anebo obojího. Dítě takto počaté ztrácí jakoukoliv šanci na poznání svých vlastních rodových kořenů, své minulosti. Co se stane s jeho identitou a sebepojetím?

Z hlediska sociálního učení může být vše v pořádku. Dítě vyrůstá v rodině, má prarodiče, matku i otce. Ale z hlediska systemického pojetí náleží do jiného rodinného systému, jehož genetickou a sociální paměť v sobě nese. V tomto systému pak ovšem dítě chybí a ztracený systém schází dítěti, které je jako větévka, jež odřízli a naroubovali na cizí strom. Vědomě, ale také podvědomě ho touží poznat. V období puberty, kdy dospívající hledá svou novou identitu, ptá se, kdo jsem, odkud pocházím, se začínají u dětí ze zkumavky a adoptovaných, které nevychovávaly jejich

biologičtí rodiče, objevovat psychické problémy. Do psychiatrické ambulance lékařky Mudr. Tat'jany Horké přicházejí s rozličnými psychickými problémy. Jako jedny z mnoha příkladů lze uvést poruchy soustředění, problémy ve škole, poruchy chování, pocity osamění, hledání, tah někam, snění o původní rodině, útky z domova, sebepoškozování, pokusy o sebevraždu a neshody mezi rodiči a dětmi. Starší dívka, která se dozvěděla o tom, že její otec není jejím biologickým otcem, se léčila pro neplodnost a kolapsové stavy.

Umělé oplodnění pomocí neznámého dárce je nebezpečné pro společnost také z druhé strany. Z asistované reprodukce se stal žádaný obchod. Klinik asistované reprodukce v Čechách přibývá a přibývá párů, které nemohou přijít do jiného stavu přirozeně v důsledku špatné životosprávy, stresu, špatného životního prostředí atd. Jeho rozmach však není v některých zemích dostatečně regulován státem. Dárce může darovat své sperma opakovaně, a tak se může stát, že se jeho potomci mohou jednoho dne setkat, zamilovat se, uzavřít sňatek a počít děti. Dále je v Čechách možné, aby žena podstoupila asistovanou reprodukci jako budoucí samozivitelka za pomoci darovaného spermatu. Tím vědomě bere svému potomkovi druhou polovinu svého já, jeho kořenů, ale i mužský vzor. To je vrchol egoismu moderní ženy a nezodpovědnost společnosti.

5. Genealogie

Genealogie je pomocná věda dějepisná, která líčí posloupnost generací a vývoj příbuzenství jednotlivých rodin. Genealogie se v minulosti uplatnila především z hlediska právních věcí ohledně dědictví. Její výsledky člověka ukotvují v časoprostoru. Dávají životu smysl a zprostředkovávají potřebu transcendentna. Jejím hlavním předmětem bádání je rod, rodina a jejich dějiny. Popisuje vlastní historii badatele a poukazuje na kořeny jednání členů systému, jejich chyb a předností. Historie rodu může poučit potomky, aby neopakovali chyby předků. Mohou se učit z jejich zkušeností získaných v řadě generací.

Studuje jednotlivce a proměny jednotlivých druhů rodinných vztahů. Zkoumá mezilidské vztahy, které vyplývají ze společenského rodového původu jedince. Genealogie se pěstuje na úrovni vědecké a amatérské. V současné době, o které se hovoří jako o době vykořenění, stoupá zájem veřejnosti o genealogii na úrovni amatérské. Což je velmi pozitivní, protože pátráním po rodinných památkách a sestavování rodokmenu mohou přispět ke tvorbě pozitivních mezigeneračních vztahů ke stabilizaci rodinných vztahů a mezilidských vztahů vůbec. Občanská genealogie v podobě rodopisu vyjadřuje soukromé pátrání laika po vlastních kořenech a jako takové může napomoci udržovat rodinné tradice.

5. 1 jak začít s genealogickým pátráním?

Pátrání po předcích je podnětná, ale celkem náročná činnost. Začíná se v přítomnosti tázáním žijících příbuzných, od nichž můžeme získat spoustu cenných informací o společných předcích a jejich životě. Postupuje se systematicky generaci po generaci. Genealogické bádání není pouze hledáním suchých dat jako je datum narození, sňatek, úmrtí nebo bydliště, ale vytváření komplexního obrazu předka. Občanský genealog se ptá, jak příbuzný žil, co vykonal, jaký byl a jaký byl jeho život. To vše dáváme do historického kontextu doby, v níž žil. Tak můžeme dojít

k úplnému poznání našich předků, obrazu jejich života a osobnosti. Hledané informace získáváme prostřednictvím historek ze života předků a vylíčení životních podmínek. Jaké měli živobytí, rodinné zázemí, ale také soukromé listiny jako jsou deníky, dopisy, rodinné památky a především fotografie. Toto vše je zdrojem obsahu rodopisu, který může být dále dokumentován osobními a úředními listinami jako jsou například rodný list, oddací list, vysvědčení, výuční listy, diplomy, občanský průkaz, vandrovní knížky, cestovní pasy, domovské listy, pracovní a vojenské knížky, pracovní dekrety, spolkové či stranické legitimace, doklady týkající se náboženství a víry, úmrtní listy. Poté, co vyzpovídáme všechny žijící příbuzné, začne pátrání v archivech, na farních úřadech a matrikách. Informace z doby před rokem 1900 lze získat z úředních a veřejných knih a listin.

5. 2 struktura příbuzenských vztahů, grafické znázornění

Příbuzenství je založeno na základě uznání sociálních vztahů mezi konkrétními příbuznými – rodiče a děti, sourozenci, tchán a zeď, tchýně a snacha atd. Příbuzenské systémy byly od prvopočátků lidské civilizace zřejmě základem každé společnosti, byly zdrojem jistoty, bezpečí a naděje na přežití. V minulosti, ale také dnes tvoří příbuzenství základní strukturu společnosti. V současné době individuace se od ní navíc očekává, že bude fungovat jako zdroj podpory a lásky pro jednotlivce. Příbuzenské systémy odráží společenskou realitu a jsou více či méně výtvozem kulturních podmínek dané doby.

Příbuzenské vztahy jsou zřetelně vymezené od nepříbuzenských. Sociální postavení jedince je určeno pozicí ve struktuře příbuzenských vztahů. Jména jednotlivých pozic určují vztah konkrétní pozice k ostatním členům rodu a vytváří tak „popisnou terminologii“ – matka, otec, teta, prababička, vnučka...

Vztah mezi osobami, které pocházejí z téhož předka, se nazývá pokrevnost. Jedná se o příbuzenství pokrevní, u něhož se přihlíží ke stupni pokrevnosti, jenž se členění na linii přímou (děti dětí, rodiče rodičů), linii nepřímou neboli pobočnou, kam patří lidé, kteří jsou spřízněni společným přímým předkem. Sem patří sourozenci, děti sourozenců (synovci a neteře), sourozenci rodičů (teta a strýc) a děti sourozenců rodičů (bratřenci a sestřenice). Genealogie rozeznává tři kategorie podle odvození potomků – příbuzní ze strany otce (po meči), ze strany matky (po přeslici) a obojí, kdy jde o obecné vyjádření původu.

Právní příbuzenství čili švagrovství je zakládáno sňatkem. Dochází tak k příbuzenskému spříznění s pokrevními příbuznými partnera. Je to příbuzenství umělé, zaniká rozvodem anebo smrtí. Švagrovstvím neboli afinitou se rozumí poměr jednoho manžela k pokrevním příbuzným druhého – tedy tchán, tchyně, švagr, švagrová, otčím či macecha. Zákaz incestu a princip exogamie jsou dvě univerzální kulturní pravidla vzniku rodiny. Pravidlo zákazu incestu, kdy je zakázán sexuální styk se sourozencem a potomkem. Na což navazuje pravidlo exogamie, které v nejužším slova smyslu nařizuje členům příbuzenstva hledat si budoucího manžela, manželku mimo vlastní příbuzenskou skupinu. Tím se umožňuje vzájemná výměna žen mezi sociálními skupinami, která v moderní společnosti postrádá specifická pravidla.

Rodina je základní jednotka struktury příbuzenských vztahů. V jejích síti je uzlem, kolem kterého se soustřeďují všichni ti, kteří jsou s ní spřízněni jak aliancí, germanitou, tak filiací. Orientační rodina je výchozí prokreační rodina a je nově založena. Představují ji rodiče a svodné děti. Dle Lévi – Strausse je rodina více méně trvalé a společensky schválené spojení muže, ženy a jejich dětí. Je založena na rozdělení rolí a vzájemné závislosti jejích členů.

Rod je základní organizační jednotkou pokrevního příbuzenství. Tvoří ho skupina lidí, kteří jsou potomky společného předka, rodičovského páru. Minimální rozsah rodu je skupina dětí, jejichž hlavou je otec, zakladatelem rodu. Rod je tvořen pyramidální strukturou segmentů.

Člen rodu je osoba, která zaujímá místo v grafickém znázornění rodokmenu. Zakladatelem rodu je poslední známý mužský předek v přímé rodové linii (nestor). Člověk, z něhož graf rodu vychází, je probant čili střen. Lze ho přirovnat ke kmeni stromu rodu. Do minulosti sahají jeho rozvětvené kořeny v podobě předků (ascendentů) a k budoucnosti se rozrůstají větévky potomků (descendentů).

Pokolení je řada příbuzných žijících ve stejném časovém období dlouhém zhruba 30 let. Jsou to děti, které mají za rodiče manželské páry vzešlé ze sourozenců potomků z předcházejícího období.

Aby byla získaná data přehledná, údaje o předcích a potomcích, se zanášejí do graficky znázorněného stromu rodokmenu, kde je rod (genus) souhrnem všech jedinců obou pohlaví, kteří pocházejí od jednoho společného předka. Vývod je souhrn přímých předků (ascendentů) zadavatele rodokmenu. V bádání se postupuje od přítomnosti k minulosti. Dříve býval důležitý z právního hlediska, když šlo o nástupnictví na trůn, svěřeníectví a dědictví. V dnešní době je vývod důležitou pomůckou v rodopisném zkoumání biologickém a sociologickém. Genetika může pomocí vývodu zkoumat vlivy dědičnosti. Ze sociologického hlediska vývod ukáže vzájemné prostupování různých společenských vrstev v jednotlivých rodech.

Další částí rodokmene je rozrod, čili potomstvo, manželského páru, jednotlivce čili zadavatele rodokmenu. Jedná se o všechny potomky po meči i po přeslici. Vycházejí z minulosti a postupují směrem k současnosti.

Rodokmen bývá označován jako strom života, grafické zpracování rozrodu. Při jeho provedení se dbá na grafickou úpravu. Přihlíží se v něm spíše k potomkům mužského pohlaví. Jde o osoby nesoucí obvykle stejné rodové jméno – příjmení. Znázorňuje se hlavní kmen rodu a jeho větve. Cílem genealogického pátrání je poznání kostry přímé rodové linie od probanta k nejstaršímu doloženému předkovi nestora. Základem práce rodopisců je zpracování rodového kmene celého rodu (grafického stromu). Ten vychází od badatele a pokračuje do minulosti (ascendentním směrem) výhradně po mužské linii – po meči.

Začíná se hlavní linií z otcovy strany – otec, děda, praděda, prapraděda atd. Druhým krokem je bádání v linii matky – matka, babička, prababička, praprababička atd. Počet příbuzných v přímé linii každou generaci roste geometrickou řadou. Jeden člověk by tedy měl teoreticky více přímých příbuzných, než kolik je lidí na zeměkouli. Avšak ve vývodu se některé osoby jedince vyskytují vícekrát, protože se sezdávají bližší nebo vzdálenější příbuzný. Čím jsou novomanželé bližší příbuzní, tím více se teoretický počet předků zmenšuje. Tento jev se nazývá ztráta předků neboli (implex). Proti tomuto fenoménu se v tradičních společnostech na vesnicích bránily rodiny tak, že na svatební hostinu byli zváni lidé ze sousedních vesnic. Veselice trvala mnohdy až tři dny. Cílem tohoto počínání bylo, aby se mladí lidé seznamovali s partnery, kteří nebudou jejich víceméně vzdálenými příbuznými.

V přímé rodové linii se během jednoho století vystřídají čtyři generace. Celkový počet přímých příbuzných se pak zdvojnásobí, protože se musí přidat také příbuzní v přímé rodové linii matky, takže v páté generaci je šestnáct přímých příbuzných z otcovy strany a šestnáct z matčiny strany. Třetím krokem je průzkum pobočné linie předků, která přichází na řadu po vyčerpání dostupných dat grafického stromu rodu. Vyvrcholením pátrání po svých kořenech je sepsání rodinné kroniky.

Na grafickém provedení rodokmene znázorníme u každého jeho člena tzv. tvrdá data: datum narození, svatby a úmrtí, dále místo bydliště a povolání. Na grafu pak pozorujeme velikost jednotlivých rodin, jejich vzrůst a zánik. Máme přehled o době úmrtí jednotlivců, prolínání generací a profesním vývoji rodu. Tzv. měkká data vykreslují předka tak, že se jejich charakteristika neomezuje na pouhé zkazky a mýty, které se o něm tradují. Důležité jsou osobní vlastnosti, pro jejichž získání může využít grafologii. Zjišťujeme ekonomické, kulturní a společenské podmínky jeho života, a tím ho zařazujeme do historického období, ve kterém se jejich život odehrával.

6. Jak posílit vědomí rodinné historie?

Závěrem teoretické části bych se ráda pozastavila nad možnými způsoby, jak v současné společnosti posílit vědomí rodinné historie. Jak navrátit moderního individualizovaného jedince zpět do rodiny, aniž by byl omezen jeho pocit svobody a možnosti rozletu? Jak obnovit jednu z nejvyšších tradičních hodnot, kterou byla právě rodina?

V současnosti se společnost vzdálila od původních tradičních hodnot natolik, že se k nim mnozí opět navrací. Dle výzkumů začíná přibývat rodin s více jak dvěma dětmi. Jsou to většinou rodiny vesměs vysokoškolsky vzdělaných párů, kteří se zároveň také stěhují na venkov. Ti představují návrat k tradiční hodnotě rodiny i za cenu ztráty kupní síly, dostupnosti občanské vybavenosti a profesionálního statutu.

Ve stáří se lidé opírají spíše o ty vztahy, které jim poskytují emocionální oporu. Mezi ně patří mimo jiné především rodinní příslušníci jako děti, vnoučata, tak i sourozenci. Důležitá je ze strany dětí pro stárnoucí rodiče emocionální podpora, kterou také většinou dostávají. Stárnoucí rodiče pak pomáhají zejména s praktickými záležitostmi dle svých sil.

6. 1 pedagogické působení

Společnost pomalu stárne a negativní postoj, ageizmus, k nejstarší generaci je stále více alarmující. Generace se vzdalují jedna druhé. Proto Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vypsalo v roce 2005 výběrové řízení na zhotovení *Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007*. Dotace byla nakonec přidělena projektu *Mezigenerační vztahy a stárnutí*, který vznikl ve spolupráci Kruhu Obecné a Občanské školy s Diakonií Českobratrské církve evangelické. Program je určen učitelům občanské výchovy a základů společenských věd.

Projekt seznamuje se všemi aspekty stáří a snaží se, aby děti byly schopné nejstarší spoluobčany pochopit, jednat s nimi ohleduplně a empaticky na základě jejich potřeb. Dále se snaží nabourat předsudky a stereotypy společnosti vůči stáří. Cílem je navodit racionálně pozitivní vztah ke stáří a toleranci a pochopení jeho problematiky. Evropská unie definuje projekt v první řadě tím, že staří lidé prožili celý svůj život a mohou vyprávět spoustu příběhů a právě v tomto kontextu je pak dobré si uvědomit veškeré zdravotně sociální problémy, které se ke stáří pojí.

V rámci projektu se probírají také mezigenerační vztahy v rodině, protože ty dobré přispívají k adaptaci člověka na stáří a k přijetí vlastní smrti. A jedině ten prarodič dokáže být vnoučatům dobrým a moudrým vypravěčem života, který je srozuměn se svou vlastní smrtí, tudíž vyrovnán s tím, jak prožil vlastní život. Konstruktivní postoj ke stáří ovlivňuje pozitivně vztahy v rodině a v sociální síti, jež člověka obklopuje. Ty jsou pak předpokladem vyšší kvality prožívaného života.

Jak probudit zájem dětí o vyprávění rodičů a prarodičů o rodinných kořenech? A jak k vyprávění přimět prarodiče a rodiče? V souvislosti se školní docházkou lze podnítit u žáků zájem o hledání rodových kořenů v rámci předmětů prvouky, dějepisu, občanské nauky, biologie a osobnostně sociální výchovy a všude tam, kde si lze uvědomit, že něco pochází z něčeho – geneticky podmíněné vlastnosti, charakterové vlastnosti a historie vůbec. Je dobré nechat vyprávět ty, kteří chtějí mladým generacím něco říci. Ti vlastním příběhem mohou přimět děti, ale i rodiče a prarodiče k otevření a vyprávění vlastního rodinného příběhu. Vyprávění o vlastní minulosti, zážitcích a zkušenostech znamená pro starého člověka jistotu a bezpečí vycházející z pocitu sounáležitosti s posluchači, s rodinou. Možnost vyprávět o prožitých traumatech, osobních a společenských tragédiích, které prožil, má pro vypravěče uklidňující efekt a pomáhá následujícím generacím, aby nemuseli žít pod tíhou jejich břemene. V současné době se například hovoří především o tzv. druhé generaci, o dětech rodičů, kteří za druhé světové války ztratili rodiny a byli vězněni v koncentračních táborech.

6. 2 poradenské a terapeutické působení

Genealogie je součástí psychoterapeutické práce. Pomáhá člověku zažít spletnost příbuzenských vztahů. Z hlediska systemiky má každý jedinec v rodinném systému své místo. A rodinné konstelace považují jedince za součást celku a jejich terapeutická síla tkví v zážitku uvědomění si vlastního místa v rodinném systému.

Genealogie nabízí prožitek přesahu vlastního života. Minulost a budoucnost má intimní rozměr vyplněný předky a potomky, s nimiž jsme spříznění. Příbuzenství nás umisťuje do sítě sdílení. Grafickým znázorněním rodokmenu lze vnímat vztahy a události z jiné perspektivy a lépe porozumět, jak se udály v průběhu generací. Genealogie je grafický záznam doprovázený subjektivní interpretací vyprávěného rodinného příběhu. Toho využívá narativní přístup terapeuticky. Nejednoznačnost vyprávěného příběhu dává možnost jej převyprávět. Terapeut tak pomáhá rekonstruovat životní příběh klienta.

A především představíme-li si prostřednictvím znázornění řady předků počínaje matkou, konče Evou, počínaje otcem, konče Adamem, máme před sebou zdroj síly, z něhož lze čerpat pro povinnosti vycházejících z životního poslání muže a ženy jako otce a matky.

Pomocí figurantů prezentuje PhDr. Jiřina Prekopová svou teorii pevného objetí, kdy prostřednictvím sestavy demonstruje, kde má který člen rodu své místo v rodinném systému – otec, po jeho levici matka a po její levici prvorozené dítě, pak druhorozené atd. Zde demonstruje zároveň směr dávání a brání. Děti berou a rodiče dávají, nikdy to nesmí být naopak. Uvědomíme-li si svou pozici v rodinném systému a zároveň si uvědomujeme jeho zákony, můžeme je vědomě respektovat. Na tomto předpokladu stojí terapie pevného objetí.

7. Závěr teoretické části

Teoretická část pojednává o rodině jako systému, který je ohraničen od okolí. Pomyslná hranice vzniká v systému na základě cílů a smyslu pro jednotlivé členy, kteří, aby byli akceptováni, musí ctít stanovené hodnoty a normy. Ty se tradují z generace na generaci prostřednictvím tradičních přechodových rituálů, rodinnými legendami, mýty, ale také prostřednictvím tabu, které působí v rodinném systému negativně. Pocit sounáležitosti s rodinou posiluje také tradice předávání jmen. Akceptace jednotlivců pak vytváří pocit sounáležitosti s celkem. Aby byl člen pozitivně oceněn a přijat, normy systému dodržuje i za cenu částečného omezení vlastní svobody.

Pro zachování rodinného systému je podstatné vymezení jednotlivých subsystémů. Mezi nimiž lze jmenovat základní, kterými jsou podskupiny rodičů a dětí, mužů a žen. Základem rodiny je pak manželský a rodičovský pár, jenž musí stát na pevných základech, a oba musí být naprosto uvolněni ze svých původních rodin, aby byli kompetentní v první řadě pro roli muže a ženy a poté také pro rodičovskou roli. Pro reprodukční funkci systému je podstatné vymezení mužské a ženské linie, v nichž se přenášejí dovednosti, postoje a zkušenosti důležitých pro naplnění role matky a otce.

Tradiční přechodové obřady se svými propracovanými rituály mají za úkol harmonizovat vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Těmi, kteří se v systému narodili, a těmi, kteří se připojili sňatkem. Zde má nezastupitelné místo tradiční veselka. Zachování tradice pohřbu je nezbytné pro ventilaci emocí a vzájemnou podporu členů systému v těžké chvíli ztráty bližního. Iniciační rituály převádějí člena z jednoho systému do druhého. Podstatné je si uvědomit definitivum konce a nového začátku. Poskytují členům rodiny pocit jistoty. Můžou se spolehnout na jejich opakování a jsou zároveň zdrojem příjemných vzpomínek.

Člověk je dějinnou bytostí s přesahem do minulosti a do budoucnosti. Pokud si toto bude uvědomovat, bude ctít své předky a v zájmu potomků se starat o zachování

jejich památky. Zároveň budou náležitě pečovat o potomky s tím, že se budou snažit zachovat rodinnou pospolitost, protože jsou pouze malou částí celku. V průběhu života člověka se utváří rodinná identita a s ní spjatá potřeba vlastního přesahu. Krize identity nastává v období puberty a střední dospělosti. Zhruba v jedenácti letech začíná být dítě způsobilé pro pochopení, generační kontinuity. Začíná se ptát: „Co bylo přede mnou?“ Ale utužovat rodinnou identitu lze již od předškolního věku, kdy se snaží poznávat zejména žijící příbuzné, které osobně zná.

V současné době se hodně hovoří o fenoménu vykořenění. Jeho příčinami jsou citový individualismus, ztráta majetku a domova, proměny sociálních podmínek rodiny, kdy nejpodstatnější je zrod feministického hnutí, které se snaží vyvázat ženu z domácnosti. Jednou z nejfatálnějších příčin rodového vykořenění je opouštění tradičních přechodových rituálů. Počínajícím problémem v této oblasti je stoupající počet asistované reprodukce, kdy jsou anonymní dárce spermií i vajíčka. Dítě tak nemůže nikdy poznat vlastní kořeny, z nichž pochází. Jejich biologická matka i otec jsou ze systému navždy vytlačeni a tyto děti v období krize identity začínají hledat.

Ujasnění vlastní pozice v systému, ve struktuře příbuzenských vztahů, a uvědomění si rodové kontinuity napomáhá genealogie. Zde jsou rozlišeny přímá a pobočná linie příbuzenství. Příbuzenství vzniká na základě pokrevnosti a švagrovství. Grafické znázornění rodokmenu má svá pravidla a svou terminologii. Genealogické pátrání je jednou z forem posílení vědomí rodinné historie. Pedagogické působení se zaměřuje na mezigenerační porozumění. Genealogie je zároveň užívána v poradenství i rodinné terapii. Pro obnovení vztahů se také v rámci terapie podněcují klienti k udržování a zavádění nových rituálů, které posílí rodinnou soudržnost nebo obnoví manželský vztah.

8. Kapitola o metodologii

8. 1 určení výzkumného tématu

Výzkumným předmětem této práce je míra vědomí rodinné historie a její význam v kontextu rodinné soudržnosti a sebepojetí jedince. Ptám se zejména po tom, kdo z rodinných příslušníků širšího příbuzenstva vypráví potomkům o svých předcích? Jak děti a vnoučata na vyprávění reagují? Jeví o vyprávění zájem? Poslouchají rady rodinné historiky? A zajímají se děti o svůj původ, předky a rodinné kořeny vůbec? Co znamenají pro oslovené respondenty jejich vlastní kořeny a jaký význam jim přisuzují? Vyprávěli oni nebo někdo jiný z rodiny? Cílem výzkumné práce je zmapovat, jak dalece a hluboce jsou lidé seznámeni se svou rodinnou historií a jaký má vědomí rodinné historie vliv na jednotlivce, ale také na rodinný systém. O kolika generacích nazpět mají současní senioři ponětí, jak a v jakých životních podmínkách jejich předci žili? A jak vnímají přístup potomků k rodinné historii?

Vědomí rodinné historie je úzce spjato s tradičními přechodovými rituály a rodinnými rituály vůbec, protože právě při nich je prostor a čas pro rodinná setkání a vyprávění. Dodržováním rodinných rituálů se zachovává rodová kontinuita, jsou v nich ukryty hodnoty a zkušenosti předků, které se v běhu času osvědčily. Tradiční rituály tak přecházejí z generace na generaci a jsou pomyslnou šňůrou, na níž čas navléká korálky náhrdelníku rodové kontinuity.

V současnosti je trend moderní pedagogiky podporovat všestranný rozvoj osobnosti. Sebepojetí je jednou z jejích složek. Přičemž míra vědomí rodinné historie a vůbec proces jejího poznávání osobnost obohacuje. Zřejmým obohacením dimenze osobnosti je skrze vědomí rodinné historie. Z minulosti čerpáme od předků sílu v podobě hodnot a ukotvení vlastního života v realitě. Pojetí vlastní identity se rozšiřuje s vědomím kontinuity rodového příběhu. Nejsme pouze tady a teď. Ale jsme součástí něčeho většího, než jsme my sami, než je náš život. Nemusíme být

v církvi, sektě nebo v ekologickém hnutí. To, co nás přesahuje, je naše rodina, rozšíříme-li úhel pohledu, vidíme rod. Otázkou je, co brání modernímu člověku vidět tento problém v širším úhlu pohledu?

Od tohoto průzkumného šetření očekávám, že pomůže odkrýt, jak dalece jsou respondenti informováni o historii svého rodu. Tuto informaci bych ráda dala do kontextu s různými proměnnými – míra soudržnosti rodiny, vnímání smyslu vlastních kořenů, pěstování tradic atd. Pomocí získaných údajů bych došla ke stanoveným cílům této výzkumné práce, které jsou:

1. Zmapovat podmínky tradování rodinné historie
2. Zmapovat hloubku vědomí rodinné historie
3. V příbězích respondentů hledat možná východiska pro posílení vědomí rodinné historie v podmínkách postmoderní společnosti

8. 2 definování výzkumných otázek

Základní otázkou, kterou jsem si při koncepci tohoto výzkumného šetření položila, je: Jak hluboce jsou lidé seznámeni se svou rodinnou historií? A zda tyto informace mají vliv na ně samé nebo na rodinný systém. Při podrobnějším zpracování podkladů a plánování výzkumného šetření se vynořily specifické otázky, které daly mému šetření konkrétnější směr. Abych měla představu o podmínkách, v nichž se vědomí rodinné historie přenáší z generace na generaci, staly se stěžejní tyto otázky: Kdo u vás připomíná rodinnou historii? Jak a při jakých příležitostech vyprávíte svým potomkům o minulosti rodu? Na druhou stranu, když někdo vypráví, musí druhý naslouchat. Zde se sám nabízí dotaz: Jaký mají vaše děti a vnoučata zájem o vyprávění rodinných příběhů?

Nepostradatelným aspektem posilování vědomí rodinné historie je její pojetí v pohledu těch, kteří ji mají předávat. A to jsou právě senioři. Jak oni sami chápou

svou rodinnou minulost? Jsou si vůbec vědomi pokladu, jež v sobě nosí pro budoucí generace?

Výzkumné otázky vycházejí z teoretické části, kde je popsáno, jak se v rodech přenáší rodinné dědictví z generace na generaci. Jsou zde popsány pozitivní účinky tradičních přechodových rituálů na jedince a společnost. Upuštění od rodinných rituálů, tradičních přechodových rituálů a vertikální mobilita vedou k citovému vykořenění jedince a ztráty sounáležitosti s rodinou. Dochází ke ztrátě kontaktu s širší rodinou, jejíž soudržnost klesá. Lidé se upínají na svou nukleární rodinu, od níž mívají velká očekávání. V rozhovorech se zaměřuji na vnímání koheze rodiny a míry pěstování rodinných kontaktů: Jak respondenti vnímají soudržnost svého rodu v minulosti a nyní? Stanovila jsem tyto výzkumné otázky:

1. Jak vypráví senioři o rodinné minulosti?
2. Jak naslouchají děti vyprávění o rodinné historii?
3. Jak vnímají respondenti význam vlastní rodinné historie?
4. Jak přechází tradice z generace na generaci?
5. Jaký vliv má vědomí rodinné historie na rodinnou soudržnost a jedince?

8. 3 volba výzkumné strategie

Jako výzkumnou strategii jsem zvolila případovou studii. Zvolila jsem tuto metodu, protože mi umožní komplexnější pohled na danou problematiku, konkrétně vědomí rodinné historie, v kontextu se sociálními podmínkami, v nichž se přenáší z generace na generaci. Jak a v jakých podmínkách a souvislostech se rodinná historie traduje?

Sběr dat probíhal formou náhodného výběru. V domovech seniorů jsem oslovila ty seniory, které mi vybraly sociální pracovnice. Kritériem jejich výběru byly

kognitivní schopností a ochota se o své vyprávění podělit. Oslovila jsem 28 respondentů. Z toho jsem pro výzkumné šetření vybrala 24 případů.

8. 4 výběr metody sběru dat

Jako hlavní metodu sběru dat jsem zvolila nestandardizovaný rozhovor, při němž jsem se pro lepší orientaci v získaných informacích snažila udržet posloupnost generací a větví z matčiny nebo otcovy strany. Během vyprávění jsem pokládala otevřené otázky. Buďto ty, které byly předem vytyčené nebo nové, kterými jsem si měla možnost ujasnit některá fakta a souvislosti.

Během rozhovoru jsem se snažila držet strukturu a získat odpovědi na vytyčené otázky. Odpovědi jsem si zapisovala do předem připraveného archu papíru. Rozhovory trvaly hodinu, hodinu a půl. Záleželo na respondentovi, v jakém rozsahu byl ochoten spontánně vyprávět nebo pouze odpovídat na otázky.

8. 5 kritéria výběru respondentů

Vzhledem ke zvolenému tématu vědomí rodinné historie jsem se rozhodla oslovit generaci současných seniorů. A to proto, že jsou to právě oni, kdo mají největší předpoklady předávat rodinnou historii dál. V posledním úseku životní dráhy, je člověk přírodou vybaven k předávání rodinných zkušeností a rodinné historie dlouhodobou pamětí, přičemž ta krátkodobá slábne. Seniori jsou žijícími předky, kteří mohou propojit minulost rodinného příběhu s budoucností a zachovat rodovou kontinuitu. Jsou prostředníkem mezi minulostí a budoucností. Z této pozice mohou poskytnout subjektivní výpovědi v oblasti zvolených výzkumných otázek, jak je vnímali v čase nazpět ve své původní biologické rodině, v prokreační rodině, ale také v prokreačních rodinách svých potomků.

Informace o předcích a rodinné historii jsou osobní povahy. Mnohými lidmi vnímány jako intimní, náležící pouze rodinnému systému. Proto jsem se rozhodla oslovit seniory, s kterými jsme si navzájem cizí. Anonymita je v rozhovoru předpokladem pro nestrannost a upřímnost. Respondenti tak nemají závažnější důvod tajit fakta, za něž by se před známými lidmi z okolí mohli stydět hovořit. Vzhledem k tomu, že vyprávění o rodině a rodinné minulosti je celkem intimní záležitostí, upustila jsem od použití diktafonu.

8. 6 průběh výzkumného šetření

První den, kdy jsem oslovila čtyři respondenty, lze považovat za před výzkum, na základě kterého jsem upravila formulář pro zapisování získaných dat. Přeformulovala jsem některé otázky a jiné vyloučila nebo přidala. Během této fáze výzkumného šetření jsem opustila od původního záměru sestavovat s respondentem jeho rodokmen. Zejména vzhledem ke spontaneitě rozhovoru bylo praktičtější zapisovat výpovědi během rozhovoru na papír. Př čemž jsem dbala na rozdělení informací podle toho, které generace a strany se týkají.

Rozhovor jsme začínali demografickými daty respondenta a tím, co on sám vyprávěl o svém životě. Poté jsme hovořili o otci a předcích z jeho strany. Po vyčerpání výpovědí se hovořilo o matce a jejích předcích. K pobídnutí hovornosti respondentů jsem připomínala historický kontext, ve kterém daný předek žil. Průběh rozhovorů byl různý. Lišily se ochotou vypovídat, ale i sdílností a zaměřením výpovědí.

Vzhledem k tomu, že jsem respondenty navštěvovala v jejich bytech, abychom měli při povídání klid a soukromí, mohla jsem si všímat také toho, zda si vystavují fotografie, které připomínají jejich minulost nebo budoucnost. Obecně lze říci, že každé vyprávění bylo jedinečné a originální a téměř z každého jsem si mohla odnést určité ponaučení. Většinou začínalo s rozpaky respondenta, popřípadě s nedůvěrou.

Ujišťovali se, zda budou data anonymní. Aby měli skutečně pocit anonymity, zdůraznila jsem, že nechci vědět příjmení, pouze křestní jména. Většina respondentů se po krátké chvíli uvolnila a otevřeně hovořila o své rodině a předcích. Pro podporu důvěry jsem na začátku rozhovoru zdůraznila, že nebudu požadovat osobní údaje. Požadavek informací o jméně, rodišti a bydlišti jsem vždy vysvětlila, z jakého důvodu se na tyto údaje ptám. Vysvětlení opět přispělo k podpoře důvěry ze strany respondenta vůči mně. Hovor byl ukončen až tehdy, když respondent neměl již k tématu potřebu dodat více. A taktéž z mého pohledu byly potřebné otázky zodpovězeny.

8. 7. charakteristika získaných demografických dat

Na začátku uvedu z důvodu nastínění charakteristiky výzkumného vzorku respondentů základní statistické údaje. Celkem jsem oslovila 28 seniorů ve věku od 67 do 96 let. Z nich byli 4 muži a 24 žen. 25 respondentů jsem oslovila v domovech pro seniory a 3 v domácím prostředí. Z celkového počtu oslovených lidí, jedna žena odmítla o rodinné historii hovořit, protože je to pro ni bolestivé téma, a druhá vzhledem k nevhodnosti situace, kdy měla jinou činnost. Dále jsem musela dva rozhovory ukončit, protože bylo zjevné, že toto téma je pro oslovené seniory bolestné a jeho probírání působí nepříznivě na jejich psychiku. Plakali a hovořili s latencemi.

Demografická data obsahovala údaje o víře, protože komunita věřících lidí je církví vedena k rodinným hodnotám, a to může podstatně ovlivnit jak kohezi rodiny, tak míru kontaktů a dodržování tradic. V rámci 24 zařazených výpovědí do výzkumu bylo 12 lidí věřících a 12 nevěřících. Údaje o místě rodiště a bydliště ukazují na vertikální mobilitu v rodině respondenta. Z celkového počtu zařazených respondentů žili celý život na jednom místě pouze čtyři lidé. Jméno a profese byly podstatné zejména pro sledování tradic. Je nutné uznat, že údaj o rodinném stavu byl

v dotazníku zařazen celkem zbytečně. 21 respondentů se nacházelo v rodinném stavu vdovec, vdova. Dvě ženy a jeden muž byli ve svazku manželském. Pro vyhodnocování jsem však tento údaj nepoužila. Ze statických údajů je možno zmínit také to, že čtyři ženy neměly vlastního potomka. Z nich dvě ženy měly děti v adopci. Šest oslovených respondentů má děti žijící mimo jejich rodné město. Statisticky významný je údaj, že v osmi případech figuruje v rodinném příběhu emigrace do zahraničí.

Po ukončení výzkumného šetření jsem obsah každého rozhovoru rozčlenila na jednotlivé kategorie, které korespondují s odpověďmi respondentů na předem stanovené otázky.

9. Analýza příběhů

9. 1 rodinná soudržnost

9. 1. 1 vypráví se i naslouchá

Vědomí rodinné historie je do jisté míry ovlivněno tím, jak se v rodinách o minulosti vypráví a jak se s příbuznými, s žijícími předky člověk setkává. Na druhou stranu, pokud se v rodinách vypráví, musí být také někdo, kdo naslouchá. Proto jsem porovnávala dvě proměnné: respondent o své rodinné i vlastní minulosti vypráví a zároveň potomci dětí a vnuci jeho povídání naslouchají. Vyčlenila jsem všechny výpovědi, kde byla v těchto otázkách kladná odpověď. Bylo jich devět.

Při podrobném porovnání kategorie vyprávění a naslouchání s ostatními proměnnými je patrné, že v rodinách, kde se o rodinné historii vypráví, a potomci naslouchají, jsou časté rodinné kontakty jak v minulosti, tak v současnosti. Respondenti hodnotí zejména frekvenci rodinných kontaktů pozitivně. Setkávají se o velikonočních a vánočních svátcích, při narozeninách a rodina je poměrně často navštěvuje v domově pro seniory. Respondenti udávají kontakty se svými sourozenci, dětmi a vnoučaty. Je zde mnoho příležitostí k vyprávění rodinných historek během společných setkání. Pro paní Marii znamenají rodinné kontakty vzpomínky na to: „jak to bylo pěkné, když se schází celá rodina“. Kdyby neměly společné chvíle přinášet radost, nejezdili by příbuzní s panem Jaroslavem a manželkou na dovolené. Jsou to povětšinou pravidelná setkání, která by bylo možné nazvat rodinnými rituály a mnohdy tradicemi přecházejícími z generace na generaci. Představují pro aktéry pocit jistoty a zároveň příjemné vzpomínky. Přítomnost společného nejstaršího předka, který zároveň rodiny svých dětí stmeluje a zároveň je jakousi živou kronikou rodu.

Příklad paní Věry je příkladem tradování rodinné soudržnosti z generace na generaci. Starali se o soudržnost rodiny její dědeček i maminka. Ona se stará také.

Syn paní Věry sepisuje rodokmen a v rámci své dovolené si udělal zajížděku do rodiště svých předků. Do rodinné koheze však zasahují trendy moderní společnosti. Je to rozvod se všemi jeho důsledky. Jedním z nich je ztráta kontaktu vnoučat s prarodiči při svěření do péče druhého partnera.

Širší rodina se po 45. roce, po válce, přestěhovala z okolí Prahy do Ústí nad Labem za panem Jaroslavem. Také rodina jeho ženy se přestěhovala. Často se schází. Dle slov respondenta drží rodinu pohromadě láska a vřelý rodinný vztah. Mezi jeho členy nebyly rozbroje. Již za otce pana Jaroslava se rodina scházela u nich doma. Prarodiče respondenta se byli podívat do rodného kraje svých předků. Z vyprávění pana Jaroslava je zřejmé, že rodinné kořeny mají v jejich rodě velký význam. Sám respondent vyjadřuje v souvislosti s nimi pocit hrdosti, vzpomínky a radost. Avšak v současnosti přiznává, že rodinná soudržnost povoluje. Syn žije mimo rodiště. Důvod rozvolnění vazeb vidí pan Jaroslav v přílišné zaneprázdněnosti syna. Příběhy paní Věry a pana Jaroslava ukazují, jak se úcta k předkům traduje z generace na generaci. V rodině paní Věry jsou to společenské podmínky, které rodinu po léta stmelovaly. Žili v emigraci, v Rusku, kde si však dokázali zachovat své české tradice a zvyky. Pěstovali pocit vlastenectví a jako rodina drželi pohromadě.

Na tomto příběhu je vidět, že nutnost žít v cizím prostředí, ztráta domova a majetku rodinu stmeluje. Kořeny jsou spjaty s majetkem, místem a lidmi. Pokud rodina přijde o majetek a zemi, zbývají jí lidé, kteří k ní náleží. Životní podmínky je naučí přijímat pomoc, ale také ji dávat. Útrapy posilují charakter jedince, ale také soudržnost rodu. Jeden je nucen spoléhat na druhého. Spojuje je společná touha po vlasti. Proto si ji také připomínají. Tak si pěstují tradice a rituály, které pocházejí z rodné země. Jsou to těžké podmínky, s nimiž se museli všichni členové rodiny vypořádat po svém. Na základě rozhovorů v rámci průzkumného šetření jsem dospěla k názoru, že čím jsou podmínky, v nichž žila celá rodina, obtížnější, tím jejich potomci více ctí své předky.

Příběh paní Aleny je příběhem spíše osobní a rodinné tragédie v kombinaci s tím, jak mohou sociálně politické podmínky zasáhnout do života jedince. Zároveň je to příběh vypovídající o člověku, jenž na vlastním utrpení a neštěstí vyrostl a sílil. Paní Alena je po mozkové mrtvici, kdy přestala mluvit a chodit. Když jsem ji oslovila, již mohla chodit a mluvila s určitými obtížemi. Rozhovor s ní plynul bez nedorozumění a rychle. Paní Alena má skromné informace o svých kořenech. Zná pouze otce, který nikdy nevyprávěl o svých rodičích. Z matčiny strany nemá žádné informace. Tato rodová větev je rodinným tabu. Byla odříznuta útekem matky od dětí: paní Aleny a její sestry Andrey. V tu dobu jim bylo čtyři a tři roky, když zůstaly pouze s otcem. Vychovávala je cizí paní, také byly v dětském domově a ve třinácti letech si je otec mohl vzít k sobě a starat se o ně. Paní Alena říká, že rodinu získala až tehdy, když si ji sama založila. Její děti ji nyní pravidelně navštěvují, a ne jen o vánočních a velikonočních svátcích, kdy jezdí na návštěvu k dětem domů nebo k sestře, se kterou dodnes drží pospolu. „Měly jsme pouze jedna druhou,“ říká paní Alena.

Dle jejich slov má význam si připomínat rodovou historii. Stmeluje rodinu a stmeluje také rodiny potomků. Její vyprávění ukazuje to, že nejde pouze o to znát generace po staletí dozadu, ale důležité je znát historii těch nejbližších. Sice nezná svou rodovou historii po generace nazpátek, ale uvědomuje si jejich důležitost. Sama říká, že kdyby dědeček nepadl ve válce a babička následně nezemřela, otec by neodjel do Prahy za tetičkou a ona by se se sestrou nenarodila. Respondentka o své minulosti potomkům hodně vypráví a oni naslouchají. Zejména je zajímaví podrobnosti ze života. Paní Alena dokázala dát svým dětem a manželovi to, co nikdy v dětství nedostala. Na svém utrpení a nedostatku vyrostla a dospěla v životní moudrost, kdy si je vědoma časové hierarchie a ctí své předky.

Příběhy paní Věry a Jaroslava ukazují, že udržováním rodinné soudržnosti se potomci mohou naučit, pokud mají v tomto směru silný vzor. Také paní Marta říká, že rodina držela pohromadě, navzájem si pomáhali. „Byl to zvyk, jako zákon, dobré vztahy.“ Soudržnost současné rodiny je také silná, mají vzor. Ve výchově je vzor tím

nejsilnějším výchovným prvkem. Jak prarodiče, jak rodiče dbali o pěstování příbuzenských kontaktů. Tak také lze v současné, celkem hektické době, věnovat čas vlastní rodině a nejbližším příbuzným. Společné svátky Vánoce, Velikonoce, Dušičky anebo narozeniny členů rodiny. To jsou příležitosti, kdy se lze sejít, kdy lze naplnit smysl rodinných tradic. Pokud děti vyrůstají v rodině, kde se na rodinné kontakty dbá, učí se na ně nezapomínat. Pokud vyrůstají v rodině, kde se vypráví, učí se také vyprávět a později svým dětem mohou převyprávět, co slyšely, a dodat, co zažily.

9. 1. 2 nevypráví se v rodině

Ze skupiny třinácti příběhů, kde je respondenty vnímána silná soudržnost rodiny a zároveň uspokojivá míra setkávání, jsem vyčlenila čtyři příběhy, kde se i přesto v rodině o rodové minulosti buďto nehovoří anebo jí potomci nenaslouchají. Snažila jsem se nalézt znaky, v čem si jsou příběhy podobné a v čem se liší od těch předešlých.

Rodina paní Heleny se setkává na velikonočních a vánočních svátcích, o narozeninách a děti si ji berou pravidelně na návštěvy domů. Ona má radost a dobrý pocit ze setkání. Kontakty s rodinou pro ni znamenají vzpomínky na setkání. Po vlastních kořenech nikdy nepátrala, nevidí v tom smysl. Na otázku, zda prarodiče synovi vyprávěli o svých rodičích, odpověděla, že syn je znal. Byl u nich rok, protože se nemohl vrátit od prarodičů z Rakouska domů do Čech. Byly uzavřené hranice. Ti mu o svých předcích nevyprávěli, měli moc práce, byli sedřeni. Syn respondentky vyprávěl dětem o svých prarodičích. Paní Helena chtěla vnoučatům vyprávět o svém životě a o minulosti rodiny. Je to však nezajímalo, říkali: „Je to jiný svět.“ Divili se tomu, jak žila a v jakých podmínkách. „Jsou moc moderní, mají své zájmy. To je jiný svět,“ říká paní Helena.

„Tradice se nesou přes ženy,“ povídá paní Helena. Jak připravit vánoční či velikonoční svátky, to se naučila od maminky a její snacha od ní. Ač paní Helena

nevidí význam v pátrání po vlastních kořenech, smysl a hodnotu pro ni mají. Zná cenu rodinného stříbra a pěstuje rodinné tradice.

Tradice je nití, jež propojuje jednotlivé generace. Ač žijí každá generace v odlišných životních sociálně politických či ekonomických podmínkách, den, kdy se každý rok sejdou, aby spolu pobyli, oslavili svátek, narozeniny, je dnem, kdy se jejich životy na pár hodin spojí a společně sdílí svůj čas. Tradice, aby se ujaly, musí být pro aktéry zábavou a radostí. Jejich cílem je být spolu. Upevňovat rodinná pouta a vytvářet příjemné vzpomínky. Nejvíce zážitků z dětství se většinou týká tradic. Situací a zážitků, které se pravidelně opakují a dávají člověku pocit jistoty a bezpečí.

V příběhu paní Heleny jsou tradice celkem dominantním prvkem, stejně tak v příběhu paní Vilmy. Jako věřící pořádají tradiční veselky v kostele. Rodina drží také tradiční pohřby. Tety a strýcové z otcovy strany byli v úzkém kontaktu. Vánoce a Velikonoce drželi jako rodina sami. Ona nyní na tyto svátky jezdí k synovi. V rodině se drží tradice předávání ženského jména. Matka respondentky se jmenuje Vilma, paní také, stejně tak její dcera a vnučka. Je zde tradice profesního uplatnění. Paní Vilma o své minulosti nerada hovoří: „Nerada vzpomíná, je to smutné.“ Z tohoto důvodu si neprohliží fotografie. Vzpomíná pouze na pěkné věci, to je pak ze vzpomínání dobrý pocit.

Sourozenci paní Kláry se stýkali celkem často. Drželi pospolu, tvořili koalici sourozenců. V těžkých podmínkách stáli při sobě. Sestřenice respondentky často chodí na návštěvu. Širší příbuzenstvo se setkávalo na narozeniny. „Stále mají dobré vztahy. Drží při sobě.“ Paní má dobrý pocit z toho, jak rodina drží pohromadě. Na svatby v rodině chodila, Velikonoce a vánoce trávila s rodinou doma. Za svobodna jezdila k rodičům.

Respondentka si brala k sobě domů svou matku. Ona je nyní v domově seniorů. Syn za ní chodí na návštěvy. Brzy se však s celou rodinou odstěhuje do zahraničí. V současnosti jsou rodinné vztahy volnější. „Děti se starají o sebe.“

Paní Klára měla zájem o vyprávění maminky, jak žila v Rusku. Ta však nechtěla vzpomínat. Byl to těžký život. Nechtěla se k němu ve vzpomínkách vracet. Syna

rodinná historie moc nezajímala, když se vyprávělo, poslouchal. Neptal se. „Má jiné starosti, mladí žijí jinak,“ říká paní Klára.

Paní Dana se odstěhovala ze svého rodiště. „Odtrhli se od zbytku rodiny“. Tety a strýcové z otcovy strany se stýkají příležitostně. V rodině se drží dušičky a svátky. Chodí na hrob. Děti jezdili k babičce na prázdniny do rodiště jejich matky paní Dany. „Na Mělníku je mé mládí,“ říká. Jako rodina drželi pohromadě. Paní Dana velmi brzy ovdověla. Tradice ani zvyky nedodržovala. „Byla uhoněná, málo času.“ Informace o rodině měla pouze o svých rodičích, o generacích před nimi ne. Tatínek o předcích nevyprávěl. Paní Věra chtěla dětem povídat o své minulosti. Ty ji však zarazily, že je to minulost. „Vzpomínky člověk v sobě tutlal,“ říká paní Dana.

V této skupině příběhů potomci nenaslouchají. Snaha o vyprávění ze strany respondentů však je. Takže si myslím, že potomci, ač nejeví příliš zájmu o vyprávění, něco málo z minulosti svých předků znají. Teď to nepovažují za důležité. Vždyť je to minulost. Ale nastane etapa života, kdy tyto příběhy najdou ve své paměti a předají je dál. V rodinách, kde se nevypráví, a přesto jejich nejstarší členové mají pocit, že drží pospolu, se celkem dost dbá na tradice. Rodové kořeny sice respondenti vnímají jako méně důležité, nicméně rodinné stříbro pro ně význam má. Rodiště a tradice také. Myslím si, že to lze považovat za neuvědomělý příznak toho, že rodinné kořeny jsou pro tyto lidi důležité, avšak si to nepřipouští nebo neuvědomují.

Neuvědomují si to, protože žijí přítomností. Teď a tady. Nejdůležitější jsou pro ně kontakty a vztahy mezi žijícími členy rodiny. Pokud ty jsou v pořádku, čerpají sílu z kontaktu s širší rodinou. Při společných chvílích se občas zabrousí do dob dávno minulých. Rodina, pojatá jako fungující uzavřený systém, dává energii svým členům a sama ji čerpá ze svých kořenů. Tak jak činí strom. Hodnoty a normy osvědčené zkušeností předků a přetrvávající v čase dávají potomkům pocit jistoty a činí je odolnější ve stále složitějším světě nepřehledného množství možností, nabídek a nástrah.

9. 1. 3 příběhy bez potomků

Tyto čtyři příběhy vypráví ženy, jejichž rodinná větev přestala růst. Ač je cílem výzkumu sledovat, jak přecházejí tradice z generace na generaci a jak se traduje rodinná historie, jsou příběhy žen, kterým osud odepřel radost z potomků, také podnětné.

Paní Michala měla dvě sestry. Jedna jí před rokem zemřela. Paní Michala při vzpomínce na ni pláče ještě dnes. Rodinnou soudržnost hodnotí jako dobrou. S příbuznými si stále pomáhají, i když jsou rozstěhováni po republice. Paní Michala by se do svého rodiště nechtěla vrátit, protože čtvrť, v níž žila, byla vytopená. Měla jednu dceru, která však ve čtrnácti letech zemřela. Má v pokoji vystavený její obrázek jako miminka. Památku na svého manžela, „rodinné stříbro“, již nemá. Rozdala ho. Nyní toho lituje. Navázala hlubší vztah s neteří. V kontaktu je také se svými sestřenicemi. Nyní je paní Michala v domově seniorů. Na vánoční a velikonoční svátky si s příbuznými posílají pohledy. Společné tradice nepěstují. S rodinnými vztahy je celkem spokojená. To, že příbuzní nechodí pravidelně na návštěvy, omlouvá: „Všichni mají svou práci a zahrádku.“ Rodinnou tradici připomíná nejvíce teta, která se starala o své rodiče do jejich smrti. „Měla peníze a čas“.

Druhý příběh je příběh paní Dáši, která neměla vlastní děti. Chtěla je, ale nešlo to, jak říká. V roce 1946 se přestěhovala do Ústí nad Labem z Tábora za rodiče, kteří tak učinili o rok dříve kvůli pracovní příležitosti. Se sourozenci drželi pohromadě. Bylo jich osm. Starali se jeden o druhého, měli o sebe navzájem strach. Když byli ženatí a vdané, stále se u rodičů scházeli. O Vánocích, Velikonocích, na Mikuláše drželi tradice, scházeli se. Otec pracoval za války v družstvu, kde dostával obilí a matka pak z něho pekla chléb. Paní Dáša vzpomíná, jak byla matka zbožná. Když se modlila, musely být děti zticha. Musely jí dát prostor. V současnosti žije jedna sestra v Ústí nad Labem. S ní se paní Dáša osobně nestýká od té doby, co je v domově seniorů. Stále si však telefonují. Ostatních šest sourozenců již zemřelo. Prarodiče z matčiny, ani z otcovy strany nepoznala. Nezná ani jejich jména. Rodiče o nich

nehovořili. Tatínek ovdověl a poté se znova oženil. Měl celkem osm dětí. Maminka o rodinné minulosti nevyprávěla, měla moc práce.

Paní Dáša je zbožná jako její matka. Nad postelí v pokojíku má vyvěšené obrázky s náboženskou tematikou, Ježíše na kříži. Je bez dětí, všichni sourozenci jí zemřeli až na jednu sestru, s níž udržuje už pouze telefonický kontakt, a přesto působí vyrovnaně. O své rodině hovoří bez lítosti, pláče či hořkosti. Nebojí se ohlédnout zpátky. Nejprve odpovídá pouze na otázky, ale po ukončení hovoru v rámci dotazování k výzkumu se rozpovídá společně s dalšími obyvatelkami. Vzpomíná, jak doma pomáhali. Chodili pást husy a o podmínkách, v nichž jako děti vyrůstaly. Rozumí si, přímo si notují, jak to bylo dříve jiné. Osobně si myslím, že paní Dášu posiluje její silná víra v Boha. V současnosti žije spíše vztahy mezi vrstevníky, které ji naplňují. Společné chvíle, kdy mohou zavzpomínat na staré časy, přičemž si navzájem rozumí, protože všechny prožily obě světové války. Všichni vyrůstali v bídě a strachu. A všichni zakoušejí jako senioři příkoří moderní společnosti orientované na výkon a budoucnost. Říčan spekuluje s myšlenkou, že by se ve stáří měli podporovat především vrstevnické vztahy, když mezigenerační jsou stále komplikovanější. Pěstovat v nich solidaritu a přenést sem těžiště existenční jistoty v pozdním stáří (Říčan 2006/359).

Paní Růžena je z rozvětvené rodiny. Po sňatku se strýcové a tety setkávali méně. Každý bydlel jinde. Když byla zabijačka nebo hostina, pozvali se „vlastní lidi“. Dávala se výslužka. Paní Růžena pohází z chudší venkovské rodiny. Otec a matka pracovali u sedláků, pak v JZD. Ona a její sestry musely pomáhat v hospodářství rodičů. Zнала dědečka z otcovy strany. Má na něho pěkné vzpomínky. Nosila mu obědy. Hlídal nemocné děti. Měl moc práce a byl přísný. O prarodičích z matčiny strany moc neví. Babičku znala jako malá. Dříve byly dobré časy, říká paní. Vše jsme dělaly společně. Měla dvě sestry, obě jsou již po smrti. S jejich dětmi se nestýkala a nestýká. Své bratrance a sestřenice nezná. Od té doby, co se odstěhovala z rodiště, s nimi ztratila kontakt.

Vlastní děti nemá. Vychovala s manželem adoptivního syna. Ten od začátku věděl o svých biologických rodičích. Znal otce. Matka byla neznámá. Syn se oženil a usadil v Ústí nad Labem. Paní Růžena s manželem se přestěhovali za ním. Vztahy mezi adoptivními rodiči a jím jsou dobré. Jinak o něm nehovoří.

Dle paní Růženy by nemělo smysl pátrat po rodinných kořenech. Děti sester byly mladší, moc o nich neví. „Dříve to byl jiný život. Bral se, jak jde,“ říká paní Růžena. O rodinné minulosti se nemluvilo, spíše se hovořilo o vojenských věcech. Muži se setkávali v organizaci Slovan a ženy v organizaci samaritánek. Paní Růžena mezi ně také patřila. Paní Růžena dostala jméno po strýcově ženě. Pohřby se v rodině drží v podobě kremace s obřadem. Na pohřeb maminky přišli všichni příbuzní. Byla jen sešlost. Pozdravili se a šli domů.

Každý člověk potřebuje pozitivní citovou vazbu. Ztráta dítěte nebo nemožnost jeho zplození je pro ženu těžkou životní ranou. Není věcí výzkumu pátrat po tom, jak se tyto ženy se svým osudem vyrovnaly, avšak z vyprávění je možno usoudit, co jim mohlo pomoci k tomu, aby svůj „osud“ dokázali nést se vzpřímenými zády. Ač neměla paní Růžena vlastní dítě, měla možnost vychovat adoptivní. Paní Dáša neměla děti, ale má víru v Boha. Paní Michala přišla o dceru. Časem navázala hlubší vztah s neteří. Hovoří o ní s vřelostí a láskou.

Součástí příběhů všech tří žen je široké rodinné zázemí. Paní Dáša i paní Růžena mají citovou oporu ve své původní rodině. Hlavně pěkně hovoří o svých sourozencích. Paní Michala cítí sounáležitost s širším příbuzenstvím.

9. 1. 4 silné příběhy rodu - emigrace

Jako zvláštní skupinu rodinných příběhů respondentů jsem vyčlenila vyprávění, v nichž byla silným momentem rodinné historie emigrace do zahraničí.

Paní Ivanu jsem oslovila v penzionu pro seniory v Mníšku pod Brdy. Maminka byla koncertní pěvkyně. Provдалa se do Prahy. Rodinné kořeny ze strany otce sahají do Ruska. Z otcovy strany přes dědečka je větev bývalých ruských knížat z Kavkazu. Přes babičku byla také knížecí rodina. Dědeček Ivan z otcovy strany byl Rus.

Pobočník ruského cara Romanova. Byl zastřelen bolševiky v Petrohradu. Babička pak vychovávala sama devět dětí. Otec Ivan pocházel z vážené rodiny. Studoval v důstojnické škole. Poté emigroval z Ruska do Čech, kde vystudoval vysokou školu. Zde byl perzekuován nacisty. Zemřel v roce 1943. Rodina byla posléze perzekuována komunisty. Paní Ivana chtěla studovat medicínu, ale vzhledem k jejímu původu ji nevzali, říká. Musela si najít alternativní možnosti, jak se profesně uplatnit. Po svatbě byla v domácnosti. Vzala si vdovce se dvěma dětmi, které s ním vychovávala v prostředí, kde žilo širší příbuzenstvo jejich matky. Děti manžela nechtěly, aby měl otec další dítě, tak se této možnosti vzdala. Vlastní děti tedy nemá. Vypráví, že po smrti manžela jí zařídil syn penzion a vystěhoval ji z otcovy vily.

Paní Ivana měla celkem těžký osobní životní příběh. Musela se dokázat vyrovnat s nejednou překážkou. Sama říká, že nechtěla udělat ostudu své rodině. Vždy byla nad věcí a snášela útrapy života za to, z jaké rodiny pochází. Držela ji rodinná historie. Manžel byl komunista, ona ne. Měla své vlastní přesvědčení a stála si za ním. V tom jí pomáhal vzor a výchova matky.

Předci z otcovy strany byli zvyklí pěstovat tradice. Příbuzní z matčiny strany také. Drželi tradice velikonočních a vánočních svátků, kdy se celé příbuzenstvo scházelo. Paní Ivana se do nynějšíka snaží udržet křesťanské tradice jak z matčiny strany, tak z otcovy strany. Nevlastní děti vede k lásce ke kultuře. Na boží hod chodí pravidelně do divadla a na velikonoční a vánoční svátek také. Tento zvyk převzal nevlastní syn. Ten je po otci lesářem a jeho vnuk také. Žije na Moravě, dopisují si. S nevlastní dcerou se nestýkají.

„Rodinné stříbro“ má pro paní Ivanu svou cenu. Má ho však schované, aby o něj nepřišla. Pátrala po svých předcích. Objevila je a začala si s nimi dopisovat. Kontaktovala ji nejstarší sestra otce z Ruska, aby jí dala na vědomí, jak se rodině žije. Do roku 1968 si dopisovali. Po té z politických důvodů nemohli. Tak korespondence ustala.

Paní Ivana o své rodinné historii vyprávěla adoptivním dětem. Ty to vyslechli, a nic víc. Je to pro ně cizí, říká. Respondentka projevuje lítost nad ruským národem:

„Hodně zkusil, gulagy, Sibiř, moc mrtvých.“ Rodinná historie paní Ivany je výraznou součástí její osobní identity. Vědomí rodinné historie ji posiluje a zároveň se cítí zodpovědná za její udržení. Pěstuje rodinné tradice. Vypráví o své rodinné historii adoptivním dětem. Otázkou je, proč neusilovala o to, aby její rodová větev nevymřela po přeslici. Zde bylo přínosné vyslechnout také sestru paní Ivany, jak vnímá své rodinné kořeny a co pro ni znamenají.

Paní Jana (80 let) pochází z Podkrkonoší. Otec tatínka emigroval do Ruska, protože v Čechách si nemohli koupit půdu a nebyla práce. Dědeček z matčiny strany si opatřil koňský povoz a svážel hnůj z restaurací. S ním pak hnojl svá políčka. Místní obyvatelé se divili, jakou má dobrou úrodu a divili se, „jak to Češi umí,“ říká paní Jana. V roce 1938 matka ovdověla. Tak jí její otec pomáhal s hospodářstvím a výchovou dětí. Paní respondentka na ně vzpomíná s úctou. Po druhé světové válce se celá rodina vrátila zpět do Čech.

„V Rusku stmelovalo rodinu cizí prostředí. Pěstovalo se vlastenectví.“ Paní Jana vzpomíná na Sokola, který tam založili. Drželi české tradice, dožínky a děti se učily ve školách česky. Paní Jana vzpomíná, jak jako děti dávaly tatínkovi na narozeniny čokoládu, kterou jim koupila maminka. Pogratulovali mu a pak na něho mlsně pokukovali, až jim ji nakonec dal.

Kořeny rodu a rodová soudržnost mají pro paní Janu i jejího syna velký význam. Syn si na dovolené udělal zajižďku a byl se podívat do místa původu svých předků. Také sestavuje strom rodu. Paní Jana vypráví, že dědeček s babičkou z otcovy strany dbali na rodinné kontakty. Rodina se stále udržuje pohromadě. Schází se na pohřbech. Na Velikonoce a Vánoce si píší dopisy a sestřenice pořádá občasná sešlosti žijících členů celého rodu. K paní Janě jezdí na návštěvu každý měsíc bratr. Spolu si často připomínají dětství.

Příběh paní Jany je poutavý, soustředěný především na prožité příběhy předků a rodu jako takového. Z nelehkého života rodiny v emigraci však členové rodiny čerpají hodnoty a smysl života. I v dnešní době rozpadu širších příbuzenských vztahů si udělají čas a sejdou se.

Paní Jana rodinnou historii svým potomkům vypráví. Avšak tak, jak se o ní rozpovídala se mnou, prý ne. Překvapilo ji to. Syn má o svou rodinnou minulost zájem. Sestavuje strom rodu a navštívil místo původu svých kořenů. Je však rozvedený, a tak respondentka nemá s vnuky častější kontakty.

Otec paní Martiny (84 let) emigroval do Litvy, kde poznal maminku. Když byla malá, rodina držela pohromadě. Nehádali se. Po návratu z Litvy navázali kontakt s příbuznými v Čechách. Setkávali se na velikonoční a vánoční svátky. Nepamatuje si, jak se doma vyprávělo. Paní Martina svým dětem a vnukům povídala pouze o běžných každodenních věcech. O válce a strachu jim nevyprávěla. Nechce se k tomu vracet. Prarodiče z otcovy strany nepoznala. S dětmi a vnoučaty má kontakty, je ráda, že je má.

9. 1. 5 rodinný příběh dvou sester

Paní Eva – Anna (90 let) a Hana (85let) jsou sestry, které žijí společně v domově seniorů v Ústí nad Labem. Jejich vědomí rodinné historie sahá až k období bitvy na Bílé hoře v roce 1620. Tehdy při násilné rekatolizaci se její předci rozhodli opustit Čechy. Odešli do Polska, kde založili českou vesnici Zelovek. V Polsku se pěstovala tradice řemesel. V každé domácnosti byl tkalcovský stav. Češi byli tamními obyvateli vítáni, protože byli šikovní řemeslníci. Nejprve emigranti uzavírali sňatky pouze mezi sebou. Když už to nešlo, tak také s Poláky. Byla to česká komunita v Polsku. V cizím prostředí si zachovali české rituály a tradice. Paní Eva – Anna vypráví, že v exilu je vztah k rodné vlasti. Cítili hrdost, že se nenechali podrobit. Tehdy rodina držela pohromadě. U paní Evy – Anny přetrvává dodnes. Má jednoho syna, který žije v západním Německu. Mají dobré vztahy, „silná pouta“. O snaše říká, že to není její snacha, ale kamarádka. V Německu má také vnučku s rodinou. Jedenkrát za rok jezdí za paní Evou – Annou na návštěvu.

Rodiče byli Češi narození v Polsku. Matka Emilie – Berta byla vyučená švadlena v domácnosti. Otec Karel byl montér, hodně cestoval. Rodina hodně cestovala. Byli v Polsku, kde se narodila paní Eva – Anna. Paní Hana a bratr Karel se narodili

ve Francii. Paní Eva byla třikrát v první třídě. Pokaždé v jiné zemi. Říká, že jí to poznamenalo. Je uzavřenější než její sestra. Po druhé světové válce se rodina vrátila zpět do vlasti.

V rodině paní Evy – Anny přetrvává s menší obměnou tradice předávání mužského jména. Aby se v rodině udrželo jméno Tomáš, dostanou chlapci své jméno a druhé je Tomáš. Takže je zde Jaroslav Tomáš, Simon Tomáš.

Paní Eva – Anna znala babičku a dědečka osobně, ale na vyprávění si nepamatuje. Tatínek občas něco vyprávěl. Ona o rodinné historii svým potomkům hodně vypráví. Vnučku minulost rodu zajímá. Převzala rodinnou tradici předávání jmen. Paní Eva – Anna se o rodinnou historii začala zajímat až v dospělosti, kdy maturovala z dějepisu. Syn se také zajímá o dějepis. „Patří to k sobě,“ říká paní Eva – Anna. Ráda se vrací do rodného kraje svých předků. Dojímá ji to. Rodinné stříbro má pro paní velkou hodnotu. Když byla nemocná před pár lety, dala všechny své památní fotografie a předměty synovi, aby o ně nepřišli, aby se zachovaly.

Paní Eva – Anna je sečtělá žena, která si váží svých předků a vědomě vědomí rodinné historie u svých potomků pěstuje. V rodině se traduje historka o adoptovaném synovi jedné ze sester maminky. Byla vdaná, bezdětná. Vzala si ze sirotčince chlapečka. Němci jí ho ale odvedli na převýchovu. Protože nebyl jejich vlastní. Tak byl Němců. Nechtěl se však nechat poněmčít. Nakonec ho dali k německému sedlákovi, kterému zahynuli tři synové ve válce. Chtěl ho vzít za vlastního a přenechat mu statek. Ale on po válce od něho odešel a z Německa šel jako malý kluk sám až do svého rodného kraje.

Paní Hana je sestrou paní Evy – Anny. Její povědomí o rodinné historii sahají až k 17. století, kdy při násilné rekatolizaci museli předkové odejít z Čech do Polska, kde založili městečko Zelovek. Byla to komunita Čechů v Polsku. Nejprve se brali mezi sebou a když už to nešlo, tak se brali s Poláky. Byla u tamního založení českobratrského kostela. Prarodiče z matčiny strany byli: Šarlota, která pracovala s dědečkem Janem v továrně na tkalcovském stavu. Měli čtyři děti. Dědeček byl

písmák. Četl písmo svaté z bible kralické psané švabachem. Prarodiče z otcovy strany byli Žofie, viděla ji jedenkrát, a dědeček Pavel, kterého neznala.

Otec Karel (x 95 let) a Matka Emílie (x 50 let) narozená ve Francii. Bratr Karel a sestra Eva – Anna. V dětství žila v Polsku a ve třinácti odjela s rodiči a sourozenci do Čech. Od sedmi let děti ve válce nechodily do školy v Čechách. Sestra se učila třikrát v první třídě a pokaždé jiný jazyk francouzsky, polsky a česky. Podle toho, jak se stěhovali. Za války pracovala v továrně. Po válce vystudovala v Čechách dětskou zdravotní sestru a toto povolání také vykonávala v Liberci a pak dostala umístěnku do Karlových Varů.

Tradice předávání jmen mužským potomkům je v této rodině držena také v případě paní Hany. Jména mužů se dědí z otce na syna. Manžel Jan, syn Jan a vnuk také Jan. Je zde také tradice řemesla. Dědeček, manžel, syn a vnuk jsou silnoproutaři. Syn chtěl dělat silnoprout, ale na škole mu nutili slaboprout. Paní Hana se nedala a obor silnoprout mu prosadila. Jsou to řemeslníci. Tato tradice pochází z Polska, kdy Češi nechodili dál do školy, tak se vyučili. Vysvětluje. Proto také Poláci nesli těžce, když se odstěhovali. V Polsku se pěstovali české tradice. Celý měsíc před vánoci vyráběli ozdoby. Při tom si vyprávěli.

Nejvíce vzpomíná a vypráví sestra paní Hany. Vyprávěla jí maminka. Paní Hana byla na vyprávění ještě malá. Nepamatuje si to. Vyprávělo se v rámci komunity českých emigrantů v Polsku. Ani neví, jak se naučila Polsky. Tety vzpomínali. Sestra jí hodně pověděla, je o pět let starší, takže si spíš pamatuje, co vyprávěli starší generace. V Polsku žili ve vesnici, kam přiváželi Židy. „Byla to doba, kdy se museli bát i ostatní. Nejen Židé a Romové. Kdo se znelíbil, měl to sečtené. Tetu pozvali na gestapo. Tam ji surově zbyli a ona si pak sáhla na život.“ Vypráví paní Hana. Také vypráví příběh o chlapci, který přešel po válce sám z Německa do svého rodného kraje.

Paní Hana jezdila za maminkou do Polska na pozvání a bez peněz. Manžel jezdil s ní. Syn, když byl větší, už nejel. Odmítl, protože by jim prý stejně nerozuměl. S bratrem udržuje telefonický kontakt. Žije na Moravě. Také v domově seniorů.

Nyní si volají zřídka, už mu neslouží paměť. Paní Hana se starala tři roky o jeho manželku, svou švagrovou, než zemřela. Syn, snacha a vnuk vyznávají adrenalinové sporty. Jsou horolezci. Vnuk byl na skále už ve svých čtyřech letech. Nyní žije v Praze. Respondentka ho chodila hlídat a vypravovat do školky do nástupu do školy. Pak si to už „snacha nepřála.“ Vzpomíná. Za paní Hanou chodí syn zřídka. To spíše ona zajde za snachou do obchodu, kde prodává. Vzpomíná na rodinnou sounáležitost v Polsku: „Tam jsme stále věděli, že jsme Češi.“ Pospolitost pomáhal udržovat českobratrský kostel. Po další generace víra upadala. Syn je jiná generace. „Nemám rodinu“. Rodinné stříbro paní Hana má. Jsou to rodinné fotografie, které však „nikoho nezajímají,“ říká. Chce, „aby je spálili spolu s ní.“ Syn s rodinou se nezajímají o rodinnou historii. „Já už nemám rodinu,“ to jsou slova paní Hany.

Rodinný příběh sester je stejný, avšak s odlišným koncem. Potomci paní Evy – Anny se zajímají o rodinnou historii. V jejím vyprávění je větší apel na rodinu jako celek. Hovoří o podmínkách, ve kterých žili. O vztazích v současné rodině. Ona i její syn se zajímají o dějepis. Respondentka hodně čte. Syn i vnučka vystudovali vysokou školu. Oba nyní žijí v západním Německu. Přesto je však paní Eva – Anna s rodinnými vztahy spokojena.

Naproti tomu paní Hana žije ve stejném městě jako její syn se snachou. Kontakty mají však sporadické. Syn dle výpovědi paní Hany se o rodinnou historii nezajímá. Paní Hana vypráví spíše o jednotlivcích a o vztazích mezi nimi. Vyzdvihuje historicky významné fakty, které se týkají její rodiny (založení českobratrského kostela, bible kralická). O tom paní Eva – Anna nehovoří. Větší apel na víru. Obrací se k rodinné minulosti, která je podle respondentky lepší než současnost. Z ní je evidentně zklamaná. Což potvrzují její slova, že „nemám rodinu.“ Mnohem více času věnuje svému osobnímu příběhu, avšak ho zasazuje do kontextu s danou dobou. O dějepis se nezajímá.

Z vyprávění sester mám pocit, že starší z nich paní Eva – Anna vyzdvihuje celek nad jednotlivce. U paní Hany je tomu naopak. Rodinná historie je její součástí, ale už to vypadá, jako by nebyla součástí syna, který se o ni vůbec nezajímá, je mu cizí.

„Ani bych jim nerozuměl“. Otázka je, jak je synovi podávána. U paní Evy – Anny je možné, že rodinná historie je dětem předstírána v kontextu historických událostí země a nevtíravě se jim tak dostává do povědomí. Kohezi rodiny spojuje s hrdostí, že se nenechali podrobit jako celek – rodina, Češi. Spojoval je vztah k vlasti. Paní Hana dává soudržnost rodiny v minulosti na vrub spíše víře: „Pospolitost pomáhal udržovat českobratrský kostel.“ Po další generace víra upadala. „Syn je jiná generace,“ říká paní Hana. Není věřící.

Jako významný rozdíl se mi zdá být mezi oběma příběhy vztah snach a respondentek. U paní Hany je mnohem chladnější než u paní Evy – Anny. Usuzuji tak z vyprávění obou žen. V tomto výzkumu se zabírám tradicemi přecházejícími z generace na generaci v rodinách respondentů. Avšak již v jejich nukleárních rodinách se mohou navzájem třístit tradice rodin muže a ženy. V nové rodině se musí zvolit ta, která se bude udržovat, což závisí na dohodě novomanželů, ale částečně také na jejich správné emancipaci od rodiny. Neptala jsem se na tradice vycházející z rodin manželů respondentek. Také jsem nezjišťovala, jaké tradice se ujali v rodinách potomků. Literatura udává, že rodinné tradice udržování svátků a rodinných slavností se přenášejí přes ženy. Také příběh jedné z respondentek toto dokládá. Paní Marie říká „tradice se u nás předávají přes ženy. Ona sama učila snachu, jak připravovat velikonoční a vánoční svátky. O tradicích svátků paní Hana nehovořila. Kontakty jsou se synem a jeho rodinou méně časté. Paní Hana nemá tudíž možnost předávat svou rodinnou historii dál. Její sestra udržuje s rodinou sporadické kontakty, protože žijí v zahraničí. Ale má jistotu, že jejich společná rodinná historie bude žít i po její smrti prostřednictvím potomků. Sice nemá možnost navázat bližší vztah s pravnukem, ale ví, že její syn v tomto směru zastane svou roli. Není pak divu, že tato žena si svého „rodinného stříbra“ váží, opatruje ho a snaží se ho uchovat budoucím generacím. Naproti tomu paní Hana bez zaváhání prohlásí, že své fotografie chce spálit. Její slova mne upřímně zasáhla, protože cenu památečných předmětů a fotografií zná. Jsou jiným prostředkem, jak uchovat vědomí rodinné

historie pro budoucí pokolení. Ale proč ho uchovávat, když má člověk pocit, že není komu jej předat?

9. 2 rozvolněné rodinných vazeb

Kapitola roztržštěné rodiny zahrnuje 6 příběhů, v nichž dominovala nízká soudržnost rodinných vazeb. Zde jsem se opět snažila najít znaky, které by pro tyto příběhy byly shodné a které by je odlišovaly od předešlých příběhů rodin s celkem vysokou mírou koheze.

Prvním výrazným demografickým znakem této skupiny je to, že polovina příběhů je vyprávěna muži. Vzhledem k tak malému vzorku respondentů je to zřejmě náhoda. Avšak proč jsou tři muži ze čtyř ve skupině respondentů, jejichž rodiny mají nízkou soudržnost? Je možné, že je to právě tím, že o organizaci svátků a tradic se starají spíše ženy. Tři muži v této skupině byli vdovci. Pan Jaroslav, který hovořil o soudržné rodině, je ženatý. V domově seniorů pobývá společně se svou manželkou. Vágnerová ve vývojové psychologii píše, že ženy žijí vztahy. Je to pochopitelné, protože kdyby měla žena lpět na rodinném systému, z něhož pochází, odmítla by zřejmě přijmout nastolení tradice, v důsledku které při založení vlastní rodiny přechází do rodinného systému manžela. A navenek tento přechod prezentuje navíc změnou svého příjmení, kdy přijme manželovo.

9. 2. 1 muži

První uvedený příběh v této skupině vyprávěl pan Stanislav. Sám projevil zájem o rozhovor o rodinných kořenech. Hodně vzpomíná na období války, kdy se pěstovaly tradice, lidé nosili kroje a zpívaly se české písničky. Lpí na minulosti, přítomností je zklamán. Hodně rozebírá politickou situaci za druhé světové války. Pan Stanislav hovoří spíše o svém životě, co dělal za zaměstnání, jak se vypracoval. Vztahy v původní rodině hodnotí jako rozvolněné. Maminka si vzala otce kvůli jeho

povolání. Otec se vypracoval, udělal si vysokou školu při zaměstnání. Poslouchal za války Londýn. Pan Stanislav také začínal od nuly. Jeho sestra je panovačná. Volají si. S dědečkem z otcovy strany se nestýkali. Měl 6 synů a jednu dceru. Synové vymřeli. Holka „byla něco podřadného“. Současná rodina také nedrží při sobě. Projevuje zklamání z dcery. Chodí si k němu jenom pro peníze. Přijde tak jednou za rok. Dal jí chatu a ona ji prodala. Vnučka bydlí kousek od domova seniorů, občas za ním přijde. Vyprávění o rodinné historii, ani o životě pana Stanislava dceru ani vnučku nezajímá.

Pan Jaroslav se hodně věnoval politické situaci české země za války. V knihovničce má na toto téma mnoho knih. Z vyprávění bylo zřejmé, že oceňuje, že otec poslouchal Londýn. Maminka byla vlastenka. Pan Stanislav také. Za války na Ústecku v pohraničí byla jedna třetina Čechů a dvě třetiny Němců. Češi museli držet při sobě, zachovat si své češství a k tomu byl nejlepším prostředkem český folklor, tradice a kroje a především nutnost držet při sobě.

U této rodiny se soudržnost rozpadala již za otce respondenta, který se nestýkal se svým otcem, s dědečkem pana Jaroslava a rozvolnění pokračuje k nejmladším generacím. V rodině pana Stanislava se pěstovalo vlastenectví a on měl v tomto směru velmi dobrý vzor jak v otci, tak v matce a je patrné, že jejich přístup k vlasti na respondenta zapůsobil. Na základě vyprávění tohoto příběhu mne napadá, že pokud se z nějakého důvodu nevede držet rodinu pohromadě, může se ten, komu na soudržnosti záleží, upnout k jiným cílům. Jedním z nich může být mimo jiné vlastenectví již podnícené podmínkami, v nichž člověk žije. Svým způsobem je vlastenectví jiná forma přesahu vlastního života než rodina, na kterou zbývá jen žehrat.

Životní příběh pana Bohumila je příběhem s pevnou tradicí, která však spíše rodinu rozdělila, než by tomu bylo naopak. Pan Bohumil odešel z rodného domu v devatenácti letech, protože doma vládla pevná ruka otce a tradice vejmiňku. Dědeček, tatínek a pan Bohuslav, všichni byli truhláři a živnost si předávali z generace na generaci. Ten, kdo ji převzal, musel se však smlouvou uvázat, že se

postará o své rodiče. V ní však stálo do poslední podrobnosti, jak se bude muset o své stárnoucí rodiče postarat, říká pan Bohumil. Existence takové smlouvy sama o sobě musí narušit rodinné vztahy mezi jejími účastníky. Otec respondenta byl ze tří dětí. Bratr mohl vystudovat vysokou školu, a on ne. Měl to svému otci za zlé. Stejně tak měl pan Bohumil za zlé svému otci, že ho nutil, aby se vyučil truhlářině a firmu převzal. Ač tato tradice působí jizvy v rodinných vztazích, vytváří také pocit zodpovědnosti plynoucí z dané nutnosti. Respondent říká, že když se vracel z války, měl tendenci se k rodičům nevrátit. „Zpět ho však vedlo svědomí, zodpovědnost postarat se o rodiče“. Při nástupu komunistů se otec dílny zbavil a pan Bohumil se mohl odstěhovat pryč ze svého rodiště, na které vzpomíná často. Neměl nikdy čas ani možnost pátrat po svých kořenech.

Vnuk bydlí v rodném kraji svého dědečka. Ten však nevidí v této skutečnosti nic sentimentálního, dojemného. „Nemůže ho tam přeci nic táhnout, když ty lidi nezná,“ myslí si pan Bohumil. Avšak opak je pravdou. Jsou příběhy lidí, kteří měli v životě touhu jet se podívat do konkrétního města anebo tam žít. Často se pak ukázalo, že v onom konkrétním místě žili jeho předci. Rodinné konstelace dle Berta Hellingera tyto tahy odkrývají. A proč by vnuk neměl touhu žít v místě svých předků?

Pan Bohumil vyprávěl o své minulosti a svých rodičích dceři a vnukovi, ale dle jeho slov, neměli zájem. „Slyšeli, ale neprožili to“. Zde schází výpověď vnuka. A tudíž se lze pouze domnívat, že v komunikaci mezi ním a panem Bohumilem jsou určitá nedorozumění z nedostatečného vzájemného naslouchání si. Diametrálně odlišné podmínky, ve kterých vnuk a dědeček vyrůstali a prožívali a prožívají život, jsou jednou z největších překážek k cestě za vzájemným si porozuměním a v prožití skutečnosti, že oba jsou součástí jednoho rodinného příběhu.

O rodinných tradicích nehovoří. Veselka rodičů byla nutná, protože čekali dítě. Byla to ostuda. Rodina byla nejvíce semknuta za války, kdy si museli pomáhat, potřebovali se navzájem. Význam rodinných kořenů nám zprostředkovávají rodiče a prarodiče. Přes ně se vracíme zpět. Nejde je obejít, přeskochit. Pokud je vztah s nimi špatný, je možné, že se naruší spojení s minulostí. Proto je pro děti nutné, aby měly

kontakt se svými prarodiči. Hlavně v době hledání, kdy budou stěží přijímat pomocnou ruku od těch, vůči kterým jsou nejvíce v opozici.

Příběh pana Josefa je příběhem ztráty tradic a rodinných kontaktů. V původní rodině se matka respondenta nestýkala se svými sourozenci. Ona si vzala Němce a její sestra Rusa. S bratrem se neměli v lásce, říká pan Josef. Respondent je nejstarší ze tří dětí. Protože byl o dost starší, musel se o sourozence starat. Proto o ně neměl později zájem, nestýkají se. S dětmi má respondent sporadické kontakty. „Oni mají své problémy.“ Má tři syny a jednu dceru. Je přesvědčen, že pokud bude potřebovat, pomohou mu. Má devět pravnoučat, ale všechny je nezná. „Syn Dan má syna Romana.“ Hovořil o synovi z města, kde bydlí respondent, a s nímž má také častější kontakty. Pan Josef vnímá chlapce jako pokračovatele rodu. Nositele příjmení. Svou rodinnou historii necítí jako součást své identity, ale jako součást rodiny. Ve svém pokoji má vystavenou svou svatební fotografii a fotografii svých rodičů. O své životní minulosti vypráví v domově seniorů spoluobyvatelům. „Když prožil něco víc, než oni, cítí, že má navrch.“ Sám projevil zájem o to sdělit mi svůj barvitý životní příběh. Dělá dojem, že je na svou historii pyšný. Z vyprávění je zřejmé patriarchální smýšlení. Po svých kořenech ho nenapadlo pátrat.

Ve vyprávění dominuje životní příběh respondenta, který je polovičním Němcem z otcovy strany. Za druhé světové války byla jeho rodina v přímém ohrožení života. On byl ve válce zajat Rusy. Jeho otec zase Francouzi. Vyprávění je poutavé propojení historie českého národa s minulostí jedince. Dědeček z otcovy strany vyprávěl o svém dědečkovi, který byl také kovář. Maminka vyprávěla spíše o nemoci své matky. Pan Josef vyprávěl svým dětem, co zažil za války. „Je to jako, když nosí dříví do lesa,“ říká pan Josef.

V rodině se drží tradice řemesla s kovem. Dědeček a dědeček dědečka byli kováři. Pan Josef je valcír železa. Synové se tento obor také vyučili. Nejmladší syn u řemesla zůstal, nejstarší ne. O vnucích už nehovoří. Avšak rodinné tradice vzájemně pojící generace se v této rodině nepěstují. V původní rodině slavili společně svátky. Poté, co se pan Josef oženil, už ne. Respondent nebyl na svatbě

svých dvou bratrů. Když rodiče slavili zlatou svatbu, nebyli na ní bratři, pan Josef ano. Maminka pana Josefa zemřela v nemocnici. Byl ji navštívit jednou. Na pohřbu nebyl. Neví, kde je pochována. Nebyl ani na pohřbu otce. Manželka zemřela v nemocnici. Byla kremace, neví, kde je uložena. „Když se to odbylo, všichni odjeli domů. Nikdo se víc nestaral,“ říká pan Josef. Ztráta vnitřní sounáležitosti v okamžiku společné bolesti nad ztrátou milované osoby je jako sůl sypaná do otevřené rány. Reakcí může být popření významu obřadu a rezignace. Pan Josef by chtěl pouze kremaci, bez obřadu. Odejít ze světa tak, jako by tu vlastně pro nikoho nebyl.

Vyprávění je smutné tím, kolik bolesti ze ztráty blízké osoby musí být uloženo v nitru členů této rodiny. Počínaje od pana Josefa přes jeho děti, vnoučata a pravnoučata. Nebyla bych schopna si uvědomit, kolik a jaké bolestivé emoce mohou přetrvávat v člověku, který se náležitě nemohl rozloučit se svým zemřelým blízkým člověkem, kdybych neměla tu možnost zažít v rámci výcviku terapie pevným objetím rozloučení se zemřelou babičkou. Nevyplakaná bolest, lítost, pocity viny a prázdnota jsou uloženy v nitru člověka. Ten je jimi zatížen a musí je nést jako balvan po zbytek života, aniž si to uvědomuje. Po ukončení procesu rozloučení, nastává psychická úleva. Vzpomínka na předka je lehčí, není obtěžkána vinou, lítostí ani rozhořčením. Snáze se pak o zemřelém hovoří. Lidé si připomínají pouze vzpomínky vzbuzující kladné emoce. Vzpomínky opředené bolestí, studem a prázdnotou nechají raději zapadnout v mysl. Tak se může vytratit z vědomí potomků jedna generace předků za druhou. Potomci se nebudou moci opřít o zemřelé, ani o žijící, kteří nebudou připomínat své zemřelé, aby si spolu se vzpomínkami na ně opětovně nevyvolávali špatné pocity, rádobý zapomenutou bolest a úzkost. Raději nemluví. Jak řekla paní Dana: „Vzpomínky v sobě člověk tutlal“.

V příbězích mužů, vdovců, je zřejmá absence rodinných tradic, setkávání. V příbězích je dominantní negativní vzor, silný pedagogický činitel. Děti jsou svědky toho, jak rodiče se svými rodiči, ba ani sourozenci nadržují pospolu. Potomci žijí své vlastní životy nezávisle na ostatních. Není zde propojení skrze tradice a

kontakty. Každá generace je pokolení samo pro sebe. A jako takové chce také odejít – bez rozloučení.

Společným prvkem příběhů vyprávěných muži je to, že chybí nejstarší žena rodu - babička. A právě k ženským záležitostem patří péče o vztahy v rodině a péče o udržování rodinných tradic a zvyklostí. Je tedy možné, že koheze širší rodiny udržována společným nejstarším žijícím předkem, se rozvolní po jeho úmrtí. V případě mužů je soudržnost slabší. Již u příběhu paní Aleny, která záměrně traduje svůj osobní příběh a dle jejích slov, se jí tím daří stmelovat rodinu. Při interpretaci jejího příběhu mne napadla otázka, zda bude rodina držet pospolu i po její smrti. Zde se opět nabízí ve světle rozlišného vnímání rodinné koheze muži a ženami. Muži nejsou od přírody ti, kdož pečují o vztahy a vzhledem k faktu, že rodinná tradice pojící se s péčí o vztahy náleží spíše do rukou žen. Proto je důležité, aby byl v rodině někdo, kdo péči o tradici převeze. To je dcera a nebo snacha. Zde vidím na základě porovnání příběhů dvou sester jako důležitou proměnnou vztah mezi matkou a dcerou, a mezi snachou a tchýní.

9. 2. 2 ženy

První příběh ženy, jež hodnotí rodinnou soudržnost jako nízkou, je příběh paní Ivy. Rozrostlá původní rodina se z okolí Prahy po válce přestěhovala do pohraničí. Nejprve se přestěhoval nejstarší bratr a po té celá rodina. Otec byl alkoholik. V původní rodině se slavili tradičně svátky, Vánoce a Velikonoce. Když některý ze sourozenců vstoupil do manželství, už se domů na svátky nevracel. Pouze nejstarší sestra a maminka respondentky dodržovaly tradici posvícení. Na pěstování tradičních svateb, pohřbů a křtin nebyly peníze. Se sourozenci nadrželi při sobě, nescházeli se. Až nyní s některými se sester se pravidelně setkávají. Respondentka je rozvedená a opět vdaná. Ve vyprávění je dominantní vertikální migrace potomků. Žádný ze pěti dětí z obou manželství nebydlí v místě bydliště. Kontakty s nimi a vnoučaty jsou minimální. S dětmi z druhého manželství jsou kontakty častější. Děti při sobě nadrží, neví, proč je tomu tak. V rodině se o minulosti rodu nevyprávělo, museli

pomáhat. Bylo hodně práce. Respondentka odešla z domova v devatenácti letech. V současnosti zavzpomínají na rodinnou minulost spíše sestry. Není zvykem si o ní vyprávět. Pátrat po rodinných kořenech by nemělo smysl, „stejně se o to děti nezajímají,“ říká paní Iva.

Paní Marcela pochází z Roudnice nad Labem a do Ústí nad Labem se přestěhovala s rodiči ve 45. roce za práci a možností bydlení. Poté, co se přestěhovali, se otec se sourozenci nestýkal. Byl v kontaktu pouze s jednou sestrou z Ústí, kterou však respondentka nezná. Rodiče jsou rozvedeni. Bratr zůstal s matkou a paní Marcela s otcem, který byl starostlivý. Pečoval o děti v době nemoci. Matka ne. Ta se starala pouze o sebe, říká paní Marcela. Do nynějška nedokáže pochopit, proč ji opustila. S bratrem se od smrti matky nestýkají. Nemluví spolu.

Syn jednou rozvedený, dcera dvakrát vdaná. Nemluví spolu. Od útlého věku mají komplikované vztahy. Nyní jsou pohádáni. Na svátky a návštěvy musí chodit tak, aby se u paní Marcely nesetkali. Rodinnou soudržnost hodnotí paní Marcela jako malou v minulosti i v současnosti. V pátrání po rodinných kořenech nevidí smysl. Spíše než rodinné stříbro, si schovává výrobky dětí. „Je to památka a má to hodnotu, protože si s tím děti dali práci.“ Paní Marcela ráda vypráví o svém dětství a minulosti. Vnuk rád poslouchá. „Děti nedokážou pochopit vyprávěné příběhy. Je to pro ně jiný svět.“ Říká respondentka.

Paní Květuše vypráví o své původní rodině, která nebyla dobrá, nedrželi při sobě, jak říká. Maminka neměla ráda tatínka, stále s ním byla nespokojená. Nerada na ni vzpomíná. Měla dvě sestry. Mladší, kterou měla ráda, zemřela na rakovinu a starší sestra bydlí ve stejném domově seniorů. S ní si ale nerozumí, nemá ji ráda, říká. Paní Květuše přišla ve čtrnácti letech o nohu. Měla sedmkrát záškrt a otec zanedbal léčbu. Pak musela být rychlá amputace dolní končetiny. Přesto se šťastně vdala. Rodiče jí však nebyli na svatbě. Byla to společná svatba tří párů. Matka s ní nesouhlasila. Myslela, že se o ni bude dcera starat. Paní Květuše má jednoho syna. Je s ním spokojená, „hodný kluk, povedl se.“ Více však hovoří o rodinném příteli Františkovi. Chodí k ní často na návštěvu a v mnohém jí pomáhá. Manželství bylo velmi šťastné.

Manžel respondentky zemřel nedávno na rakovinu. Bydleli spolu v domově seniorů. Když ho odváželi do nemocnice, nerozloučili se. Tam zemřel. Byl zpopelněn bez obřadu. Paní Květuše pláče. Během rozhovoru hodně mluví o společném životě s manželem a o spolubydlících a o vztazích s nimi. O synovi a vnoučatech hovoří pouze tehdy, když se na ně zeptám. Pátrat po předcích paní Květuši nenapadlo. Byla se však podívat s manželem v jeho rodném kraji.

Společným znakem vyprávění mužů a žen je, že sourozenci spolu nevychází v několika generacích po sobě. Byli starší a musel se o ně starat. Pan Josef hovoří o své sestře jako o panovačné ženě. Jsou spolu v telefonickém kontaktu a pan Bohumil se sourozenci v kontaktu není. V jeho příběhu je patrné rigidní lpění na tradici bez ohledu na potřeby jedince a nespravedlnost v přístupu rodičů k dětem. Jednomu z dětí byla rodiči odříznuta cesta k možnostem, které mu byly na dosah, o něž stál a které byly dány ostatním sourozencům. A to proto, že byl vybrán, aby převzal dílnu po otci. Nebral se v potaz ohled na cíle a potřeby dotyčného dítěte. Tím byl otec pana Bohumila, nejmladší syn. Následně jeho despotické vedení a tvrdé podmínky, v nichž musel do devatenácti let vyrůstat jeho jediný syn, způsobily zatvrzelost a touhu odejít z domova. Po znárodnění osobního vlastnictví komunisty, kdy bylo jasné, že o rodiče bude postaráno, odešel pracovat s manželkou do Karlových Varů. Podobným se mi zdá být příběh paní Jindry, která také odešla z domova velmi mladá, protože tam byla velká dřina a otec alkoholik. Paní Jindra nehovoří o sourozeneckých vztazích špatně. Udává však méně časté kontakty po odchodu z domova. O špatných vztazích hovoří až u svých dětí. Také manžel, otec těchto dětí, je v konfliktu se svou sestrou. Paní Marta i paní Kamila popisují vztah se svými sourozenci jako špatný. I děti paní Marty mají mezi sebou konflikty. Naproti tomu v příbězích, kde respondenti hodnotí rodinnou soudržnost jako dobrou, jsou sourozenecké vztahy hodnoceny kladně. Respondenti se sestrami a bratry se stýkají a rádi na ně vzpomínají. Ač v současné době vidí vztahy jako volnější, lze to přisoudit spíše podmínkám postmoderní doby, v níž žijí, než nesvárům mezi nimi.

Respondenti, kteří udávají vysokou míru koheze rodiny, především pozitivní hodnocení sourozeneckých vztahů jsou spíše z chudších poměrů. Pochází z vesnice, z vícečlenných rodin, často zemědělců nebo rodiče pracovali na statku. Respondenti jako děti, ale také jejich rodiče museli tvrdě pracovat. V těchto rodinách nebyly peníze na bohaté oslavy, ale přesto se příslušníci příbuzenstva setkávali. Tvrdé podmínky, v nichž žili, je nutily držet při sobě již jako malé děti. Jak řekl pan Bohumil: „Nejvíce spolu drželi za války, museli si pomáhat.“ Respondenti s nízkou rodinnou soudržností a vnímanými špatnými vztahy pocházejí spíše z města, z méně početných rodin. Bydleli v bytě, rodiče byli zaměstnanci továrny, českých drah, ve školství.

10. Analýza proměnných kategorií

10. 1 hloubka a obsah vyprávění

Kam sahají znalosti respondentů, co se týče rodových kořenů? Jak pojmají své vyprávění o rodině a o sobě. Během rozhovoru bylo na respondentovi, komu budou věnovat více či méně času a jak vyprávění o vlastní rodině pojmu. Jsou zde příběhy, které jsou spíše osobním příběhem respondenta, ale také vyprávění o rodině jako celku a vypravěč je pouze její součástí. Některé jsou barvité, celkem podrobně vyprávěné. Jiné strohé, pouze fakta a data. Byla zde důležitá ochota hovořit o vlastní rodině a důvěra, že poskytnuté informace nebudou zneužity.

K práci jsem přistupovala s domněnkou, že dnešní senioři budou znát své předky v čase vzdálenějším než současní mladí lidé. Usuzovala jsem tak právě proto, že žili v době, kdy na ně neútočila zběsilá směsice podnětů. Hluk, spousta informací z televize, reklamy a vše, co zahlcuje pozornost a oslabuje ji. Avšak byly zde jiné podmínky, které vedly k tomu, že se v rodinách příliš nevyprávělo.

Většina respondentů pocházela z venkova. Tam žili se spoustou sourozenců v bídě, kdy museli svým rodičům pomáhat a mnohdy se starat o mladší bratry a sestry. Důvodem odchodu z domova býval útek před takto těžkým životem. Mnozí mladí lidé museli v časném mládí z různých důvodů opustit domov. Jedním z nich bylo, že by hospodářství tolik lidí neuživilo. A tak bylo zvykem, že dívky odcházely do služby a chlapci zůstávali a pomáhali na gruntě. Rodiče neměli tolik času na děti jako dnes. Museli tvrdě pracovat, aby rodinu uživil. Tehdy nešlo o konzum, vlastní pohodlí rodičů či prestiž. Šlo o přežití. O to uživit rodinu. Respondenti to také tak vnímali. Paní Marie říká: „V zemědělství nebyl na vyprávění čas.“ Ani prarodiče nebyli ušetřeni těžké práce. Pomáhali, jak mohli. Po celodenní práci byli až příliš unavení na to, aby si sedli a vyprávěli. Na otázku „Co víte o tom či onom předkovi?“ nejčastěji odpovídali respondenti: „Nic, neznal jsem ho.“ Anebo „Pamatují si ho,

je... „. V rodinách respondentů se příliš o rodinné historii nepovídalo. O mnohých se vědělo jenom to, že zde byli. Pro těžký život nezbývalo sil ani času přemýšlet nad tím, co bylo. Lidé tehdy žili přítomností. „Důležité bylo, co je teď“, říká paní Růžena. Rodinnou historii čerpali lidé v kontaktu s žijícími příbuznými. Pokud o svých předcích něco věděli, tak proto, že je osobně zažili. Takže mnozí věděli pouze o rodičích. O prarodičích a praprarodičích nevěděli nic, ti už pro některé respondenty byli naprosto neznámí lidé. Pouze byli.

Z hlediska charakteru vyprávění jsem ze všech příběhů vyčlenila dvě specifické skupiny. První je skupina silných osobních příběhů s akcentem na rodinu jako celek. Ve druhé skupině příběhů převažuje vyprávění o životě respondenta nad vyprávěním o rodině jako celku. Je zde patrný důraz na jednotlivce.

10. 1. 1 ve vyprávění je důraz na celek

Vypravěči příběhů, v nichž je dána přednost celku nad jednotlivcem, patří do skupiny respondentů, kteří vnímali rodinnou soudržnost jako silnou v minulosti a s mírným uvolněním také v současnosti. Patří sem příběh pana Jaroslava, paní Marie, Jany, Kláry a paní Evy - Anny. V jejich rodech nejsou jediní, kteří dbají na rodinnou soudržnost. Jsou zde srazy rodáků (p. Marie, Jana), vědomá péče o vztahy (Jana), byl sestaven strom rodu (p. Jana, Marie, Jaroslav). Rodiny drží pospolu v pobočné příbuzenské linii. Sourozence většinou stmeloval těžký osud rodu – emigrace v rodu, těžká práce na venkově. Respondenti vidí význam v rodinných kořenech, jedni svou rodinnou historii znají, druzí vidí smysl v tom pátrat po ní. Hovoří o vřelém vztahu k rodnému kraji. Rodinné stříbro má pro ně význam a o své rodinné historii vypráví potomkům. O klasických tradičních veselkách, pohřbech nebo svátků vánočních, velikonočních a dušičkách respondenti nehovoří. Avšak kontakty mezi členy rodiny jsou časté a jsou zdrojem potěšení pro tázané. V těchto rodinách se vyprávělo. Paní Jana, Marie, Klára, Eva – Anna, Jana i pan Jaroslav hovoří o předcích, kteří vyprávěli o minulosti rodiny. Vyprávěli babička, maminka, strýcové a tetičky.

Také jsou zde tradované příběhy o členech rodu. Paní Eva – Anna vypráví tradovanou historku o osvojeném chlapci tety, který se po válce vrátil k rodině. Sám šel pěšky z Německa do Polska. V příběhu je odvaha a odhodlání a zároveň touha být spolu. Pan Jaroslav zase vypráví o otci, který byl v koncentračním táboře odsouzen těsně před atentátem na Heidricha. Vidí v tom velké štěstí pro něj i pro rodinu. Kdyby byl odsouzen později, bez milosti by ho popravili. Paní Jana vypráví o dědečkovi, který se narodil v emigraci, kde se však naučil správně česky. Vypráví o tom, jak její předci emigrovali. Posílali napřed zvěda a poté s uzlíčkem přecházeli hranice. Odhodlanost odejít, vytrvalost, vynalézavost a odhodlanost zůstat i přes strádání. Celá rodina se vrátila do Čech až po roce 1945. A paní Klára vypráví o strýci, který byl zajat nacisty a deportován do koncentračního tábora v Terezíně. „Byl kousek od domova a nemohl se tam podívat,“ říká paní Klára. Domu se vrátil až po roce 1945 s dcerou a vnučkou.

10. 1. 2 ve vyprávění je patrný důraz na jednotlivce

Druhou skupinou jsou příběhy, v nichž většinu času věnoval vypravěč sobě. Je v nich patrný důraz na jednotlivce. Jsou to příběhy pana Josefa, Stanislava, Bohuslava a paní Jany. Jejich vyprávění spojuje ještě jeden výrazný aspekt a to, že jsou zde dominantní tradice nesoucí se přes muže. Všechny zároveň náleží do skupiny příběhů, kde je rodinná soudržnost vnímána jako nízká. Jsou zde sporadické kontakty v poboční linii příbuzenství (p. Bohumil, Stanislav) ve vícero generacích (Josef). Vyprávění pana Josefa a Bohumila jsou bohaté na osobní příběhy. Příběhy rodin, které však nedrží při sobě. Je v nich dominantní ztráta přechodových rituálů, naproti tomu je zde tradice řemesla táhnoucí se přes generace. U paní Jany je tradice řemesla i jména v mužské linii. V její rodině končí tradování rodové historie v její generaci. Syna ani vnuka vyprávění nezajímá. Členové pobočné linie, sourozenců, tak jeho rodičů nedrží při sobě (p. Bohumil, p. Josef). Pan Stanislav a paní Jana mají jedináčky. V souvislosti s potomky pocítují zklamání: „Nemám rodinu,“ prohlásila paní Jana. „Jsem z dcery zklamaný,“ říká pan Stanislav.

V rodinách předci dle slov respondentů nevyprávěli. Avšak i u těchto příběhů jsou historky pojící se k předkům. Pan Bohumil vypráví o těžkém životě matky. Jako selská dcera se přivdala do rodiny truhláře, na chalupu. Ztratila svůj status dcery sedláka. Do smrti své tchyně měla perný život. Až po ní se mohla cítit hospodyní, paní domu. Ve vyprávění příběhů pana Bohumila se odráží pocit, jak se jemu a jeho matce v rodině vedlo. Pan Stanislav zase vypráví o sňatku z rozumu matky s otcem. „Vzala si otce, protože měl nárok na penzi. Pak přestala pracovat.“ Dědeček z matčiny strany nepracoval, dostal sociální dávky. Příběhy vypráví o zištnosti a prospěchářství. Ale také je zde důležitým tématem vyprávění o vlastenectví a odvaze rodičů se postavit nacismu. Pan Josef vypráví o dědečkovi z otcovy strany Andrejovi, který byl kovář. Byl Němec. Proslavil se po bitvě na Bílé hoře, dostal erb od knížete v Horšonovském Týně. Ve 45. roce mu Češi sebrali kovárnu a odsunuli ho do Německa. Neví však do jakého města. Příběh ztraceného hrdiny rodu. Zmizel neznámo kam. Stejně tak zmizely ze zorného pole matka a manželka panu Josefovi. Uloženy neznámo kde. Paní Jana si pamatuje původ svých kořenů od současnosti až do doby po bitvě na Bílé hoře. Je to osud emigrantské rodiny, kterou společné útrapy spojovali a dodnes spojují generace v rodinné větvi její sestry. Jejího rodu se dotýká nejedna historicky ceněná památka a situace. Ale už není po paní Janě nikdo, kdo by si bohaté rodinné historie cenil a chtěl ji vědomě uchovat v paměti potomků.

10. 2 rodinné kontakty, tradice a rodinná soudržnost

Jak jsem z vyprávěných příběhů měla možnost odvodit, lze vidět tento význam především v osobních kontaktech členů rodiny. Během nich se pak může vytvářet vědomí rodinné historie přímým kontaktem nebo skrze vyprávění. Takto nabyté vědomí rodinné historie je pak interpretováno skrze vnitřní svět vypravěče ovlivněný zkušenostmi a podmínkami, v nichž žije. V případě poznávání rodinné historie v přímém kontaktu s žijícími příbuznými jsou určující proměnnou vztahy mezi členy

rodiny. A to na úrovni přímé příbuzenské linie mezi sourozenci a na úrovni mezigeneračních vztahů.

Rodová kontinuita závisí na vztazích mezi jednotlivými generacemi ale také je ovlivněna vztahy mezi sourozenci. Lze se domnívat, že jedním z faktorů, který může k rodinné kohezi významně přispět, je respektování časové hierarchie, jak členové přicházejí do rodinného systému. Čili přirozený „řád lásky“ v pojetí Berta Hellingera. Zde má každé z dětí v rodině své místo se všemi povinnostmi a privilegii, která k němu náleží. Je to místo, jež zaujímají u svých rodičů - místo prvorozeného, druhorozeného... Nehledě na pohlaví, nadání či postižení. Narušení časové posloupnosti, jak se sourozenci narodili, působí nesváry. Pak lze pouze stěží dostát účelu rodinné tradice, kterým má být radost ze společného setkání pro všechny zúčastněné příslušníky širšího příbuzenství.

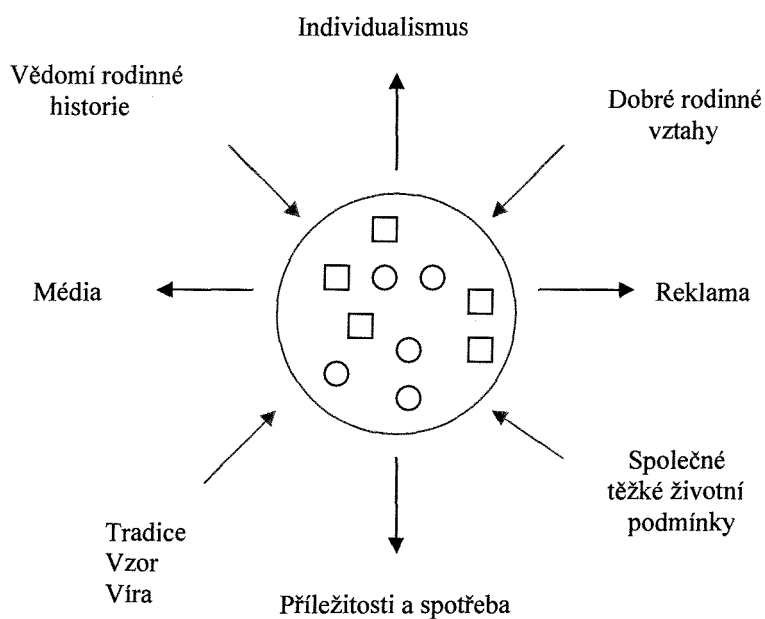
Míra soudržnosti sourozenecké koalice je ovlivněna vzorem, který mají děti v tomto směru v rodičích (graf 1). V příbězích pana Stanislava a Josefa, paní Květy, Ivy a Zdeny se dá říci, že tradici rodu jsou rozvolněné sourozenecké vztahy. Paní Iva hovoří o nízké soudržnosti rodiny a příčinu komentuje slovy: „Byl to zvyk.“

Respondenti, kteří udávají vysokou míru koheze rodiny, především pozitivní hodnocení sourozeneckých vztahů jsou spíše z chudších poměrů. Pochází z vesnice, z vícečlenných rodin zemědělců nebo pracovníků u sedláka na statku. Respondenti jako děti a jejich rodiče museli tvrdě pracovat. V těchto rodinách nebyly peníze na dodržování tradičních svatebních a pohřebních obřadů a jejich oslavy. Přesto se však příslušníci příbuzenstva setkávali.

Tvrdé podmínky, v nichž žili, je nutily držet při sobě už od dětství. Utužovala a posilovala se koalice sourozenců a vzájemná solidarita. Jak řekl pan Bohumil: „Nejvíce spolu drželi za války, museli si pomáhat.“ Respondenti s nízkou rodinnou soudržností a vnímanými špatnými vztahy pocházejí spíše z města, z méně početných rodin. Bydleli v bytě, rodiče byli zaměstnanci továrny, českých drah a ve školství.

Rodová kontinuita může být ovlivněna vztahy mezi jednotlivými generacemi rodu. Zde mám na mysli zejména vztahy mezi rodiči a dětmi. Ze všech příběhů jsem

vybrala skupiny respondentů, kde se hovoří o negativním vztahu k jednomu z rodičů nebo kde byl odchod dětí z domova urychlen.

Graf 1. Faktory působící na rodinnou soudržnost

V rodině paní Aleny je matka a její větev tabu. Paní Květa vypráví, že na maminku nerada vzpomíná, protože neměla ráda tatínka a paní Zdena má na matku také špatné vzpomínky, protože ji opustila. Po rozvodu s otcem si vzala syna a ji ne. Maminka pana Josefa, dcera živnostníka pekaře. Ona a její sourozenci jak mohli, odešli z domova, protože tam byla těžká práce. Pan Bohuslav, syn živnostníka truhláře, odešel také z domova, jak to jen šlo. Do třetice paní Iva opustila domov velmi mladá. Lze se domnívat, že důvod k odchodu z domova byla těžká práce neúměrně naložená na bedra mladého člověka. Jak se lze domnívat z vyprávění pana Bohumila. A jaký dopad to má na rodinnou soudržnost a tradování vědomí rodinné historie? Všechny zmíněné respondenty, kromě paní Anny a pana Bohumila,

nenapadlo pátrat po rodinných kořenech, vnímají rodinnou soudržnost v minulosti jako nízkou, v současnosti také a rodinné kontakty jsou též omezené. Ve všech zmíněných případech se rodina rozdělila migrací po Čechách buďto v generaci respondenta nebo jeho rodičů. „Po odstěhování se strýcové a tety už nevidali,“ říká paní Zdena. Není bez zajímavosti, že ani jeden z vypravěčů těchto příběhů není věřící. Pouze paní Alena a její děti. S vědomím, že neměla v dětství svůj domov, dokázala ho vybudovat pro své potomky. V tomto směru měla zřejmě posilující efekt víra. A nejen protože křesťanství má ve svém poslání posilovat rodinné hodnoty, které v případě potřeby chrání pomocí dogmat. Ale také proto, že víra jako taková pomáhá překonat překážky a utrpení tím, že dává životu a událostem smysl v kontextu něčeho, co člověka přesahuje. Víra je dominantním prvkem vyprávění paní Jany, Evy – Anny, Aleny, Ivany a Růženy, kde mohla být významným faktorem vedoucím k posílení rodové soudržnosti.

V jiných příbězích figurovala migrace v rodině. Avšak soudržnost v těchto rodinách je tak silná, že se přestěhovali také ostatní příbuzní. Sem patří vyprávění pana Jaroslava, Evy – Anny, Jany a paní Hany. U zmíněných respondentek figuruje v rodině víra a emigrace do zahraničí. Pan Jaroslav věřící není, a přesto vnímá rodinnou soudržnost jako silnou. Vysoký pocit sounáležitosti členů rodiny je zde zřejmý, protože se široké příbuzenstvo ze strany muže i ženy přestěhovalo z okolí Prahy do pohraničí po druhé světové válce. Rodiny respondentek v emigraci spojovala touha po vlasti a křesťanská víra. Pan Jaroslav, nevěřící, vidí příčinu rodinné koheze v dobrých rodinných vztazích.

V rodinách paní Marie, Kláry a Dany zasáhla migrace členů širšího příbuzenstva do frekvence jejich kontaktů. Zde však i přes rozstěhování členů rodiny po republice je stále jejich snaha být spolu. V rodině paní Marie se konají sjezdy rodáků. Paní Klára a její sourozenci si pořídili společnou chalupu, kam se sjížděli a pečovali o ni. Paní Dana se sice odstěhovala ze svého rodiště, ale při různých příležitostech se domů vracela. Kontakty se svou původní rodinnou a širším příbuzenstvím nebyly odstěhováním přetrhány. Tyto tři ženy pochází každá z jiných životních poměrů.

V rodinách s vyšší rodinnou soudržností v minulosti i v současnosti panuje tradice setkávání. A to nejen při příležitosti vánočních, velikonočních svátků, nebo tradic veselky a pohřbů. Respondentky vyprávějí historky symbolizující sounáležitost s rodinou, návrat k rodině a pěstování tradic:

„Teta, sestra matky byla vdaná, bezdětná. Vzala si ze sirotčince chlapečka. Němci jí ho vzali na převýchovu, protože nebyl jejich vlastní. On se však nechtěl nechat poněmčít. Tak ho dali na práci k sedlákově, kterému zahynuli ve válce tři synové. Sedlák si ho chtěl vzít za vlastního, nabízel mu statek, ale chlapec chtěl domů. Tak po válce odešel z Německa a šel sám až do Polska ke svým adoptivním rodičům. (Paní Eva – Anna a Hana)

„Každou neděli jsme s babičkou připravovaly rodinné setkání. Vařili jsme kávu, meltu, oběd a svačinu.“ (Paní Marie)

„Tatínek se po válce dověděl, že ho vychovávala nevlastní matka. O vlastní nic neví. Chodil k ní na hrob.“ (Paní Dana)

„Po smrti maminky nikdo nechtěl dům rodičů. Vzala jsem si ho, abychom se tam s rodinami vraceli. Bratr tam má velkou zahradu. Bylo nám tam dobře.“ (Paní Klára)

U paní Hany je tradice řemesel, kdy její otec, manžel, syn i vnuk pracují jako elektrikáři silnoprůdai. Tradice držení řemesel je ve vyprávění pana Josefa, kde v rodině po generace pracují muži s kovem. Nejprve kováři a posléze valčíři. V rodině pana Bohumila si generace mužů předávali dovednosti v truhlářském řemesle. Tradice řemesel nikterak nepřispěla ve vyprávění respondentů k rodinné soudržnosti. U pana Bohumila byla spíše důvodem k narušení rodinných vazeb, kdy se sepisovala smlouva ohledně vejmínku mezi dětmi a rodiči. Tento počin sám o sobě je výrazem nedůvěry, ale i odrazem drsných podmínek tehdejší doby

Tradici předávání jmen drží rodiny paní Aleny, sester Evy – Anny a Hany. Zde se traduje předávání jmen prvorozenému chlapci po otci. Tradici drží sestry i jejich bratr Karel. Tradice předávání jména po rodiči je výrazem zdravého sebepojetí rodiče a v mnohých případech také výrazem nenarušených mezigeneračních vztahů v linii daného pohlaví, kde se jméno traduje.

Tradice předávání v ženské linii je možné najít v příbězích pani Ivany, Marie. Jsou to tradice kontaktu. Příprava svátků, kultura, setkávání se. Není nepochopitelné, že lidé by rádi potomka svého pohlaví. Jemu mohou předat tradice plynoucí napříč generacím v linii žen či mužů. A to proto, že v případě, pokud vztah s partnerem potomka budou mít rodiče komplikovaný, je pak nesnadné se dohodnout. V případě tradic přecházejících v ženské linii to může znamenat výrazné omezení kontaktů.

10. 3 význam rodových kořenů, vyprávění a naslouchání

Jak je v rodinách udržováno vědomí rodinné historie? Jak se snaží současníci o to, aby životy předků nebyly zapomenuty? Jak jsem výše uvedla, respondenti získávají informace o předcích zejména prostřednictvím přímého kontaktu s žijícími příbuznými, kteří mohou podat svědectví o životě společných potomků. Příhodným místem jsou tradiční přechodové rituály. Při nich je pro tradování rodinných historek příhodná hostina. Jejím účelem je návrat do života a jeho oslava. Je nutno si uvědomit, že pokračuje i přes bolestnou ztrátu, s níž se během obřadu člověk konfrontuje. Při pohledu na zemřelého uloženého v rakvi a jeho symbolický odchod nemůže nechat pozůstalé na pochybách, že je definitivně pryč. V rodinách, kde se rituál pohřbu drží v modifikované podobě, kterou je kremace, se nejčastěji upouští od společného setkání při hostině, jež by měla následovat. Čas společného setkání u příležitosti oslavy jednoho z rodiny působí na rodinnou sounáležitost pozitivně. Zároveň je to prostor pro uspokojení potřeby oživit staré časy a společné předky. Možnost ventilace emocí uvolněných připomínáním si společných zážitků pročišťuje duši jednotlivců a stmeluje rodinný systém.

10. 3. 1 význam rodových kořenů

Rodinná setkání nejsou pouze u příležitosti tradičních přechodových rituálů, ale také v rámci oslav narozenin, velikonočních a vánočních svátků. Zvláště je vyjádřena

rodinná sounáležitost účastníků na rodinných setkáních širšího příbuzenstva. Rodinné sjezdy pořádají příbuzní paní Jany a paní Marie. Tyto ženy vidí význam v rodinných kořenech. Paní Marie se začala o rodinné kořeny zajímat v dospělosti. Vnuk sepisuje strom života. Sjezdy rodáků se konají v rodišti prarodičů, tet a strýců. Respondentka vypráví o rodinné historii a vnoučata naslouchají. Paní Jana pochází z rodiny emigrantů. Těžký a méně častý společný osud a osud společných předků rodinu stmeluje. Už dědeček a maminka paní Jany pečovali o rodinné vztahy. Tento zvyk přetrval do současnosti. Syn se byl podívat v rodném kraji předků a sestavuje strom rodu. Avšak pouze z tvrdých dat. Po ukončení rozhovoru s paní Janou říká, že takto nikdy o rodinné historii nevyprávěla. Je zřejmé, že pokud druzí projeví o vyprávění zájem, záhy se spustí přívál vzpomínek a je o čem vyprávět. Obě ženy přisuzují hodnotu rodinnému stříbru. Pro paní Janu jsou tím vzpomínky, Sokol, české tradice, které si v zahraničí uchovali. Pro paní Marii zase fotografie, vyznamenání manžela, ale i výrobky dětí, které jsou pro ni projevem lásky.

Tradice setkávání širšího příbuzenstva a společná změna místa bydliště celé rozšířené rodiny mohou být považovány za znaky silné rodinné sounáležitosti. S významem rodinných kořenů spojují pocit hrdosti, vzpomínky, radost. Zde respondenti zmiňují úctu k rodičům a prarodičům a vztah ke svému rodnému kraji, který také navštěvovali oni nebo jejich potomci. Dále pak hovoří o rodinných událostech v kontextu s časovou hierarchií. Uvědomují si, že jsou tady proto, že jejich předci učinili určitá rozhodnutí proto, že se věci staly přesně tak, jak se staly. Pátrání po rodinných kořenech je zajímavé a má to smysl. Tito respondenti většinou měli zájem o informace o svém původu. Vyptávali se nebo přímo pátrali po předcích. V rodině paní Jany, Aleny, Hany a Evy – Anny se rodinná historie udržuje v paměti současníků i potomků. Také paní Ivana připomíná svou bohatou rodinnou historii nevlastním dětem.

Respondenti, kteří vnímají silnou rodinnou sounáležitost, si uvědomují hodnotu rodinného stříbra. Schovávají si jej, ochraňují a dbají, aby bylo předáno potomkům. Jiní si jej vystavují. Nejčastěji hovořili o fotografiích, které si pak s rodinou prohlíží

ve fotoalbu nebo si je vystavují. Cenu pro respondenty získali upomínkové předměty většinou při nemožnosti kontaktu s konkrétní osobou, na níž je předmět nebo fotografie upomínkou. Nejčastěji uváděli jako rodinné stříbro fotografie potomků. Význam rodinných kořenů respondenti komentují:

„Pocit hrdosti, radost, vzpomínky. S manželkou sedáváme nad fotografiemi.“
(Pan Jaroslav)

„Kdyby dědeček nepadl ve válce a babička nezemřela, tak by otec neodešel do Prahy a my bychom se se sestrou nenarodily.“ (Paní Alena)

„Rodinné stříbro mělo význam hned, protože rodiče žili v Rakousku a neviděli jsme se osm let.“ (Paní Helena)

„S úctou vzpomínám na maminku a na dědečka.“ (Paní Jana)

„Úcta k rodičům byla svatá, byl to zvyk.“ (Paní Anna)

„Byla jsem se podívat v Táboře ve svém rodném kraji. Děti mají rodný kraj v Ústí nad Labem.“ (Paní Marie)

Respondenti, jejichž výpovědi uvedu na následujících řádcích, se liší od výše uvedených tím, že popírají smysl vědomí rodinných kořenů. Přesto však rodinné stříbro uchovávají a vrací se do rodného kraje. V jejich rodinách se sestavuje strom rodu a oni nemají zájem o jeho zhlédnutí. Jako důvod uvádí, že se v důsledku rozstěhování odcizili.

„Nemělo by smysl pátrat po rodinných kořenech. Děti sester byly mladší, už o nich nic nevím. Byl to jiný život, bral se tak, jak jde.“ (Paní Růžena)

„Syn Dan má syna Romana. Je to pokračovatel rodu, nositel příjmení.“
(Pan Josef)

„Nikdy jsem nepátrala. Nemělo by to smysl, potomci se o to stejně nezajímají.“
(Paní Iva)

„Nemá smysl pátrat po rodinných kořenech, je fakt, že byla, a tím to končí.“
(Paní Vilma)

Význam rodinných kořenů je zprostředkován kontaktem s žijícími blízkými příbuznými. Paní Marta například nevidí smysl v tom znát své rodové kořeny, ale

o rodinné soudržnosti hovoří s naprostou spokojeností. „Je silná, děti mají vzor.“ Vzpomíná na oslavu jejích osmdesátých narozenin, na kterých se sešla celá rodina, děti, vnoučata i pravnoučata. Paní Klára se také o rodinnou minulost nezajímá. Z jejího vyprávění je zřejmá spokojenost s širšími příbuzenskými vztahy. Se sourozenci se stýká, starala se o nemocnou maminku, kterou brala k sobě domů. Rodinným stříbrem je pro ni dům po rodičích, ve kterém se mohli sourozenci scházet. V příběhu paní Kláry je důraz na osobní kontakty, z nichž pramení pocit spokojenosti a sounáležitosti s rodinou.

10. 3. 2 Tradování rodinných příběhů

Rodinná sounáležitost roste na půdě těžkých životních podmínek. Rodina jako systém se stmeluje, aby si mohli její členové navzájem pomoci a ochránit se. Respondenti hovoří o strachu o sourozence a o rodiče. Zmiňují nutnost si navzájem pomáhat, podpořit se a touhu opřít se o druhého. Každý den se museli starat o vlastní existenci. Především děti z vesnického prostředí a početných rodin neměly mnoho prostoru pro vlastní potřeby. Nebyl čas přemýšlet nad tím, co bylo. A tak na otázku, co vědí o konkrétním předkovi, odpovídají respondenti na základě toho, zda zmiňovaného osobně znají.

„Maminka nevyprávěla. Bylo moc dětí, nebyl čas.“ (Paní Dáša)

„Nemělo smysl pátrat po vlastních kořenech. Byl to jiný život, bral se tak, jak jde.“ (Paní Růžena)

„Bratranec píše kroniku. Vidět ji nemusím, když je neznám. Nemělo by to smysl pro potomky.“ (Paní Zdena)

Neochota vyprávět může být v důsledku určitých očekávání, která jsou někdy větší, než je možno dostat. Senioři tak nabývají pocitu, že rodinná historie se dětí, vnuků a pravnuků nedotkla a nechápou ji. Ztratí tak motivaci vyprávět.

„Vyprávěl jsem. Slyšeli, ale neprožili to.“ (Pan Bohumil)

„Děti, vnoučata se příliš z rodinného vyprávění neponaučili.“ (Paní Anna)

„Tatínek nevyprávěl. Člověk v sobě vzpomínky tutlal.“ (Paní Dana)

10. 3. 3 Naslouchání rodinných příběhů

V procesu tradování rodinné historie je důležité kromě vyprávěče také posluchač. Tím jsou děti respondentů, vnuci a pravnuci. Senioři, které jsem oslovila, vyprávěli o svém životě a o minulosti rodiny dětem a vnukům. Avšak ne vždy se setkali se zájmem. Jak bylo již výše uvedeno, v příbězích, kde se vyprávělo, a potomci naslouchali, byla uváděna vysoká míra rodinných kontaktů a byla zde vnímaná rodinná soudržnost.

Z vyprávění jsem se dověděla, že syn pana Josefa a paní Jany dělali strom rodu. Syn paní Evy – Anny se zajímá o rodinnou historii. Paní Alena vypráví dětem a vnoučatům o svém těžkém životě. Oni její vyprávění rádi poslouchají. Dle paní Aleny to rodinu stmeluje. Syn paní Heleny žil rok u prarodičů. Svým dětem o nich vyprávěl. Sám poslouchá vyprávění respondentky. Vnoučata její vyprávění nezajímá, říká. U pana Josefa v rodině se také připomíná rodinná historie, a přesto uvádí, že rodinné vazby jsou uvolněné. V příběhu byla dominantní ztráta přechodových rituálů a nesoudržnost již původní rodiny a rodiny matky respondenta. Z tohoto příběhu bych si troufla vyvodit domněnku, že pro kohezi rodiny jsou skutečně důležité kontakty, tradice setkávání širšího příbuzenstva. Pokud je soudržnost rodiny silná, setkávají se, pak je prostor pro společné vyprávění, které již stávající kohezi utvrzuje. Dává na vědomí fakt, že jsme to mi všichni, jedna rodina, jeden systém, který spojuje stejná minulost. Potomci, které zajímal spíše život žijícího prarodiče než rodová historie, projevíly zájem o vyprávění z následujících důvodů:

„Jsou zvědavé, jak se žije v cizí zemi.“

„Děti zajímají podrobnosti ze života. Těžký osud, děti to zajímá.“ (Paní Alena)

„Zájem obecně dětí o historii rodu, ne nejbližšího žijícího předka, byl v mnoha příbězích přímo spjat se zájmem o dějepis.“

„Začala jsem se o rodinnou historii zajímat až v dospívání, když jsem maturovala z dějepisu.“ (Paní Eva – Anna)

„Syn sepsal rodokmen, zajímá se o dějepis.“ (Paní Jana)

„Vnuk dělá strom života. Zajímá se o dějepis.“ (Paní Marie)

Strom rodu sestavuje syn pana Jaroslava, vnučka paní Marty a vnuk paní Marie, sestřenice paní Kláry. Zmínění pochází z rodin, které respondenti hodnotí jako velmi soudržné s péčí o rodinné vztahy. Avšak o dějepis se nezajímá. Rodinná koheze je v tomto případě tak silná, že vybízí k rekapitulaci společné minulosti a potřebě ji zachovat. V případě silných rodinných příběhů je k pochopení rodinné historie nutné se zajímat také o dějepis, aby bylo možné souvislosti lépe chápat v kontextu dané doby a životního příběhu předků. Ilustrací jsou příběhy paní Jany a Ivany. Syn paní Jany sestavuje strom rodu, zajímá se o dějepis a pochází z rodiny, která prožila delší čas v emigraci. Zde mohu uvést také příběh paní Ivany. Pátrala po svých předcích za účelem kontaktu s nimi. Respondentku vyhledala teta, nejstarší sestra otce, aby jí sdělila osud rodiny v Rusku. Děti, které vyprávění zajímalo, bylo v příbězích poskromnu. Oslabení zájmu uváděli senioři většinou v generaci vnuků a pravnuků:

„Vnoučata neposlouchají, mají svůj svět.“ (Paní Marie)

„Pravnoučata se o rodinnou minulost nezajímají, žijí moc rychle.“ (Paní Marie)

„Jsou přesvědčeni, že je to minulost, říkají, babi, to byla jiná doba.“ (Paní Klára)

Respondenti vypovídali, že potomky rodinná historie nezajímá, protože mají svůj svět, své zájmy. Zdá se, že respondenti chápou oslabení zájmu svých potomků v kontextu současných podmínek, které vnímají. V rozhovorech neprojevují rozhořčení. Rodinné kontakty jsou určující pro osobní spokojenost. Paní Hana, která má barvitou rodinnou historii, vyjadřuje naplno zklamání ze svého syna, který o ni nejeví hlubší zájem. Pan Bohumil pochází z rodiny s tradicí. Má dvě dcery, které dle jeho slov nemají zájem o vyprávění rodinného příběhu. Vyprávěl dětem s určitým očekáváním. To však nebylo naplněno.

„Slyšeli, ale neprožili to.“ (Pan Bohumil)

„Syn se o rodinnou historii nezajímá. Já už nemám rodinu.“ (Paní Hana)

11. Závěr výzkumného šetření

11.1 rodinná soudržnost a kontakty

V první fázi analýzy získaných dat jsem rozdělila příběhy respondentů na dvě základní části dle míry koheze rodinných vztahů, jak je vnímá respondent. Příběhy s pevnými rodinnými pouty jsem následně rozdělila do pěti podkapitol – příběhy s rodinnou sounáležitostí, kde se zároveň traduje rodinná historie, příběhy rodin, v nichž se nevypráví, příběhy emigrantských rodin, rodin bez potomků a vyprávění dvou sester. Zde jsem měla možnost srovnat převyprávění jedné rodinné historie dvěma členy téhož rodu.

V rodinách s vnímanou optimální soudržností dominují časté rodinné vztahy, přičemž důležitou roli nehrály až tak tradice přechodových rituálů jako spíše neformální pravidelná setkání. Tradice držení svátků byla soustředěna spíše do uzavřeného prostředí nukleárních rodin. Silná rodinná pouta byla především v rodinách s těžkými životními podmínkami, kdy bylo nutné se stmelit, aby se rodina užívala, přežila nebo si zachovala vědomí svého původu v cizí zemi. Rodinné příslušníky v příbězích stmeloval silný osobní příběh nejstaršího žijícího člena. Silný příběh je v tomto případě myšlen příběh osobní nebo rodinné tragédie. Obecně lze říci, že osobní tragédie členů rodu podněcují k jejich připomínání. Jsou v nich obsaženy hodnoty, které na posluchače působí. V těžkých životních podmínkách se dle vyprávění semkla hlavně početná koalice sourozenců. V nich se formovaly hodnoty: skromnost, solidarita, statečnost, ohleduplnost, altruismus a empatie. Rodová kontinuita v přímé linii byla posilována dobrými mezigeneračními vztahy a péčí starších členů generace o rodinné vztahy ale také úctou dětí vůči rodičům, která „byla zvykem“, jak udávají respondenti. Naopak rodinné vazby slábly vlivem rozvodu v rodině nebo rozstěhováním členů rodiny na delší vzdálenost. (Tab. 1) Povolovali také v důsledku přílišné zaneprázdněnosti potomků a v důsledku

odlišných životních podmínek. Slábne schopnost porozumění a ochota mezigeneračního naslouchání. Rozstěhování členů rodiny v mnohých případech nemělo na pocit rodinné soudržnosti negativní dopad. A to zejména v rodinách emigrantů a tam, kde se udržovaly rodinné tradice a vědomí rodinné historie cíleně.

V rodinách, kde se nevypráví, a přesto jejich nejstarší členové mají pocit, že drží pospolu, se celkem dost dbá na tradice. Rodové kořeny sice respondenti vnímají jako méně důležité, nicméně rodinné stříbro pro ně význam má. Rodiště a tradice také. Myslím si, že přesto jsou rodinné kořeny pro tyto lidi důležité, avšak si to neuvědomují. Neuvědomují si to, protože žijí přítomností. Ted' a tady. Nejdůležitější jsou pro ně kontakty a vztahy mezi žijícími členy rodiny. Pokud ty jsou v pořádku, čerpají sílu z kontaktu s širší rodinou. Při společných chvílích se mnohdy zabrousí do dob dávno minulých. Rodina, pojatá jako fungující uzavřený systém dává energii svým členům a sama ji čerpá z rodových kořenů.

Faktory podporující rodinou soudržnost	Faktory oslabující Rodinou soudržnost
Úcta k rodičům	Rozvod
Vědomí rodinné historie	Podmínky života ve městě
Vědomí významu rozhodnutí předků	Zaneprázdněnost potomků
Silný příběh člena rodiny	Absence přechodových rituálů
Těžké životní podmínky – vesnice, zemědělství	Nedostatek vzájemného Porozumění
Emigrace	Alkoholismus
Rodiny s větším počtem dětí	Konfliktní vztah mezi rodiči
Častá setkání širší rodiny	Akcent na nukleární rodinu

Tabulka 1. Faktory, které v příbězích ovlivňovaly rodinnou soudržnost

Poslední podkapitola analýzy příběhů porovnává proměnné v příbězích dvou sester s bohatou rodovou historií sahající do doby po bitvě na Bílé hoře. Porovnání bylo velmi podnětné. Vyprávění sester je příběhem rodiny, která se musela uchýlit do emigrace, aby si mohla zachovat svou víru. V cizí zemi se po generace pěstovalo vědomí příslušnosti k českému národu. Pěstovaly se české tradice a zvyky. V rodině starší ze sester přechází rodinná historie dál na syna a jeho dceru a u mladší, jako by se zastavila v její generaci. Syn o historii rodiny nejeví zájem. Pani je z toho zklamaná. Domnívám se, že jedním z možných důvodů, proč u jedné ze sester tradování rodinné tradice pokračuje a u druhé se pozastavuje, přestože má potomka, byla kvalita vztahu mezi snachou a tchýní. Tradice rodinných vztahů jde po ženské linii. Obě respondentky mají pouze jednoho syna. Tuto tradici v jejich rodinách měla převzít snacha, která může rodinnou historii buďto dále podporovat a skloubit se svou a nebo naopak. Druhým významnějším rozdílem ve vyprávění oslovených sester bylo pojetí vyprávění, kdy v příběhu starší ze sester byl dán akcent na rodinu jako celek a ve druhém příběhu spíše na osobní příběh a jednotlivce. Nutné je zmínit také to, že starší ze sester se zajímá o dějepis.

Podkapitola pojednávající o rodinách s nízkou vnímanou rodinnou soudržností je rozdělena na základě pohlaví vypravěče. V příbězích mužů a žen s rodinami, jejichž kohezi vnímají jako slabou, lze nalézt fakta, která by odlišovala vyprávění obou pohlaví. V podání mužů je patrná absence tradice přechodových rituálů a méně časté rodinné kontakty. Lze říci, že se pěstuje tradice rozvolněných vztahů, které přecházejí v pobočné příbuzenské linii z generace na generaci. Lze hovořit o negativním vzoru, kterým jsou rodiče a jejich sourozenci svým dětem. Muži mluví o tradici řemesel. Nezmiňují se však o rodinných tradicích setkávání. Mezi nimi je výjimkou pan Jaroslav, který je ženatý a svou rodinu popisuje jako soudržnou.

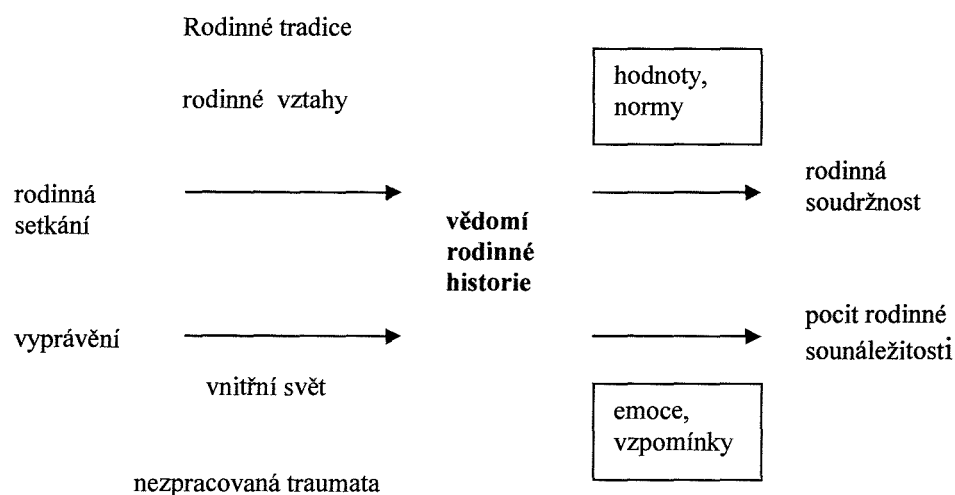
V rámci nesoudržných rodin je zřejmé rozstěhování členů rodiny na velké vzdálenosti a absence přechodových rituálů, která prohlubuje propast mezi jednotlivými členy rodiny. Zde mám na mysli zejména tradici pohřbu. Vyprávění seniorů, u nichž je opouštění od tradičních rituálů takřka tradicí, je smutné

tím, kolik bolesti ze ztráty blízké osoby musí být uloženo v nitru členů této rodiny. Počínaje od pana Josefa přes jeho děti, vnoučata a pravnoučata. Nebyla bych schopna si uvědomit, kolik a jaké bolestivé emoce mohou přetrvávat v lidech, kteří se náležitě nemohli rozloučit se svým zemřelým blízkým, kdybych neměla tu možnost zažít v rámci výcviku terapie pevným objetím rozloučení se zemřelou babičkou. Nevypřelákaná bolest, lítost, pocity viny a prázdnota jsou uloženy v nitru člověka. Ten je jimi zatížen a musí je nést jako balvan po zbytek života, aniž si to uvědomuje. Po ukončení procesu rozloučení nastává psychická úleva. Vzpomínka na předka je lehčí, není obtěžkána vinou, lítostí ani rozhořčením. Snáze se pak o zemřelém hovoří. Lidé si připomínají pouze vzpomínky vzbuzující kladné emoce. Vzpomínky opředené bolestí, studem a prázdnotou nechají raději zapadnout v mysli. Tak se může z vědomí potomků vytrácet jedna generace předků za druhou. Potomci se nebudou moci opřít o zemřelé, ani o žijící, kteří nebudou připomínat své zemřelé, aby si spolu se vzpomínkami na ně opětovně nevyvolávaly špatné pocity, rádobý zapomenutou, bolest a úzkost.

V některých příbězích s nízkou rodinnou soudržností byl dominantní přenos tradice v linii muže. Je to tradice řemeslné dovednosti a tradování rodinné historie, která se přenáší ob generaci z dědů na vnuky. Tradice předávání řemesla je tradicí mužskou, muži zajišťovali obživu rodiny, je zmiňována tradice přecházející po mužské linii. V současné době trochu ztrácí na svém původním významu, protože finančně zajistit rodinu dokáže také žena. Dle Vágnerové v Čechách podléhá výběr povolání rodinné tradici, protože si ho mladí volí v pubertě, kdy je dle zmíněné autorky vysoká míra identifikace s rodiči v oblasti výkonové a profesní (Vágnerová 2000/278). Pro kohezi linie muže či ženy může tradice přebírání řemesel působit pozitivně na posílení soudržnosti daného subsystému v rámci rodiny, kdy je společné téma navíc pro vzájemnou komunikaci. Skrze společný zájem se utváří pocit sounáležitosti v rámci daného subsystému žen či mužů.

Společným prvkem příběhů mužů je absence nejstarší ženy rodiny. Zde je možná příčina oslabení rodinné tradice setkávání v případě, že vztahy mezi matkou a

dcerou či tchýní a snachou jsou špatné. Protože jsou to právě ženy, které pečují o rodinné vztahy. Jejich identita je utvářena prostřednictvím vztahů a jsou více zaměřeny na rodinu. K tomu je predisponují typicky ženské vlastnosti jako jsou například submisivita, omezení citlivosti, citlivost obecně a konkrétně jsou obdařeny větší citlivostí na vztahy uvnitř skupiny než muži (Vágnerová 2000/323). Proto se od minulosti matky a babičky staraly o chod domácnosti a měly tak prostor, schopnosti a příležitost organizovat rodinné sešlosti a pěstovat tradice a styky s příbuznými. Z tohoto důvodu jsou ženy nositelkami rodinných tradic. Ženy, babičky, předávají rodinná poselství prostřednictvím příběhů a ženy, matky, zase tradice pěstování společenského styku. Zde však zasáhly prudké společenské a ekonomické změny. Ve dvacátých letech 19. století se objevilo feministické hnutí, jehož zásluhou byly ženy z rodiny částečně uvolněny a dostaly možnost se realizovat mimo ni, ve světě nelítostné konkurence, stejně jako muž, jejich manžel. Valnou část času věnovaného péči o rodinu a vztahy v ní začínají ženy věnovat své profesi a na pěstování vztahů s širším příbuzenstvem ho příliš nezbyvá.

Graf 2 Proměnné v procesu tradování vědomí rodinné historie

Tehdy se začal rozpadat koncept „rodinného hnízda“. A ženy matky jsou dnes nezřídka kdy tak zaneprázdněny seberealizací mimo domov, že větší iniciativa v rodinném prostředí nepřípadá v úvahu.

Vyprávění žen je zaměřeno spíše na barvitější popsání rodinných vztahů. Co mají však obě pohlaví v těchto příbězích společné, jsou neshody v sourozeneckých vztazích a jsou narušeny také vztahy mezi rodiči a dětmi (Graf 2).

Důvodem jejich narušení může být nesvár v koalici rodičů, alkoholismus jednoho z nich, nerespektování časové posloupnosti, čili časové hierarchie, jak členové přicházejí do rodinného systému. Kritériem je pořadí, jak se jednotlivé děti narodily a z toho vyplývající pedagogický přístup rodičů, práva a povinnosti dětí. Přirozený „řád lásky“ v pojetí Berta Hellingera. Porušení řádu vede k nesváru mezi sourozenci, čímž se naruší jejich vztahy a snižuje se potřeba vzájemného setkávání. Mohou být tímto mechanismem narušeny také kontakty mezi rodiči a dětmi. Přerušení kontaktu však neznamená vyřešení sporu. Ten následně přechází do vztahu s vlastními dětmi.

Tímto způsobem se přenáší v některých rodinách přes generace negativní jevy jako kupříkladu předčasná úmrtí, sebevraždy, potraty, křivdy, alkoholismus, konfliktní vztahy mezi příslušníky mužské či ženské linie rodu atd. Narušením vztahů mezi členy systému lze stěží dosáhnout účelu rodinné tradice, kterým má být radost ze společného setkání pro všechny zúčastněné příslušníky širšího příbuzenství.

Respondenti, kteří udávají vysokou míru koheze rodiny, především pozitivní hodnocení sourozeneckých vztahů jsou spíše z chudších poměrů. Pochází z vesnice, z vícečlenných rodin, často zemědělců nebo rodiče pracovali na statku. Respondenti jako děti, ale také jejich rodiče museli tvrdě pracovat. V těchto rodinách nebyly peníze na bohaté oslavy, ale přesto se příslušníci příbuzenstva setkávali. Tvrdé podmínky, v nichž žili, je nutily držet při sobě již jako malé děti. Jak řekl pan Bohumil: „Nejvíce spolu drželi za války, museli si pomáhat.“ Respondenti s nízkou rodinnou soudržností a vnímanými špatnými vztahy pocházejí spíše z města, z méně početných rodin. Bydleli v bytě, rodiče byli zaměstnanci továrny, českých drah, ve školství.

11. 2 vědomí rodinné historie a podmínky jeho tradování

Vědomí rodinné historie bylo podmíněno přímým kontaktem s žijícími příbuznými. V minulosti se o rodinné historii příliš nehovořilo. Důvodem byla přílišná zaměstnanost lidí, kteří se museli starat od rána do večera o své živobytí, a tak nezbývalo síla ani času na vyprávění. Včasným odchodem z domova se omezily kontakty s rodinou. Mnozí z respondentů opustili domov v ranném mládí a již se tam nevraceli. Malý zájem respondentů o vyprávění rodinné historie spočíval v pojetí života. Žilo se přítomností. Jedna z respondentek toto vyjádřila slovy: „Důležité bylo, co je teď.“ Chudé rodinné poměry vedly k omezování tradičních rodinných rituálů. Omezovaly se veselky a pohřby, které byly finančně náročné. Prostor pro připomenutí rodinné historie, který by při nich byl se vytvářel spíše při neformálních setkáních sourozenců a rodičů.

Generace respondentů, nejstarší generace rodiny, je v tomto směru svobodnější. Má mnoho času a možností, jak svým vnoučatům vyprávět. Respondenti udávají, že svým potomkům vypráví. Avšak spíše o příjemných věcech, na které rádi vzpomínají nebo o běžných věcech. Na hrůzy válek a těžký život v dětství a mládí vzpomínají neradi. Tři respondenti, kteří rozhovor o rodinné minulosti odmítli, tak učinili z důvodu, že si svou historii nechtějí připomínat. Plakaly. Prožívané pocity lítosti, strachu a smutku mohly být důvodem jejich slz. Osobní nebo společenské tragédie přírodního, ekonomického či politického rázu nechaly zamrznout vzpomínky. Život seniorů tak nemůže být připomenut v celé jeho dimenzi. Radosti i smutku. Prožitá bolest se pak projektuje do nesplnitelných očekávání, která ve finále působí pocity zklamání z těch nejbližších. Ten, kdo se s minulostí nevyrovná, nedokáže ji předat potomkům zdravým způsobem. Když však v sobě vzpomínky a emoci související s nimi dusí, nese životem těžký balvan. Potomci nevědí, nerozumí. Nastávají problémy v komunikaci. Výsledkem je pocit samoty, nepochopení a marnosti vlastního života. Proto možným důvodem přerušení tradování rodinné historie může

být také je nepochopení seniorů mladé generace a z toho vyplývající předjímání, že by je to stejně nezajímalo.

Na místo dřiny a nedostatku času vstupují do hry jiné překážky, které oslabují tradování rodinných příběhů. Jsou to skutečnosti, které negativně působí na frekvenci rodinných kontaktů jako rozvody, rozstěhování jednotlivých členů rodin po republice a po světě. Nadměrná zaměstnanost mladších generací a jejich akcent na vlastní život a výkon – dnes tak proklamovaný individualismus. V téměř neomezené nabídce možností se vytrácí jistoty plynoucí z vlastních kořenů a z rodiny vůbec. Prarodiče ztrácí kontakt se svými vnoučaty, čímž se ztrácí mezigenerační porozumění, protože současné babičky a dědečkové vyrůstali v naprosto odlišných podmínkách než jejich vnoučata a pravnoučata. Respondenti mnohdy upouští od vyprávění svým potomkům, protože cítí, že o to nemají zájem nebo mu nerozumí.

Z hlediska charakteru vyprávění bylo možné rozdělit příběhy respondentů do dvou skupin. V první skupině byl patrný důraz na rodinu jako celek. Zde bylo možné vnímat jednotlivce „pouze“ jako součást celku. Respondenti náležící do této skupiny popisují svou rodinu jako soudržnou. Organizují srazy rodáků a pečují o rodinné vztahy. Členové rodu sestavují rodokmen. Rodinné kořeny a rodinné stříbro pro ně mají svůj význam. Potomci se vrací do rodného kraje, znají rodinnou historii a mají snahu po ní pátrat. Rodiny prožívali těžká údobí. Těmi byla emigrace a těžké sociálně ekonomické životní podmínky. V nich se tradují historky vyjadřující rodinou sounáležitost a připomínání osudových momentů v životě předků.

Na druhou stranu jsou zde příběhy s akcentem na jednotlivce. V nich vypravěč věnoval většinu času svému životnímu příběhu. Ty ponejvíce náleží do skupiny příběhů s vnímanou nízkou rodinnou soudržností. Tradované historky o předcích popisují těžký život jednotlivce v kontextu s rodinným systémem a životních podmínek. Zmiňují se negativní aspekty jednání a uvažování členů rodu. Většinou se připomínali silné příběhy nabyté emocemi nebo zvláštní svou výjimečností. Respondenti vypráví příběhy, v nichž jejich předci vystupují jako kladní hrdinové. O záporných nehovořili. Co se týče životních podmínek, jsou zmiňovány osobní

příběhy a vyprávění o životě rodičů. Ze vzdálenějších generací jsou již pouze zmínky o určitých aspektech jejich života a ti, jejichž rod musel čelit nepřízní osudu, znají obecně historii rodu sahající hluboko do historie.

11. 3 tradování rodinné historie a možnosti jejího posílení

Posledním z cílů diplomované práce je nastínění možností, jak posílit vědomí rodinné historie. V příbězích seniorů často děti nenaslouchají a senioři nevypráví. Nabízí se tedy otázka, koho spíše motivovat k tradování rodinné historie? Myslím si, že děti. Ty, když se zeptají, zcela jistě se jim dostane odpovědi. Jak je v teoretické části uvedeno, jsou to právě senioři, jejichž úkolem je předávat rodinné dědictví ve formě příběhů budoucím generacím. Budou to oni, které potěší, že mají posluchače. Současní senioři, osmdesátníci a víceletí jsou lidé, kteří zažili první republiku, první světovou válku, meziválečné období a druhou světovou válku. Mohou podat svědectví, které se mladší generace mohou dovědět pouze ze sdělovacích prostředků. A to bez emocí a autenticity, kterou nabídne přímý účastník dění v přímém kontaktu.

Kolik informací by museli nosit v hlavách nejstarší žijící členové rodu, aby předali svým potomkům veškerou rodinnou historii? Již v dobách, kdy lidé neuměli psát byli staří lidé ti, kteří předávali své zkušenosti, a zkušenosti svých předků potomkům. Museli vybírat k tradování ty informace, které byly podstatné pro přežití rodinného systému. A dnes je tomu také tak. Vyprávíme svým dětem historky, které nás něčím zaujaly a oslovují nás. Ale také ty, které vyplují z mysli v návaznosti na situaci, v níž se člověk ocitá. Nástup do zaměstnání, ukončení školy a nebo Svatba dětí. Potřebu připomenout si dávné časy může vyvolat také narození prvního vnoučete. Tyto příběhy jsou naší neoddělitelnou součástí a tím, že se tradují, udržují předky v povědomí potomků. Tak se člověk stává nesmrtelným alespoň v srdcích

těch, kteří na něho vzpomínají. Až také zemřou a nebude kdo by vzpomínal, nastane definitivní konec. Kniha se odloží mezi ostatní. Upadne v zapomnění. Ale kdyby zde nebyla, nebyly by ani ty po ní. Proto je pro rod významný každý jeho člen. Ať už se něčím proslavil a nebo prožil poklidný a spokojený, „průměrný“ život bez ničeho, na co s hrdostí mohou potomci s radostí poukazovat. Tuto podstatnou pravdu respektuje kniha knih Bible. Jmenuje také ty, kteří jsou v dějinách bezvýznamní.

Staří lidé mohou vyprávět potomkům své rodinné i osobní příběhy plné pěkných vzpomínek, emocí ale i zkušeností a návodů, jak lze projít útrapami života a zachovat si dobrou mysl. Jejich vyprávění je spontánní. To nejdůležitější se děje na jazyk, aby bylo vyřčeno, protože cílem stárí je obohatit mládí. Mládí však nesmí zavírat oči před tímto darem. Proč tak činí? Z výpovědí respondentů a teoretických podkladů jsem se snažila nalézt na tuto otázku možné odpovědi.

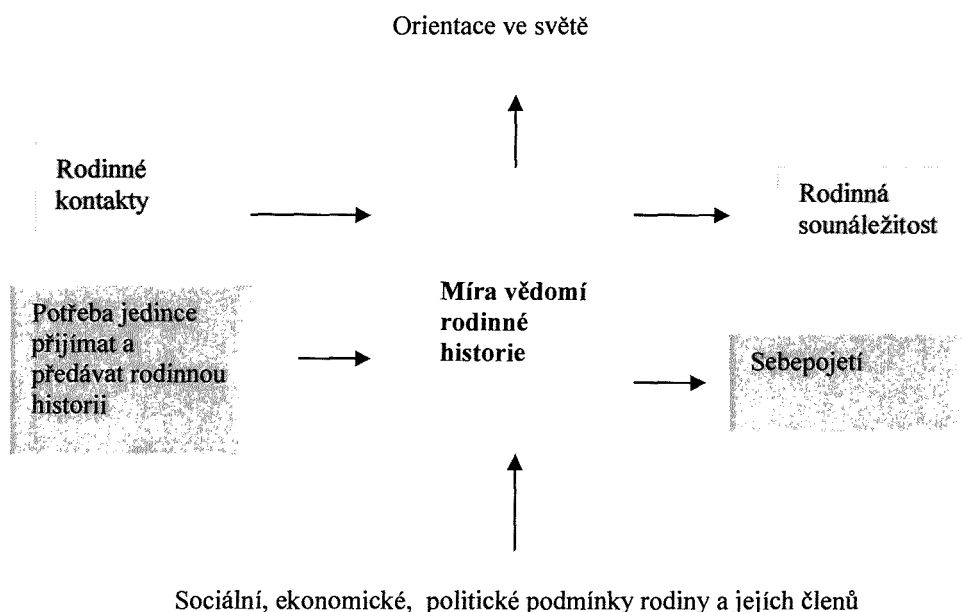
Dnes je akcent na výkon, důraz na individualitu jedince. Časy, kdy rodinný původ předurčoval možnosti jedince, jsou dávno pryč. Proto je nutné hledět dopředu a snažit se uspět. Na rodinnou minulost se pozapomíná. Generace vnuků a pravnuků žijí v naprosto odlišných podmínkách než respondenti a jejich rodiče. Je pro ně nepředstavitelné také to, jak skromní jejich dědečci a babičky museli být. Děti si neumí představit, že žili v chudobě, bez spousty hraček a elektrotechniky, bez níž by se oni neobešli. Jak to že jim tyto věci nescházeli? Automobil neměl každý. Ani dospělý, který si užívá vymožeností nejmodernější techniky, si už nedovede představit, jak by dnes mohl bez ní existovat. Nepostradatelným se mu zdá být automobil, počítač, televizor, mobilní telefon atd. Jak by to pak měli chápat ti nejmladší? Vyprávění prarodičů se jim zdá být jako z jiného světa, který není nutné poznat. Ale pravda je opakem. Zjistit, že bylo možné přežít bez myčky na nádobí, bez pračky nebo bez auta, je přínosné a podnětné pro to, aby měli potomci přinejmenším dvě varianty, jak si lze zařídit vlastní život.

Není možné hovořit pouze o nezájmu potomků o rodinnou minulost a o vyprávění prarodičů. Spíše je to nedostatek kapacity pozornosti, kterou zahlcují podněty útočící z televize, rádia, reklam a supermarketů. Ty stahují člověka

od vyšších hodnot k pozemským, konzumním potřebám, kterými jsou víra, láska nebo rodina. V Bibli se píše: „Když jsem u tebe, nevábí mne země. Jsem-li na zemi, nevábíš mne ty“ (Bible, 73 verš 25 – 28). Člověk nahoře je člověk duchovní, který se snáze ubrání nabídce a možnostem, které současná společnost nabízí. A člověk na zemi je člověkem konzumním. Který pro konzum nedokáže dosáhnout na duchovní hodnoty. Zároveň se člověk duchovně založený lépe vyrovná se světskými potížemi. Respondenti, pro něž měly rodové kořeny význam, byli věřící. Tito lidé se aktivně starali o rodinné vztahy, pořádali sjezdy rodáků, byli se dívat v rodišti svých předků a rodinné stříbro pro ně mělo svůj význam. Někteří ho dokonce chránili a snažili se, aby nezapadlo v zapomnění. Opět to byli rodiny věřících. Příběhy respondentů ilustrují situaci, která je v současnosti. Naše společnost byla zbavena víry. Oni a jejich děti jsou věřící, avšak vnoučata a pravnoučata již ne. Možná i to je důvod, proč potomci přestali jevit zájem o svou rodinnou historii. Od vyšších hodnot, byli převedeni k těm nižším. Jsou již v tomto duchu vychováváni.

V současné době žijí děti v blahobytu. Již se nemusí omezovat pro druhé. Mají vše, nač si vzpomenou. Nemusí zakoušet strach o život svých blízkých a o svůj. Žijí v míru a ve svobodě. V tomto světě plném možností se musí chtít nechtít posílit kotva života, kterou je rodina. A čím je člověk více včleněn do své rodiny, rodu, tím spíše se dokáže orientovat ve světě a cítit pocit jistoty. Na problém podmínek výchovy dětí v postmoderní společnosti reaguje dr. Jiřina Prekopová svou terapií pevným objetím, která zasahuje jádro problému moderního člověka. Vzájemné odcizení, ztráta rituálů a ztráta pocitu jistoty a bezpečí pramenící z rodičovské vazby. Ta je uvolněna právě v důsledku podmínek technické postmoderní společnosti. Lze posílit hodnotu rodiny vedením rodičů, aby místo náhradních uspokojení jako je lahvička, dudlíček nebo televizor nabídli dítěti svou náruč a svůj čas. Dítě nemusí mít vše, nač si ukáže. Když bude cítit lásku rodičů, snadno se konzumních věcí vzdá. Na místo uspokojení z nákupů, automatů nebo počítače bude cítit pocit jistoty a bezpečí pramenící ze vztahů v rodině.

V současné době se rozmohla síť mateřských center, kde se provádí edukace rodičů ve všech oblastech týkajících se dětí a rodičovství. Je to také prostor pro podněcení mladých rodin k zamyšlení nad významem rodových kořenů, udržování rodinných tradic a péči o příbuzenské vztahy mezi členy širší rodiny. Zájem o rodinnou historii a obnovení tradic lze docílit edukací o jejich efektu na jedince a rodinný systém. Role rodiče přináší nový pohled na svět, rodinu a život vůbec. Je zde prostor pro „správný začátek.“ Zakládání rodinných rituálů, do nichž lze zakomponovat také širší příbuzenstvo. Avšak předpokladem jsou dobré rodinné vztahy. Bez nich se rodinné tradice nenaváží.

Fraf. 3 Význam vědomí rodinné historie pro jedince a rodinný systém

Zvýšit zájem dětí o rodinnou historii by bylo žádoucí už proto, že její znalost posiluje jak sebepojetí člověka a proces tradování pocit sounáležitosti jednice k celku. Zároveň utužuje kohezi rodinných vztahů a vyzdvihuje vědomí My. My všichni pocházíme z toho předka, který... (graf. 3). Zde hrají důležitou roli právě rodinné legendy a mýty. Už by nemělo záležet na výši sociální prestiže předka či jeho hrdinství, protože čím více se o něm dochová charakterizujících informací z jeho života, o jeho osobě nebo o přístupu k životu, tím více se vyrýsuje individualita předka v myslí posluchačů a lépe se zpřítomní obraz jeho života.

V případě dětí lze posílit zájem o rodinnou historii v rámci výuky dějepisu. Jak se v některých případech ukázalo, zájem o rodinnou historii se snoubil se zájmem o dějepis. Jedno podněcuje druhé. Vnímání dějinnosti znamená, že život člověka je dán do kontextu historie doby. Ve vyprávění respondentů bylo patrné, že silné rodinné příběhy přímo vybízely k zájmu o rodinnou historii. Touha po poznání vybízí k hledání, formulování otázek a v neposlední řadě ke komunikaci. Lze však dovést k zájmu o rodinnou historii mladé lidi, jejichž rodinná minulost není zvláštním příběhem vystupujícím z řady těch běžných, někdo by řekl nezajímavých? Podnítí zájem dítěte o rodinnou historii, dostane-li za úkol v rámci výuky dějepisu, občanské nauky nebo prvouky vypracovat strom rodu a zjistit, jak jeho předci žili? V tomto směru by byl zajímavý průzkum, jak dalece děti tento úkol pobídne v trvalejším zájmu o rodinnou historii. Kolik jich u pátrání po rodinných kořenech zůstane.

Staří lidé jsou nositeli tradic a osvědčených způsobů jednání (Říčan 2005/318). Této role by si měli být vědomi. Jejich pocit spokojenosti plyne ve stáří ponejvíce ze vztahů s rodinou. A proto by na nich měli pracovat už od té doby, co děti „vyletí z hnízda.“ Později se stává jednou z nejdůležitějších životních hodnot pro seniora vztah s vnoučaty. V tomto směru je dobré opět poukázat na pozitivní působení tradiční podoby svatby na rodinné vztahy. Jednou z příčin rodového vykořenění je upouštění od tradičních rituálů a rodinných rituálů vůbec. Pokud se v rodně nějaké udržují, rodiče dospělých dětí by měli myslet na to, jak tradice

zachovají a přizpůsobí stávající rodinné situaci. Dle Říčana jsou to právě senioři, kteří by měli pečovat o mezigenerační vztahy. Snažit se být na blízku, ale na druhou stranu zachovat odstup. Nutné je vzájemné respektování hranic. Senior by měl jít s dobou, nevyhýbat se moderním věcem, aby si udržel krok s mladšími generacemi (Říčan 2005/ 359).

Prostředkem k posílení rodinné soudržnosti je založení kroniky a nebo stádání fotografií širšího příbuzenstva z různých společných akcí. Jednou z možností je také rodinný denník. Fotografie jsou jednou z nejvděčnějších forme uchování rodinné tradice, a povědomí o rodinných příslušnících, protože nad nimi lze kdykoliv posedět a ony sami vybídnu k vyprávění ale také k vyptávání. Otázka je , jak v tomto směru využijí současní mladí rodiče rozmach nejmodernější techniky, až budou právě oni ti nejstarší z rodu.

Ve společnosti, která se dívá na stáří skrze prsty, je nutné jeho prestiž obnovit a vyzdvihnout jeho původní význam pro, rodinný systém a pro společnost vůbec. Prostředkem může být osvěta široké veřejnosti ale i výuka na školách, společné kulturní akce pro juniory a seniory, kde ti starší mohou vyprávět a ti mladší se mohou učit naslouchat a klást otázky. Aby děti dokázaly lépe pochopit stáří a ty, jež se v tomto období nachází.

12. Závěr

Teoretická část:

Rodinný systém je v systemickém pojetí uzavřený celek částí, které na sebe navzájem působí. Jejich vzájemné vztahy jsou intenzivnější než vztahy s ostatními lidmi. Identita systému je utvářena jeho členy a funkcemi, které plní. Člověk je k rodině poután hodnotami a normami, které tato rodina uznává a které se v průběhu času transformují. Ty jsou zachovány prostřednictvím tradičních přechodových rituálů, jejichž význam je v současné době velmi často opomínán. Pro systém je důležité, jak jsou vymezeny jeho subsystemy a pohyb jednotlivců mezi nimi. Zde jsou nejdůležitějšími podskupiny mužské a ženské linie, podskupina rodičů a dětí. Dále lze vymezit nukleární rodinu od širšího příbuzenstva v přímé a pobočné linii. Tradiční přechodové rituály mají převést člena starého subsystemu do nového.

Rodinné rituály představují příjemné chvíle společného trávení času, vzpomínky, ale také očekávání na příští setkání. Dávají životu strukturu a člověku pocit jistoty. V tradicích přecházejících z generace na generaci jsou zahrnuty hodnoty a normy rodiny. Nezastupitelnou roli zde mají iniciační rituály zasnub, svatba, křtiny a pohřeb. Významnými avšak nejistými ve své podobě jsou v současnosti rituály přechodu, jako je například vstup do dospělosti. Předávání jména podléhalo také kdysi dávno tradici, dnes podléhá módě. Vlastní jméno je výrazem osobní identity nositele a příjmení rodinné sounáležitosti.

Jednou z forem přenášení rodinného dědictví je vyprávění - narace. Prostřednictvím mýtu a legendy či v prostém vyprávění ze života, jsou přenášeny příběhy o hrdinech, jež mají posluchače motivovat, sloužit jako vzor nebo odstrašující příklad. Naproti tomu jsou v rodinách lidé, situace a okolnosti, o kterých se nehovoří. Jsou to rodinná tabu, která brání zpracovat psychické trauma. Posledním prostředkem připomínání rodinné historie je uschovávání předmětů, fotografií či listin. Je to rodinné stříbro, které nabývá na své nedocenitelné hodnotě tehdy, když blízkého, na nějž jsou vzpomínkou, ztratíme.

Život společnosti je na rozdíl od života jedince cyklický. Střídají se generace a toto střídání odráží rituály přechodu. Jedinec žije jenom jednou. Jeho život je ohraničen narozením a smrtí. Avšak jeho rodinná historie, která je jeho přesahem, je nití, na níž se navlékají korálky generací. Lidé si rodovou kontinuitu v současné době neuvědomují. Žijí přítomností a jsou zahleděni do budoucnosti. Upouštějí od tradičních rituálů, zejména v důsledku sekularizace společnosti v dobách komunismu. Avšak ztrátou rituálů nabývá na intenzitě nejistota. Jednotlivé úseky života nejsou ostře odděleny. Tak je to také se smrtí. Smrt a umírání musely zmizet z očí veřejnosti. Rozmáhá se negativní postoj ke stáří. Lidé soustředěni na svůj vlastní život, ostrov v moři času mají nesnesitelnou hrůzu ze smrti. Pokud se však na rození a umírání nahlédne z pohledu podívají rodinného systému, je zřejmé, že před nimi byli předci a po nich budou potomci.

Ve vývoji rodinné identity v průběhu života jsou mezníky, kdy se utváří či přetváří osobní identita. V předškolním věku se vyvíjí pocit sounáležitosti s rodinou. Dítě si vytváří vědomí domova, který je součástí jeho sebepojetí. Už zde se může seznamovat se svými nejbližšími známými lidmi. Co mají rádi, co dělají, čím jsou. Učíme se na ně myslet, ptát se po svých kořenech. V jedenácti letech je dítě schopno vnímat rodovou kontinuitu a poprvé se ptá, odkud pochází. V období prepuberty je pak pro dítě nejdůležitější příslušnost k rodině, která je součástí jeho identity a s níž se identifikuje. Zde je období velmi vhodné pro posilování vědomí rodinné historie, stejně tak v období puberty, kdy dospívající prochází krizí identity a hledá smysl vlastního života. V období dospělosti prochází člověk krizí životního středu, kdy vyvstává otázka vlastní identity. Je to období, kdy nejčastěji pohřbíváme své rodiče. Psycholog Dr. Klimeš říká, že pokud není člověk smířen s vlastní smrtí, není schopen doprovázet umírající rodiče. Jejich pohřeb je konfrontací vlastního strachu se smrtí. Proto se od nich také tolik upouští.

Posledním úsekem života je stáří. Čas, kdy má člověk předávat své zkušenosti mladším generacím. V tradičních společnostech měli staří lidé autoritu danou věkem. V současnosti však ztrácí na sociálním statusu. Ke stáří nepojí žádná očekávání.

Senioři jsou odsouváni do domovů pro seniory, do nemocnic a léčeben pro dlouhodobě nemocné. Smrt je přirozeným koncem života. Skrze ní získává čas svou cenu.

Citové vykořenění je problémem současné společnosti. Rozpad rodinných vazeb a ztráta rodinné kontinuity s sebou přináší společenské a individuální psychické problémy. Kořeny jsou spjaty s místem, majetkem a lidmi. Citový individualismus je prvním projevem ztráty autority rodiny nad jedincem. Již si nebere toho, koho mu určí rodiče, ale na základě svého osobního výběru. Avšak sňatek, jak se říká z rozumu, mívá delší a hlubší trvání. Láska se zrodila během vztahu. Vzplane-li láska na začátku vztahu, časem ochabne a zbývá realita. Ne každý vztah však tuto ránu vydrží. Uvolnění žen z domácnosti a možnost pracovat jako muž je další ranou pro zachování tradičních rodinných hodnot. Tehdy se začíná rozpadat koncept rodinného hnízda a počínají se stírat ostré hranice role muže a ženy v rodině.

Avšak nyní, kdy jsme se jako lidstvo přespříliš odklonili od své přirozenosti, se stále více lidí začínáme zajímat o vlastní rodové kořeny. Předposlední kapitola pojednává o genealogii, která se zabývá pátráním po rodových kořenech. Pátrání po rodinných kořenech znamená především vyhledat žijící příbuzné a kontakt s nimi. Posiluje se tak vědomí rodinné sounáležitosti a můžeme si lépe představit své místo v síti příbuzenských vztahů. Genealogie se používá také v rodinném poradenství.

Praktická část:

Po zpracování teoretických podkladů jsem přistoupila k praktické části diplomové práce, která začíná kapitolou o metodologii. Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat podmínky tradování rodinné historie, zmapovat hloubku vědomí rodinné historie u respondentů, v příbězích respondentů hledat možná východiska pro posílení vědomí rodinné historie v podmínkách postmoderní společnosti.

Do výzkumného vzorku jsem zahrnula 24 respondentů, z toho 4 muže oslovených povětšinou domovech pro seniory. Sběr dat probíhal metodou rozhovoru.

Posléze jsem formou otevřeného kódování analyzovala jednotlivé kasuistiky a dále porovnávala jednotlivé výzkumné proměnné.

V kapitole analýza příběhů jsem jednotlivá vyprávění rozdělila do skupin dle jejich charakteristického znaku. Tím byla rodinná soudržnost. Rodiny s vnímanou vysokou mírou koheze jsem dále rozdělila na ty, kde se vypráví a naslouchá rodinné historii, kde se vypráví ale nenaslouchá, silné příběhy rodu – emigrace, příběhy bez potomků a srovnání vyprávění dvou sester, kdy u jedné z nich se bohatá rodinná historie tradovala ke generaci pravnuka u mladší ze sester končilo udržování rodinné historie v povědomí u respondentky. Podstatné rozlišující faktory v jejich vyprávění byly ty, že starší ze sester naproti té mladší hovoří o pěkném vztahu se snachou, zajímá se o historii a její vyprávění je vyprávěním spíše o rodinném celku než o jednotlivcích. Ve skupině nesoudržných rodin jsou pak dvě podskupiny - muži a ženy. Porovnáním jejich vyprávění jsem zjistila, že ve skupině nesoudržných příběhů se tradují spíše tradice přecházející po mužské rodové linii. Schází zde tradice setkávání. V případě mužů s vnímanou nízkou rodinnou soudržností chybí nejstarší žena rodu - babička. To může být jedním z důvodů rozvolnění rodinných vazeb v důsledku omezení tradice rodinných kontaktů v případě, že není jiná žena, která by péči o rodinná setkání převzala.

Všechny příběhy emigrantů náleží do rodin vnímaných jako soudržné. Jsou v nich pěstovány pravidelné kontakty, srazy rodáků a pěstují se tradice. Je zde zřejmé, že společný těžký osud rodu jeho členy stmeluje. Rodinná historie se zde traduje z generace na generaci.

V kapitole analýza výzkumných proměnných jsem porovnávala jednotlivé kategorie. Zde byl výraznou proměnnou zájem o dějepis, který se pojil se zájmem o rodinnou minulost, dále víra, která byla v příbězích často posilujícím faktorem rodinné soudržnosti. Význam rodinných kořenů většinou nebyl respondenty přímo verbalizován. Spíše se promítal do významu rodinného stříbra, které v rodinách se silnou rodinnou historií se snažili záměrně zachovat pro další generace. Ochraňovali

ho a schovávali. Dále zde byl zmiňován vztah k rodnému kraji, pěkné vzpomínky na setkání a pocit hrdosti a sestavovali se stromy rodu.

Hloubka a rozsah vědomí rodinné historie závisely na kontaktech. O předcích, které neznali osobně neměli informace. O v čase vzdálených významných předcích pak měli pár podstatných zpráv pro rodinnou sounáležitost a hrdost – rodinný erb, potomci šlechticů.

Z hlediska obsahu bylo možné příběhy rozdělit na ty, kde se hovořilo spíše o rodině jako celku. Tak hovořili o rodině respondenti, kteří své rodiny vnímají jako soudržné. Jejich tradované historky vyjadřují sounáležitost s celkem. Respondenti z rodin nesoudržných naopak hovořili spíše o jednotlivci, jejich vyprávění bylo v mnoha případech spíše osobním příběhem z hlediska času, který věnovali vyprávění o svém životě. Tradované příběhy poukazovali na negativa v rodinných vztazích a neblahé životní podmínky života rodiny a nebo negativní jednání a charakteristiky předků.

V rodinách soudržných se sešli tři proměnné - spokojenost s rodinnými vztahy, vyprávění a naslouchání rodinných příběhů. Tradování rodinných příběhů bylo omezeno v příbězích respondentů v důsledku nezpracování životních zkušeností a těžkých osobních životních podmínek. To byl zřejmě důvod odmítnutí rozhovoru třemi seniory. Rodinná historie se v minulosti nevyprávěla z důvodu přílišné zaměstnanosti členů rodiny starající se o svou existenci. Jedním z důvodů je také to, že tradice vyprávění rodinné historie přechází z generace na generaci po mužské linii rodu. Ta byla však za války narušena úmrtím otců a dědů, kteří padli v boji, nebo zemřeli v koncentračních táborech. Míra tradování rodinné historie je ovlivněna vztahy v rodině, které mají vliv na udržování rodinných tradic a na frekvenci rodinných kontaktů při nichž se většinou rodinná historie připomíná.

Mladí ve vyprávění respondentů nenaslouchají, protože žijí v jiném světě, jsou dosti zaměstnaní, světu svých prarodičů již nerozumí vzhledem k odlišným životním podmínkách. Pokud mají zájem, tak o to, jak se žilo v odlišných životních podmínkách. Z příběhů je patrné mezigenerační neporozumění a absence empatie.

V nesoudržných rodinách dominuje ztráta tradičních přechodových rituálů a špatné vztahy v pobočné příbuzenské linii., které se v některých rodinách opakují po generace a stávají se „zvykem“, negativním vzorem, čili tradicí rodu.

Posílení vědomí rodinné historie je možné posílením hodnoty tradiční rodiny ve společnosti a uznáním hodnoty stáří pro společnost i pro rodinný systém. Senioři by měli také pracovat na vztahu se svými dětmi a jejich rodinami. Šikovnou pomůckou, jak posílit možnost tradování rodinné historie a pocit rodinné sounáležitosti je společné posezení nad fotografiemi či kronikou rodiny na níž se může každý svým dílem podílet. Sestavování rodokmenu je úzce spjato s historií. Lze k ní vést děti během výuky v hodinách dějepisu, ale také občanské nauky a osobnostně sociální výchovy.

Ke sbližování generací babiček a dědů s vnoučaty přispívají společné kulturní akce respektující specifika jejich vztahu. A jak je dnes zcela běžné ve všech oblastech společenské problematiky, mohla by pomoci edukace široké veřejnosti vedoucí k vyzdvihování rodinných hodnot a pojednávající o smyslu tradičních přechodových rituálů pro rodinu a pro jedince a o významu jednotlivých pozic v síti rodinných vztahů s důrazem na stáří a jeho nepostradatelný význam pro zachování tradování rodinné historie, která napomáhá k pocitu sounáležitosti jedince s celkem a stává se součástí sebepojetí jedince.

Použitá literatura

ARNAUTOVÁ, Maria. *Zkouška dospělosti*. Praha: Portál 2007. Psychologie dnes. 13. roč., 7. – 8. č., str. 16 – 20. ISSN – 1212 – 9607

AUGÉ, Marc. *Antropologie současných světů*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1994. 136str. ISBN – 80 – 7108 – 154 – X

Bible. 450 str. ISBN – 80 – 8581- 027 – 1

CARDA, Roman. *Interpretační manko hermeneutické metody*.
<http://www.distance.cz/rocnik7/cislo2/08.htm> 3.10. 2008

CIHELKA, Miloš. *Marný útěk před smrtí*. Lidové noviny 5.8.2008
<http://www.umirani.cz/index.php?lang=cs&cmd=page&id=36&item=59>

COPANS, Jean. *Základy antropologie a etnologie*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. 124 str. ISBN – 80 – 7178 – 385 – 4

DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 127 str. ISBN – 80 – 7178 – 249 – 1

EYEROV Richard, EYEROVÁ Linda. *Tři kroky k pevné rodině*. 1.vyd. Praha: Votabia, 2004. 200 str. ISBN – 80 – 85885 – 51 – 4

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1.vyd. Praha: AGRO, 1999. 595 str. ISBN – 80 – 7203 – 124 – 4

GJURICOVÁ, Šárka, KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie systemické a narativní přístupy*. 1.vyd. Praha: Grada, 2003. 177 str. ISBN – 80 – 247 – 0415 – 3

HAUSEROVÁ – SCHONEROVÁ, Isabella. *Děti potřebují prarodiče* 1.vyd. Praha: Portál, 1996. 102 str. ISBN 80 – 7178 – 105 – 3

HELLINGER, Bert. *Skrytá symetrie lásky*. 1.vyd. Praha: PRAGMA, 1998. 290 str. ISBN 80 – 7205 – 759 – 6

HEJNA, Dalibor. *Filosofie výchovy (základy filosofické a pedagogické antropologie)*
<http://dalkaripvc2006.sweb.cz/fil.doc> 3.12.2008

Hledání smyslu. <http://kyberia.sk/id/1742984/14> 6.12.2008

KASTOVÁ, Verena. *Imaginace jako prostor setkání s nevědomím*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999. 167str. ISBN – 80 – 7178 – 302 – 1

KOTRLÝ, Tomáš. Recenze na knihu *Poradenství pro pozůstalé*.
<http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/resitel/clanky/poraden.htm> 24.6.2009

LUTONSKÝ, Bohuslav, MELICHAR, Rudolf. *Základy genealogie soubor přednášek 1.díl pro laické genealogy*. 5. svazek. Praha: Vademekum genealoga 1999. 217 str.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 1.vyd. Praha: Academia, 2000. 287str. ISBN – 80 – 200 – 0690 – 7

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2.vyd. Praha: Academia, 1998. 336str. ISBN – 80 – 200 – 0628 – 1

NELLES Wilfried. *Rodinné konstelace*. 1. vyd. Praha: Alternativa, 2004. 166 str.
ISBN – 80 – 85993 – 89 – 9

NEŠPOROVÁ, Olga.

<http://www.respekt.cz/clanek.php?fIDCLANKU=1170&fIDROCNIKU=2007>

23.7.2009

MAREČKOVÁ, Marie. *Praktické genealogie*. 2.vyd. Praha: Paseka, 2005. 200str
ISBN - 80-7185-769- 6

MARÍKOVÁ, Hana, PETROUSEK, Miroslav, VODÁKOVÁ, Alena. *Sociální a kulturní antropologie*. 2. Vydání. Praha: SLON, 2000. 175 str.
ISBN – 80 – 85850 – 29 - X

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada 2005.
184str. ISBN - 80 – 247 -0870 – 1

MATĚJČEK, Zdeněk. Na cestě k dospělosti. Psychiatrické centrum Praha.

<http://cevap.cz/default.php?&ID=25&publ=2&cl=33> 15.7. 2009

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: SLON, 1993. 124 str. ISBN – 80 -901424 – 7 – 8

MAREŠOVÁ, Ladislava. Komunikace se seniory VIII – Rodinné kořeny. Rodinný život, 2007, roč. 17, č. 2., str. 13 – 14. ISSN - 1214 – 0856

MARSCH, Michael. *Uzdravení skrze svátosti*. 2.vyd. Praha: Portál, 1992. 94str.
ISBN - 80 – 86953 – 11 – 4

Mc.ALL, Kenneth. *Uzdravení rodových kořenů*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 111 str. ISBN – 978 – 80 – 7195- 019 – 6

Mezigenerační vztahy s tránutí v ŠVP – MŠMP ČR

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezigeneracni-vztahy-a-starnuti-v-svp>

13.11.2008

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1.vyd. Praha: SLON, 1999. 251str. ISBN – 80 – 85850 – 75 – 3

MORAVEC, Jan. *Zasnoubení a věno*. <http://www.epravo.cz/top/clanky/zasnoubeni-a-veno-18026.html> 23.10. 2008

MORAVEC, Jan. *Bohoslužby 27. VIII. A. D. v Hronově*

<http://www.etf.cuni.cz/~moravec/kazani/rodokmeny.html> 16.11.1008

PELCOVÁ, Naděžda. *Filosofická a pedagogická antropologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum 2004. 201 str. ISBN – 80 – 246 – 0076 – 5

PEŠKOVÁ, Jaroslava, SCUČKOVÁ, Ladislava. *Člověk... Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 270 str. ISBN – 80 – 04 – 21 766 – 4

PREKOPOVÁ, Jiřina. *Malý tyran*. 4. Vyd. Praha: Portál, 2000. 156 str. ISBN 80 – 7178 – 485 – 0

ŘÍČAN, KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 1997. 456 str. ISBN – 80 – 7169 – 512 – 2

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem, vývojová psychologie*. 2.vyd. Praha: Portál, 2006. 390 str.
ISBN – 80 – 7367 – 124 – 7

ŘÍČAŘ, Kristoslav. *Občanská genealogie*. 1.vyd. Praha: FINIDR, 2000. 168 str.
ISBN – 80 – 240 – 1081- 1

ŘÍČAŘ, Kristoslav. *Úvod do genealogie, kdo jsou moji předkové a odkud přišli?* 1.vyd.
Praha: Nakladatelství Horizont, 1995. 94 str. ISBN – 80 – 7012 – 082 – 7

SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. 1. Vyd. Praha: Práh, 1994. 350 str.
ISBN – 80 – 901325 – 0 – 2

SKALKOVÁ, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. 1. vyd.
Praha: SPN, 1983. 204 str. ISBN – 14 – 411 – 83

SCHLIPPE, Arist, SCWEITZER, Jochen. *Systemická terapie v poradenství*. 1. vyd. Brno:
Cesta, 2006. 251 str. ISBN – 80 – 7295 – 082 – 7

SOKOL, Jan II. *Vlastní zkušenost* <http://www.fysis.cz/filosoficz/texty/sokol/sokol02.html>
14.8.2008

ŠAMÁNKOVÁ, Dita, NOVÁK, Tomáš. *Rodinné stříbro: Sváteční zrcadlo i zčernalé prokletí*. Praha: Portál 2006. Psychologie dnes, r. 13., č. 9, str. 16 – 19.
ISSN – 1212 – 9607

ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 1. vydání Praha: Karolinum, 2004. 247str.
ISBN – 80 – 246 – 0877 – 4

ŠULOVÁ, Lenka. *Význam rituálů pro současnou rodinu*, in: Sborník 13. celostátního kongresu k sexuální výchově v ČR, Pardubice, SPRSV, 2005, str. 164-168. ISBN 80-86559-41-6

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEDOVI, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. str. 377. ISBN – 978 – 80 – 7367 – 313 – 0

TLUČIMUKOVÁ, Petra. *Iniciace a individuace*. Praha: Portál 2007. Psychologie dnes, r. 13., č. 7. – 8., str. 21. ISSN – 1212 – 9607

TOMÁŠEK, Marcel. *Proč bydlíme sami*. Praha: Portál 2007. Psychologie dnes. 3. č. 12.r. str. 31 – 32 . ISSN – 0035 – 7766

TYL, Tomáš. *Zasnoubení a věno* <http://www.epravo.cz/top/clanky/zasnoubeni-a-veno-18026.html> 16.7. 2009

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 528 str. ISBN – 80 – 7178 – 308 – 0

VEČEROVÁ, Alena. *Člověk není jenom tady a teď, ale je součástí většího celku*. Rodinný život, 2007, roč. 17, č. 2., str. 5 – 7. ISSN - 1214 – 0856

VRBA, Daniel. *Rituál*. <http://www.stromovous.com/ritual.htm> 18.7.2009

VÝROST, Josef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie* 1.vyd. Praha: ISV – nakladatelství, 1997. 453 str. ISBN – 80 – 85866 – 20 – X

Příloha 1 – baterie otázek

Věk	Jméno	Stav	Rodiště	Bydliště	Profese	Víra
1.	Jak časté kontakty udržuje vaše rodina a co pro vás znamená kontakt s příbuznými, co vám přináší? Cítíte, že rodina drží při sobě?					
2.	Jak vnímáte vztahy a soudržnost rodin vašich dětí a vnoučat? Je to stejné jako za vašich dob, nebo jiné? Myslíte, že je stmeluje vaše přítomnost a nebo také něco jiného?					
3.	Setkáváte se při pravidelných nebo příležitostných akcích? Mění se intenzita setkávání v rámci generací?					
4.	Máte doma vystavené upomínkové předměty, fotografie, které Vám připomínají předky či události ve vaší rodině? Mají je vystavené také vaše děti, vnoučata? Jak si své předky připomínáte Jinak?					
5.	Pěstují se ve Vaší rodině rodinné tradice? (zásnuby, svatba, křtiny, pohřby, specifické rodinné tradice, svátky, dávání jmen, dědění profesí, tradice pomoci)					
6.	Kdo u Vás připomíná rodinnou historii nejčastěji? Vyprávíváte Vy dětem a vnukům o svém životě a o životě předků? Vyžadují Vaše děti a vnoučata tato vyprávění?					
7.	Co pro Vás znamená vyprávět o rodinné historii svým potomkům? A jak na vás působí jejich reakce na vyprávění? Jak myslíte že na ně příběhy působí?					
8.	Pátral jste někdy po svých předcích? A co vás k tomu vedlo? Jaký smysl pro vás a nebo pro vaše potomky by mělo pátrání po rodových kořenech?					
9.	Jak zapůsobily podmínky v nichž žila Vaše rodina na to, jaká je nyní?					
10.	Jak je ve vaší rodině udržována soudržnost a vzájemná podpora? Daří se ji udržovat?					
11.	Jaký pocit ve vás vzvolalo zavzpomínání nad svými kořeny? Co to pro Vás znamenalo?					
12.	Z vyprávění:					
13.	Mé postřehy:					

Příloha 2. Kasuistika

Věk 75	Jméno Naděžda	Stav vdova	Rodiště Kladno	Bydliště Okres Praha	profese administr. parac.	víra pravoslavná
1	Migrace	Žila v Praze do svých 32 let. Pak se vdala a přestěhovala do Řitky u Prahy				
2	Kontakty	S adoptivními dětmi se nestýká. Syn bydlí na Moravě. Píší si. Nevlastní dcera za ní nechodí. Žije v PHA Sestra chodí na návštěvu. Telefonuje si se sestřenicí				
3	Rod.soudržnost	Ve své rodině byla organizátorem ona. Vedla nevlastní děti ke kultuře, vše šlo po ní.				
4	Význam kořenů	Hledala své příbuzné do roku 56. Objevila je a začali si dopisovat, ale v roce 68 již nemohli, kdy byl konec kontaktů.				
5	Tradice	Na boží hod chodí pravidelně do divadla. Činí tak také na velké svátky velikonoce a vánoce. Držela celý život a stále drží svátky jak ze strany matky tak otce. Příbuzní z matčiny strany byly movití, scházeli se na velikonoce, vánoce... Bohaté tradice.				
6	Rodinné stříbro	Má vystavené pouze některé fotografie. Rodinné stříbro má uschované, aby o ně nepřišla.				
7	hloubka vědomí rodinné historie	- 1	Otec Ivan – Ruský emigrant. V Čechách si udělal VŠ Ing. Architekt. Matka koncertní pěvkyně. Pocházela z tábora. Provádala se do Prahy. Děti – Pani Naděžda a její sestra (Jméno??) Sestra byla ve dvaceti letech těžce nemocná. Je rozvedená, má syna. Otec pocházel z vážené rodiny, potomek ruského cara Romanova – vnuk manželky cara. Byl persekuován. v roce 43 zemřel, to bylo R 9 let. Bylo to ošklivé období. Válka, Otec pocházel z rodiny, která nebyla nikomu vhod. Rodiče ho dali do důstojnické školy v Leningradu.			
		- 2	Dědeček z otcovi strany – Ivan. Byl to Rus. Pobočník ruského cara Romanova. Emigrovali z bolševického Ruska. Za protektorátu byly opět pronásledováni němci. Byl zastřelen v Rusku v Petrohradu. Nejstarší sestra otce poslala pani R o osudu rodiny dopis. Že byli za hranicemi a trpěli. Babička (jméno ??) zůstala sama s devíti dětmi. Dědeček z matčiny strany – Pekař a mlynář. V roce 47 bydlel otec matky u tety, Naděžda za ním jezdila. Maminka vychovávala děti s dědečkem. Pracovala ve mlýně. Celkovice u Tábora žili. Hodně příbuzných v Pláni nad Lužnicí.			
		- 3	Z otcovi strany přes dědečka je strana pradědečka z bývalých ruských knížat z Kavkazu. Bohatí lidé. Z otcovi strany přes babičku byla opět knížecí rodina. Rodinné tradice dodržovali.			

8	Respondent		Pochází z emigrantské rodiny z Ruska. Chtěla na medicínu, ale vzhledem k jejímu původu ji nevzali. Vyučila se zubní laborantkou. Udělala si kurzy a pracovala v cestovní agentuře jako překladatelka. Po svatbě byla v domácnosti a pak šla dělat sekretářku. Práce ji bavila. Respondenta ráda poslouchá hudbu, čte knihy a zajímá se o dějepis.
9	Potomci	1	Nevlastní dcera a nevlastní syn. Děti nechtěli, aby měl otec další děti s macechou. Ona je vychovávala, při čemž o své matce věděli vše. Žili v jejím rodišti. Po smrti otce ji vyhnali z vily. Syn je lesař po otci.
		2	Vnuk syna je také lesař.
		3	-----
10	Zájem potomků o vyprávění		Nevlastní děti také vede k lásce k divadlu a kultuře. Dcera nedotčena, na syna to zapůsobilo, také je nakloněn kultuře. Rodinné vyprávění vyslechli a nic víc. Bylo to pro ně cizí – ruské. O své matce vědí víc.
11	Trad.příběhy		-----
12	Vlastenectví		Ruský národ hodně vytrpěl, vzpomíná. Moc zkusil, guladi, sibiř, moc mrtvých. Lítost nad dějinami Ruska.
13	Zájem o dějepis		Respondenta se zajímá o dějepis. Otázkou je, zda dějepis přivedl respondentu k zájmu o kořeny a nebo to bylo naopak.
14	Hodnoty převzaté z rodiny		Pani R nechtěla udělat své rodině ostudu. Byla nad věcí, snášela útrapy života za to, z jaké pochází rodiny. Člověk musel být nad věcí. Pani Naděždu držela rodinná historie. Měla vlastní přesvědčení, i když byl manžel komunista, ona nebyla, charitu dělala, byla považována za zrádce vlasti. Ale přesto si udržela vlastní přesvědčení. Výchova a vzor matky jí v tom pomáhal také. Má své svědomí a přesvědčení
15	Mé postřehy		

Vzor stránky souhlasu k půjčování DP:

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 24.7. 2009.....

Podpis Neubauerova.....